

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMANISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Syntaktické prostředky rematizace v současné francouzštině
– srovnání s češtinou

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Pešek, PhD.

Autor: Kristýna Elišková

Obor: Anglický a francouzský jazyk pro 2. stupeň ZŠ, 6.ročník

České Budějovice 2009

Anotace

Cílem této práce je ukázat jakými syntaktickými prostředky může francouzština rematizovat jednotlivé úseky věty, a také jaké prostředky používá ve stejných případech čeština. První část práce popisuje teoretické přístupy související s danou problematikou, tedy především otázku aktuálního členění v pracích F. Daneše, J. Firbase a P. Sgalla a otázku tematických posloupností a prostředků rematizace u B. Combetta a M. Rothenberg. Část druhá, praktická, pak ukazuje konkrétní popsané prostředky na vzorových větách z elektronického korpusu InterCorp. Zkoumanými syntaktickými prostředky rematizace ve francouzštině jsou zde především vytýkací konstrukce, prezentativy a neosobní konstrukce.

Klíčová slova: réma, rematizace, tematizace, aktuální členění, vytýkací konstrukce, prezentativy, neosobní konstrukce

Annotation

The aim of the thesis “*Syntactic Means of Rhematisation in Contemporary French in Comparison to Czech*” is to describe syntactic means of rhematisation in French and denote its parallel in Czech language. First part of the thesis deals with the theoretical resources concerning Functional sentence perspective mainly in Czech-written literature by the most important authors (F. Daneš, J. Firbas, P. Sgall and others) and it also describes French conceptions by B. Combettes and M. Rothenberg concerning thematisation and rhematisation in French. The second part, which is practical, shows the concrete use of means described. The phrases are quoted from the literary texts contained in language corpus InterCorp.

Key words: focus, rheme, rhematisation, functional sentence perspective, cleft sentence, presentatives, non-personal construction

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu diplomové práce, panu PhDr. Ondřeji Peškovi, PhD., za veškerou pomoc při tvorbě tohoto textu, především za množství odborných rad, které mi poskytl a za profesionální a trpělivé vedení.

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci na téma „*Syntaktické prostředky rematicizace v současné francouzštině - srovnání s češtinou*“, jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Dále prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

Datum

Podpis

.....

.....

1	Úvod	8
1.1	Téma	8
1.2	Struktura.....	8
1.3	Cíl.....	9
2	České teorie, česká terminologie	10
2.1	Základní pojmy	10
2.1.1	Věta a výpověď	10
2.1.2	Aktuální členění	10
2.1.3	Téma a réma.....	11
2.1.4	Tematizace a rematizace	11
2.2	Vysvětlivky	11
2.3	Aktuální členění větné, Vilém Mathesius	12
2.3.1	Aktuální členění větné	12
2.3.2	Východiště a jádro výpovědi	12
2.3.3	Subjektivní a objektivní pořad	13
2.4	Aktuální členění, František Daneš a Ludmila Uhlířová	14
2.4.1	Aktuální členění	14
2.4.2	Dichotomie tématu a rématu	15
2.4.3	Známá a nová informace	15
2.4.4	Otázkový test	16
2.4.5	Činitelé aktuálního členění	17
2.4.6	Tematické posloupnosti, František Daneš	18
2.4.7	Prostředky aktuálního členění	19
2.5	Funkční větná perspektiva, Jan Firbas	22
2.5.1	Funkční větná perspektiva	22
2.5.2	Výpovědní dynamičnost	23
2.5.3	Pluripartitní členění.....	23
2.5.4	Čtyři faktory funkční větné perspektivy	25
2.5.5	Tázací a rozkazovací věty v aktuálním členění	28
2.5.6	Trasy ve funkční větné perspektivě	29
2.6	Aktuální členění věty, Petr Sgall, Eva Hajičová, Eva Buráňová.....	29
2.6.1	Dichotomie tématu a rématu	30
2.6.2	Funkční generativní popis jazyka	31
2.6.3	Dvojitý otázkový test	32
2.6.4	Testy s negací.....	33
2.6.5	Výpovědní dynamičnost v základu a ohnisku věty	34
2.6.6	Presupozice	35
2.7	Prostředky aktuálního členění.....	36
2.7.1	Marie Čechová a kol	36
2.7.2	Miroslav Grepl, Petr Karlík a kol	38
3	Francouzské přístupy	40
3.1	Základní pojmy	40
3.1.1	Prostředky rematizace a tematizace	42
3.2	Tematické posloupnosti, Bernard Combettes	43

3.2.1	Tematická posloupnost s průběžným tématem.....	44
3.2.2	Tematická posloupnost s tématem odvozeným z hypertématu	46
3.2.3	Tematická posloupnost s návazným tématem	47
3.3	Prostředky rematicizace a tematizace, Mira Rothenberg	48
3.3.1	Základní pojmy	48
3.3.2	Prostředky rematicizace a tematizace	52
4	Srovnání prostředků češtiny a francouzštiny.....	57
4.1	Prostředky rematicizace, Hana Loucká	57
4.1.1	Prostředky aktuálního členění.....	57
4.1.2	C'est ... qui/que	58
4.1.3	Ce qui/que ... c'est	61
4.1.4	Postpozice podmětu	61
4.1.5	Prezentativy	62
4.1.6	Srovnání s češtinou	63
5	Shrnutí	66
5.1	Teorie aktuálního členění.....	66
5.2	Přehled prostředků rematicizace.....	68
6	Praktická část.....	72
6.1	Úvod.....	72
6.1.1	InterCorp	73
6.1.2	Seznam výchozích textů a užívaných zkratk	77
6.1.3	Vysvětlivky k praktické části.....	79
6.2	Francouzské prostředky rematicizace.....	80
6.2.1	Vytýkácí konstrukce c'est ... qui/que.....	80
6.2.2	Vytýkácí konstrukce ce que ... c'est	92
6.2.3	Prezentativy	93
6.2.4	Neosobní konstrukce, postpozice podmětu	103
6.2.5	Pasívum.....	106
6.3	České prostředky rematicizace	109
6.3.1	Slovosled.....	109
6.3.2	Aktualizační částice	114
6.3.3	Další lexikální prostředky	125
6.4	Shrnutí.....	127
7	Závěr.....	129

1 Úvod

1.1 Téma

Tématem této práce je srovnávací studie syntaktických prostředků rematické ve francouzštině s jejich ekvivalenty v češtině. Práce definuje pojmy réma, rematické a související termíny na základě rozboru převážně českých studií v oblasti aktuálního členění. Dále popisuje prostředky rematické dle českých a francouzských pramenů s touto tematikou. Na závěr ukazuje konkrétní užití popsaných prostředků paralelně na českém a francouzském textu z beletristických děl obsažených v elektronickém korpusu InterCorp.

1.2 Struktura

Práce je rozdělena do čtyř hlavních částí, z nichž první tři jsou teoretické, čtvrtá praktická. V prvních dvou jsou vysvětleny teoretické přístupy českých a francouzských lingvistů v oblasti aktuálního členění a popsány základní prostředky rematické v obou jazycích, třetí část se soustřeďuje na vymezení rozdílu v užití prostředků rematické v češtině a ve francouzštině, část čtvrtá ukazuje popsané prostředky na konkrétním literárním materiálu.

Je třeba zmínit, že první část, tedy část teoretických přístupů českých je rozsáhlejší, než část přístupů francouzských. Důvodů je několik; v části českých přístupů jsou rozebrány nejobecnější otázky aktuálního členění, tak jak je najdeme v gramatické příručce libovolného jazyka, představují tedy zároveň východisko pro část francouzských teorií a není třeba je opakovat; dalším důvodem je také fakt, že obecná teorie aktuálního členění byla v českých lingvistických kruzích studována dlouhodobě mnohem intenzivněji, než v kruzích francouzských, kde vidíme spíše soustředění na konkrétnější otázky.

1.3 Cíl

Cílem této práce je nejdříve dle dostupných zdrojů popsat jakými syntaktickými prostředky může francouzština rematizovat a jaké prostředky v obdobných případech užívá čeština a následně tyto prostředky ukázat na konkrétním jazykovém materiálu.

Oba zkoumané jazyky disponují některými prostředky rematizace, které jsou formálně shodné, ale ze stylistického hlediska je jejich užití vnímáno rozdílně, proto je analogický překlad považován jako nevhodný. Některé prostředky také existují jenom v jednom z jazyků, u jiných je zase omezena možnost použití, i z těchto důvodů je třeba pro překlad hledat prostředky jiné. Cílem této práce je tedy popsat prostředky rematizace v obou jazycích a nabídnout vhodné možnosti jejich překladu na základě realizovaných překladů z paralelního korpusu InterCorp.

2 České teorie, česká terminologie

2.1 Základní pojmy

Pro tuto práci jsou nejdůležitějšími lingvistickými oblastmi textová lingvistika a aktuální členění. Z důvodů snazší orientace v textu jsou základní pojmy k výkladu popsány souhrnně, bez ohledu na autorské přístupy, hned v úvodní části. Následují kapitoly věnované přístupům jednotlivých lingvistů, ve kterých jsou pojmy popsány podrobněji.

2.1.1 *Věta a výpověď*

Věta či výpověď je základním úsekem textu, na kterém rozebíráme aktuální členění. Termínu „věta“ užíváme pro rovinu jazyka jako systému, zatímco „výpověď“ pro konkrétní realizace promluv. Ačkoliv je aktuální členění již dlouhou dobu systematicky propracovanou, uznávanou teorií, přesto nepracuje s větou na úrovni jazyka-systému, nýbrž jak z názvu vyplývá, s jejím konkrétním, kontextově zapojeným, aktuálním užitím, proto zde používáme termín výpověď¹. V aktuálním členění je tedy výpověď dělena na prvky ne dle jejich gramatických funkcí, ale podle specifických funkcí, které tyto prvky plní v komunikačním procesu.

2.1.2 *Aktuální členění*

Jedním z nejdůležitějších pravidel pro uspořádání výrazů ve výpovědi je princip aktuálního členění. Ve flektivních jazycích jako je čeština má mluvčí možnost uspořádat jednotlivé prvky výpovědi dle jejich závažnosti a dle záměru, s jakým výpověď konstruuje. Naprostou většinu úplných výpovědí je možné rozdělit na tematickou a rematickou složku (bipartitní dělení), některé přístupy

¹ Ne všichni lingvisté s tímto označením souhlasí (viz Petr Sgall a kol- Aktuální členění věty v češtině, Academia 1980), z důvodu zpochybnění systémovosti aktuálního členění. Jelikož otázka rozlišení věty a výpovědi pro účely aktuálního členění nebyla dosud plně zodpovězena (a není ani cílem této práce, do této diskuse zasahovat), pro označení jednotky textu v této práci užíváme termínu výpověď.

počítají ještě se složkou přechodovou - tranzitní (tripartitní dělení), případně s jemnějším odlišením jednotlivých prvků v rámci složek (pluripartitní dělení). Jiné přístupy zase počítají i s větami bez vyjádřeného tématu, réma je vyjádřeno vždy. Také u aktuálního členění se terminologie často rozchází, můžeme se setkat s pojmy aktuální členění větné, aktuální členění výpovědi, funkční větná perspektiva, či komunikační nebo sdělná perspektiva výpovědi.

2.1.3 *Téma a réma*

Pro účely této práce užíváme pojmy téma a réma v nejobecnějším slova smyslu, v různých přístupech se však terminologie liší. Téma (základ, východisko, východiště výpovědi, presupozice, topik) je definováno jako známá, většinou kontextově zapojená část, neboli „to o čem se mluví“. Réma (jádro, ohnisko, fokus) je chápáno jako protipól tématu, tedy nová, většinou kontextově nezapojená informace, vlastní cíl sdělení, původně „to, co se o tématu říká“.

2.1.4 *Tematizace a rematizace*

Tematizovat či rematizovat výraz v rámci výpovědi znamená způsobit, že se tento výraz stane tématem, resp. rématem této výpovědi (měl by tak být identifikován jak mluvčím, tak adresátem). Prostředky užívané v daném jazyce pro tematizaci nazýváme tematizátory, prostředky rematizace rematizátory. Tyto prostředky se v každém jazyce liší.

2.2 Vysvětlivky

V teoretické části uvádíme jen příklady citované autorem, jehož přístup je v dané části popisován. Příklady jsou uváděny vždy kurzívou, tučně jsou zvýrazněna rémata, podtržení značí centrum tématu, podtržením a tučně jsou vyznačena centra rémat. Apostrof (´) značí přízvuk či intonační vrchol výpovědi, tedy slovo, které je jeho nositelem, přesnou slabiku neoznačujeme. Hvězdička (*) značí nemožné, nebo pro danou situaci nevhodné příklady.

2.3 Aktuální členění větné, Vilém Mathesius

2.3.1 Aktuální členění větné

Termín aktuální členění větné byl rozšířen ve čtyřicátých letech dvacátého století Vilémem Mathesiem, který ve svých statích, souborně vydaných jako „Čeština a obecný jazykozpyt“², popsal aktuální členění jako protiklad členění formálnímu. Mathesius není prvním tvůrcem myšlenky, ve svém článku „O takzvaném aktuálním členění větném“³ podotýká, že navazuje na již dříve formulované myšlenky francouzského filologa německého původu Henri Weila. Ten členění výpovědi naznačil roku 1844 ve svém „*De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes*“⁴. Mathesius zmiňuje také další předchůdce ve zkoumání aktuálního členění, až on sám ale předložil ucelený přístup a dal tak podnět k systematickému zkoumání problematiky aktuálního členění. Na základě svých výzkumů došel například k závěru, že aktuální členění je hlavním principem určujícím slovosled v češtině, ale také že ne všechny jazyky jsou k aktuálnímu členění tak citlivé; např. angličtina.

2.3.2 Východiště a jádro výpovědi

V Mathesiově teorii se sekáváme s terminologií dnes již zastaralou a překonanou, základní myšlenka však zůstává. Princip aktuálního členění tedy spočívá v tom že, na rozdíl od členění formálního, jehož základními prvky jsou gramatický subjekt a gramatický predikát, v aktuálním členění vymezujeme prvky východiště a jádro výpovědi. Mathesius popisuje východiště výpovědi jako to, co je v dané situaci známé, nebo alespoň nasnadě, tedy to, o čem se mluví, zatímco jádro je informace nová, neboli to, co se o východišti vypovídá.

Příklad:

Záruba za námi staví nových pět domků.

² Mathesius, V. (1947) – Čeština a obecný jazykozpyt, Melantrich, Praha

³ Mathesius, V. (1939) - O takzvaném aktuálním členění větném, Praha, Slovo a slovesnost (SaS)

⁴ Weil, H. (1844) - *De l'ordre des mots dans les langues anciennes aux langues modernes*, Paris, Joubert

Mathesius ve své stati kritizuje ještě starší pojmy německých lingvistů 19.stol „psychologický subjekt“ a „psychologický predikát“, které označuje jako nepřesné a nevyhovující, ať již z důvodu přílišné podobnosti s významově naprosto odlišnými pojmy formálního členění, či z důvodu odsunutí problematiky mimo lingvistické zkoumání zaviněné přítomností výrazu „psychologický“. V Mathesiově původním pojetí se východiště výpovědi nerovná tématu (které má pro něj význam obsahový), přesto se často shodují.

Kromě tohoto bipartitního dělení na východiště a jádro výpovědi započal Mathesius také zkoumání jemnějšího rozlišení složek výpovědi. V rámci východiště rozlišuje jeho centrum a elementy průvodní, v rámci jádra odlišuje složky přechodu od východiště k jádru a vlastní centrum jádra.

Příklad: Dle Mathesiova vysvětlení je zde že mluvčímu i adresátovi zřejmě známo, že Záruba je stavitel, výraz „staví“ tedy nepřináší novou informaci v pravém slova smyslu.

Záruba za námi staví nových pět domků.

2.3.3 *Subjektivní a objektivní pořad*

Druhou dvojicí termínů, které Mathesius uvedl ve své stati⁵, je subjektivní a objektivní pořad. Pro češtinu většinou platí, že úvodní část výpovědi je zároveň východištěm a koncová část jádrem. Platí tedy postup od známé informace k neznámé, což posluchači usnadňuje pochopení výpovědi. Takovéto uspořádání Mathesius nazývá objektivní pořad. V případě opačném, tedy když jádro předchází východišti, mluvíme o subjektivním pořadu. Mluví je v něm dle Mathesia natolik zaujat jádrem, že jej klade ve výpovědi na první místo.

Příklady: a) subjektivní pořad, b) objektivní pořad:

a) *Dvacet korun jsem za ni dala!*

Takové tmavě červené to bylo.

Dvakrát jsem tam byl a nikdy jsem nikoho nenašel doma.

⁵ Vilém Mathesius (1939) - O takzvaném aktuálním členění větěném, Praha, Slovo a slovesnost (SaS)

Moc si na tom lidé pochutnávají.

Jenom noviny přišly.

b) Dala jsem za ni dvacet korun.

Bylo to takové tmavě červené.

Byl jsem tam dvakrát a nikdy jsem nikoho nenašel doma.

Lidé si na tom moc pochutnávají.

Přišly jenom noviny.

2.4 Aktuální členění, František Daneš a Ludmila Uhlířová

Dalšími lingvisty, kteří se detailně zabývali a rozvíjeli problematiku aktuálního členění, jsou Fr. Daneš a L. Uhlířová. Zde pracujeme se souhrnem jejich prací v kapitolách „Aktuální členění“ a „Textová syntax“ z akademické Mluvnice češtiny 3⁶.

2.4.1 Aktuální členění

V definici autoři zdůrazňují, že princip aktuálního členění aplikujeme na věty jako komunikační útvary, tedy výpovědi. Každá výpověď je v komunikačním aktu nějakým způsobem zakotvena, ať již komunikačními podmínkami, svým záměrem, či cílem. Pokud se změní tyto podmínky, mění se i aktuální členění výpovědi.

Aktuální členění náleží do systému jazyka, tento princip je aplikovatelný na naprostou většinu výpovědí jazyka. Nemožnost členění je pocíťována jako výjimka. Aktuální členění se jeví jako charakteristický rys každého jazyka, který je zároveň společný všem jazykům indoevropským a také mnoha neindoevropským.

⁶ Mluvnice češtiny 3, Skladba; Daneš, Hlavsa, Grepl a kol, Praha, Academia 1987

2.4.2 *Dichotomie tématu a rématu*

Hlavním rozdílem v přístupu autorské dvojice Daneš, Uhlířová shledáváme hlavně v dichotomickém rozdělení na téma a réma, nerozlišuje tedy složku přechodovou. Všechny části výpovědi náleží buď k tématu, nebo k rématu, jiná funkce v tomto výkladu neexistuje. Každá výpověď má téma i réma.

Příklad:

Zbraslavský zámek byl založen roku 1292 jako cisterciácký klášter králem Václavem II. Na jeho počest byl nazván Aula Regia. Ve 14. století patřil k nejvýstavnějším klášterům v českých zemích.

I tento výklad však umožňuje podrobnější rozlišení jednotlivých prvků v rámci tematické či rematické složky, a to na centrální prvek tématu a průvodní tematické části, podobně centrum rématu a průvodní rematické části.

Příklad:

Na jeho počest byl nazván Aula Regia.

2.4.3 *Známá a nová informace*

Ve svém výkladu autoři upozorňují na dřívější zjednodušující nepřesnosti v definici tématu a rématu jako známé a neznámé složky. V souladu se záměrem mluvčího je totiž možné např. i informaci z předchozího kontextu známou prezentovat jako réma dané výpovědi. Vztah téma – réma, známost – novost informace tedy není jednoznačný i přesto, že je v tomto členění často shoda.

Příklad: a) Výraz „dnes“ je sice z kontextu známý, je ale vlastním cílem sdělení a tedy rématem. b) Adresát jistě zná svého „přítele Honzu“, mluvčí ale tuto složku uvádí v nové souvislosti a ta je tedy také rématem. c) Naopak v poslední větě se žádná složka nedá považovat za známou ani kontextově zapojenou, přesto výraz „nějaký cizinec“ identifikujeme jako téma.

a) *Přijdeš dnes, nebo zítra? - Přijdu dnes.*

b) *Včera jsem potkal tvého přítele Honzu.*

c) *Nějaký cizinec se mě ptal na cestu k nádraží.*

Pro přesné odlišení rématu a tématu máme k dispozici objektivní diagnostické metody, především je to otázkový test.

2.4.4 Otázkový test

Odlišení rematické a tematické části výpovědi je poměrně složité, přesto máme k dispozici objektivní testovací kritéria. Nejdůležitějším a nejspolehlivějším je otázkový test.

Otázkový test přistupuje ke každé oznamovací větě jako k možné odpovědi na množinu otázek. Pro rozlišení hranice tématu a rématu zkoumáme vzájemnou analogii v gramatické a sémantické struktuře otázky a odpovědi. Otázky se tvoří zaměněním jednotlivých složek oznamovací věty za tázací výrazy, tázací výraz pak odpovídá rématu oznamovací věty, složky opakující se v otázce i odpovědi tvoří téma výpovědi.

Příklad: Výpověď a možné otázky na ni: a) počáteční výpověď, žádný prvek není kontextově vázán b) tematická část je explicitně vyjádřena, sloveso však bude patřit k rématu, protože v otázce je nahrazeno obecnějším výrazem c) nejvyšší shoda gramatické a sémantické struktury otázky a odpovědi, tázací výraz otázky „co“ přesně odpovídá rématu „dodávkové auto“ v odpovědi d) otázka, kterou není možné položit; to také dokládá, že výraz „před samoobsluhou“ je tématem výpovědi

Výpověď: Před samoobsluhou zastavilo dodávkové auto.

a) Co se stalo? / Co se děje? / Co vidíš? / Co je nového?

b) Co se stalo / Co se děje / Co vidíš / Co je nového před samoobsluhou?

c) Co zastavilo před samoobsluhou?

d) Kde zastavilo dodávkové auto?*

Otázku typu a) lze položit jen tehdy, pokud žádný prvek odpovědi není předem znám. Jedná se o otázku velmi obecnou, nedá se tedy předpokládat, že odpověď bude mít obdobnou strukturu. Pro vymezení aktuálního členění odpovědi má obecná otázka minimální výpovědní hodnotu, signalizuje pouze to,

že jde o nezapojenou výpověď. Neexistenci zapojení v tomto případě dokládá také možnost libovolného přeformulování odpovědi (z pohledu aktuálního členění).

*Co se děje? – Před samoobsluhou zastavilo **dodávkové auto**. / Nějaké dodávkové auto zataavilo **před samoobsluhou**.*

I v počátkových výpovědích můžeme předpokládat jistý kontext, nemusí být vyjádřen slovně, ale dán komunikační situací. Ve stejné otázce typu a) můžeme předpokládat, že výraz „před samoobsluhou“ ač nebyl citován, je znám ze situace promluvy, bude tedy také tématem výpovědi. V tomto případě již odpověď nemůže být v pořadí: *Nějaké dodávkové auto zastavilo před samoobsluhou*.

Pro diagnostiku aktuálního členění je možné využít téměř jakýchkoliv otázek, nicméně z předchozích ukázek je zřejmé, že čím větší je korespondence mezi otázkou a odpovědí, tím více lze z otázek vytěžit. Je dobré zmínit, že pro určování jsou naprosto nevhodné umělé otázky s více tázacími výrazy typu: „*Co kde kdy zastavilo?*“.

2.4.5 Činitelé aktuálního členění

V pojetí Daneše a Uhlířové nacházíme tři rozhodující činitele pro určování funkcí jednotlivých prvků výpovědi. Jsou jimi kontext, sémantika a lineárnost, z nichž nejvýše je stavěn kontext. Sémantické obsahy se uplatňují jen u složek, které nejsou zasaženy kontextem, a konečně faktor lineárnosti uplatníme až tehdy pokud není složka ovlivněna ani kontextem ani sémantickou stavbou.

Dle tří činitelů autoři rozlišují také tři vrstvy aktuálního členění; vrstvu základní, kde je rozhodující sémantická povaha složek a v níž je možné přihlížet k linearitě, naopak kontext zde není brán v úvahu; vrstvu kontextovou, kde se kromě linearity a sémantiky uplatňuje také kontext (všechny složky kontextově zapojené mají menší stupeň výpovědní dynamičnosti, než prvky nezapojené) a vrstvu důrazovou, kde se uplatňuje pouze kontext (všechny složky jsou kontextově zapojené, kromě jedné, která představuje réma).

Příklad: a) odpověď spadá do vrstvy základní; žádná její složka není kontextově zapojená b) odpovědi z vrstvy kontextové; jednotlivé odpovědi se liší jen předělem mezi tematickou a rematickou částí

a) *Co je nového? – Pavel jede s vodáckým oddílem na Berounku.*

b) *Co dělá Pavel? / Kam jede Pavel? / Kam jede Pavel s vodáckým oddílem? – Pavel / jede / s vodáckým oddílem / na Berounku.*

2.4.6 Tematické posloupnosti, František Daneš

Vztahy více sousedních výpovědí jakožto jednotek souvislého textu řeší ve svých rozsáhlých studiích František Daneš⁷. Nazýváme je tematické posloupnosti, téma se totiž z hlediska návaznosti a struktury jeví jako mnohem závažnější než réma, to je naopak závažnější jako nositel informační hodnoty. S tematickými posloupnostmi úzce souvisí pojem hypertéma, zavedený Danešem (1968), je to tematická složka společná několika výpovědím. Tematické posloupnosti se snaží popsat principy volby tématu a jejich uplatnění.

Pokud mluvčí volí jako téma složku známou z předcházejícího kontextu, což je považované za nejběžnější princip, můžeme hovořit o základním druhu tematických posloupností. Základní druh dále dělíme na několik typů (každý typ je doložen příkladem):

Úvodní výpověď: $V_1 = T_1 + R_1$

Národní muzeum stojí na Václavském náměstí.

a) Návazná tematizace rématu; tématem je réma předcházející výpovědi. $T_2 = R_1$

Toto náměstí je jedním z nejrušnějších míst Prahy.

b) Návazná derivační tematizace rématu; téma je odvozenina z rématu předcházející výpovědi. $T_2 < R_1$

Horní části tohoto velkého prostranství se tak dostalo krásné dominanty.

c) Návazná tematizace výpovědi; tématem je přeformulovaná celá těsně předcházející výpověď. $T_2 = V_1$

Tato skutečnost je známa snad každému návštěvníkovi Prahy.

⁷ Daneš, F. (1968) – Typy tematických posloupností v textu, SaS 29 (in Mluvnice češtiny 3, 1987)

d) Průběžné téma; tématem je téma předcházející výpovědi. $T_2 = T_1$

Je to velmi památná budova.

e) Derivace průběžného tématu; tématem je odvozenina z tématu předcházející výpovědi. $T_2 < T_1$

Sbírky Národního muzea představují významnou národní kulturní hodnotu.

f) Derivace hypertématu; tématem je odvozenina z hypertématu nadřazeného úseku textu. $T_2 < T^*$

Jiná mimořádně významná pražská budova, Národní divadlo, je umístěna na Smetanově nábřeží.

V příkladech jsou uvedeny jen nejvýraznější typy tematických posloupností, navíc se ve všech jedná o návaznost kontaktní; navazují na přímo předcházející výpověď(i). Stejně typy však existují i v návaznosti distantní, tedy v případech, kdy je výpověď vázána na složku oddělenou i několika jinými výpověďmi.

Typy základních tematických posloupností tedy dělíme dle tří kombinovatelných kritérií podle toho, 1) zdali se tematizuje réma, téma, celá výpověď či textový interval, 2) jestli je tematický komponent přejat celý či odvozený a 3) zdali tematizovaný komponent předchází bezprostředně či vzdáleně.

2.4.7 Prostředky aktuálního členění

Čeština na rozdíl od některých jazyků neindoevropských nemá speciální prostředek pro vyjádření aktuálního členění (jako např. zvláštní morfém, který signalizuje, že výraz náleží k tématu či rématu výpovědi, který má např. japonština). Pro potřeby aktuálního členění využívá mnoha prostředků slovosledu, intonace, lexika či prostředků konstrukčních, tedy syntaktických, kterých však není mnoho.

2.4.7.1 Slovosled a intonace

V češtině je, vzhledem k její povaze, nejvýrazněji se uplatňujícím prostředkem slovosled. Současná čeština umísťuje pravidelně intonační centrum a

tedy i réma výpovědi na její konec. Počítáme-li, že věty jsou vysloveny bezpříznakově (tzn. se stoupavou výpovědní dynamičností, s intonačním vrcholem na konci), můžeme snadno odlišit réma v případech jako:

*Pavel dostal **nové kolo**. (Otázka: Co dostal Pavel?)*

*Nové kolo dostal **Pavel**. (Kdo dostal nové kolo?)*

*Pavel (to) nové kolo **dostal**. (Pavel si koupil nové kolo?)*

K Danešovým příkladům přidáváme ještě:

*Pavel dostal (to kolo) **nové**. (Pavel dostal staré kolo/ kolo po bratrovi?)*

Ve větách příznakových s použitím subjektivního pořadu, slouží jako prostředek aktuálního členění kombinace slovosledu a intonace. V psané podobě intonaci nahrazuje typografické zdůraznění (v přímé řeči v beletrii např. tučně nebo kapitálkami).

'Pavel dostal nové kolo.

Nové 'kolo dostal (Pavel)!

2.4.7.2 Lexikální a gramatické prostředky

Mezi lexikální prostředky aktuálního členění řadíme především tzv. aktualizační částice. Jsou to například výrazy *již, už, ještě, až, dokonce, i, také, rovněž, ani, teprve, jen, jenom, pouze, právě, sotva, přece, stejně* atd. V češtině jich je poměrně značné množství a tak je můžeme dělit do skupin z hlediska jejich funkce či z hlediska sémantické presupozice, která se k nim váže. Aktualizační částice se mohou připojovat pouze k výrazům, které obsahují novou informaci, aktualizují tedy hlavně réma výpovědi, téma mohou aktualizovat jen v případě, že je z hlediska aktuálního kontextu nové. Nositelem intonačního centra výpovědi se pak stává částice sama (stojí-li za výrazem, který aktualizuje), nebo aktualizovaný výraz (stojí-li částice před ním).

Příklad: v následujících případech předchází částice před výrazem bezprostředně. Nositel intonačního centra může ve větě zaujímat libovolnou pozici.

Ropou šetří také 'Japonsko.

Také 'Japonsko šetří ropou.

V dalším příkladu částice předchází částice nikoli bezprostředně, aktualizuje tedy všechny prvky stojící mezi ní a intonačním vrcholem.

Japonsko také šetří už několik let ropou.

V následující větě částice následuje aktualizovaný výraz.

Japonsko také šetří ropou.

Jiné výrazy mající také rematiczní funkci někdy nazýváme větná adverbia, jsou to např. *vážně, jistě, prostě, přirozeně, určitě* apod. Většinou bezprostředně předcházejí rematické složce, kterou aktualizují, jejich funkce je komentovat, vyjadřovat postoj autora k této složce. Nemohou stát na konci věty, tam by měly většinou jiný význam i funkci.

V diskusi jistě vystoupí.

O tom přirozeně nemluvil. X Nemluvil přirozeně. (=nemluvil přirozeným způsobem)

Obecně můžeme říci, že lexikální náplň slov není jednoznačným signalizátorem funkce v aktuálním členění, některá slova lze ale do jisté míry „odhadnout“. Např. podstatná jména velmi obecného významu jako: *věc, situace, vlastnost, otázka* atd., jen velmi zřídka bývají centrem rématu, protože vyžadují nějaké doplnění, upřesňující výraz. Tzv. kontextová adjektiva a substantiva zase svým lexikálním významem odkazují k předcházejícímu textu, jsou to např. *důvod, příčina, cíl, důsledek, výsledek, zmíněný, citovaný, podobný, opačný, charakteristický* atd., plní tedy funkci rématu.

2.4.7.3 Syntaktické prostředky

Typickou konstrukcí vyznačující téma výpovědi je např. „*co se týče*“ a „*pokud jde o*“.

Co se mne týče, letos pojedou na dovolenou do jižních Čech.

Naopak zdůrazňovací konstrukce pro vymezení rématu je např. „*Byl to on, který/ kdo...*“

*V Brně se Nezval seznámil s Jiřím Mahenem. Byl to **on**, kdo rozpoznal Nezvalovo nevšední nadání.*

Prostředek vytýkání před, nebo za větu, využíváme jak pro aktualizaci rématu, tak i tématu. Jeho realizace je úzce propojena s intonačním zdůrazněním vytýkaných částí. Vytčení tématu:

Chodit, běhat, plavat – a to vše je člověku dáno přírodou.

V duchu ho slyším, ten klinkavý hlas zvonku na staré zvoničce.

Vytčení rématu za větu používáme jen v případě, že se réma skládá alespoň ze dvou složek. Tohoto prostředku využíváme, pokud centrem rématu má být ta složka, která má za normálních okolností menší výpovědní dynamiku než centrum, nebo pokud chceme centrum rématu zdůraznit.

Profesor odjel včera ráno na služební cestu. (bezpříznakové)

Profesor odjel na služební cestu, a to včera ráno. (výměna rématu a centra rématu)

Profesor odjel včera ráno, a to na služební cestu. (zdůraznění centra rématu)

Dalším možným prostředkem rematizace výrazu či větného úseku je jeho opakování. Rozlišujeme opakování intenzifikační, které ukazuje míru aktualizovaného výrazu, a opakování emfaticko-emocionální, které výraz zdůrazňuje.

Putoval dlouho a dlouho.

Nezbylo nic. Vůbec nic.

2.5 Funkční větná perspektiva, Jan Firbas

2.5.1 Funkční větná perspektiva

V české terminologii se setkáváme také s výrazem „funkční perspektiva větná“, který, jak již jsme řekli, je s termínem „aktuální členění větné“ synonymický. Tento chronologicky druhý výraz vznikl v padesátých letech 20.stol při překladu původně české teorie do angličtiny. Autorem je J. Firbas, který dosavadní pokusy o překlad považoval za nepřesné a zavádějící, nakonec

pojmem „functional sentence perspective“^{8 9} sjednotil nejen anglickou lingvistickou terminologii v oblasti aktuálního členění. Skupina ztotožňující se s přístupem J. Firbase bývá nazývána Brněnská škola, nejvýznamnějším pokračovatelem J. Firbase je zřejmě Aleš Svoboda¹⁰, z jehož prací zde také čerpáme.

2.5.2 *Výpovědní dynamičnost*

Každá část výpovědi přináší do sdělení určité obohacení, rozvoj, nebo zvrat, relativní míra tohoto obohacení se nazývá stupeň výpovědní dynamičnosti. Pojmy výpovědní dynamičnost a nositel výpovědní dynamičnosti zavedl Firbas¹¹ v 50. letech 20. stol. Každé části rématu i tématu výpovědi náleží určitý stupeň výpovědní dynamičnosti; každý prvek rématu má vždy vyšší stupeň výpovědní dynamičnosti, než jakýkoliv prvek tématu. Díky tomuto dělení ale můžeme odlišit i jemnější odstíny v rámci základních složek, například vlastní réma, téma a tranzit od jejich průvodních částí.

Zároveň se v tomto pojetí každý prvek výpovědi stává nositelem výpovědní dynamičnosti, tím tedy může být slovo, věta, polovětná vazba, nominální skupina, ale i morfém či submorfémový rys (jako alternace v kmeni *nesu, nosím*). To také znamená, že nositel výpovědní dynamičnosti může být tvořen NVD nižšího řádu a sám být součástí NVD vyššího řádu.

2.5.3 *Pluripartitní členění*

Firbas se ve své teorii nespokojuje s rozdělením na tematickou a rematickou složku výpovědi. Větu jako distribuční pole výpovědní dynamičnosti dělí na téma, réma a tranzit, které jsou dále dělitelné. Tematickou složku můžeme dělit na vlastní téma, témata tíhnoucí k vlastním tématům, témata tíhnoucí

⁸ Jan Firbas (1956) – Poznámky k problematice anglického slovního pořádku z hlediska aktuálního členění (Some notes on English word order in the point of view of functional sentence perspective) (in Svoboda 2007)

⁹ Firbas, J. (1982) – „Aktuální členění větné“ či „funkční perspektiva větná“, SaS 43

¹⁰ Svoboda, A (2007) – Brněnská škola FSP v pojmech a příkladech, Ostravská univerzita, e-learningový text z http://web.iol.cz/alesvo/vyuka/Brnenska_skola_FSP.pdf, 4.3.2009

¹¹ Firbas, J (1957): K otázce nezákladových podmětů v současné angličtině, ČMF 39 (in Svoboda 2007)

k diatématům a diatémata. Rematická složka je dělitelná na vlastní réma a (ne-vlastní) rémata, tranzitní složka pak na vlastní tranzit a (ne-vlastní) tranzity. V případě potřeby je ale Firbasovo pluripartitní dělení slučitelné s tripartitním dělením na téma, réma a tranzit, či s bipartitním na téma a réma, kde tranzit spadá pod rematickou část.

Příklad: Včera - diatéma, s ním – téma tíhnoucí k vlastnímu tématu, opakova- -tranzit, -l- vlastní tranzit, -a - vlastní téma, teoretickou fyziku – réma, celých pět hodin – vlastní réma

Včera s ním opakovala teoretickou fyziku celých pět hodin.

Podrobněji je třeba vysvětlit hlavně dělení tematické části. Mezi vlastní témata řadíme ty složky, které jsou natolik známé, že jejich přítomnost mluvčí signalizuje jen minimálně, například personálními a numerálními afixy sloves, nebo v podobě nepřízvučných zájmen. Vlastní témata mají tedy nejmenší výpovědní dynamičnost v rámci celé výpovědi. Naopak relativně vyšší výpovědní dynamičnost a zároveň nejvyšší v rámci tematické části mají tzv. diatémata, tj. ty složky které v jiných pojetích (Mathesius, Daneš) nazýváme centrem tématu. Diatémata buď přinášejí do textu informaci úplně novou, nebo opakují informaci, která se poprvé objevila v textu těsně předešlém a přechází do tematické složky, anebo zdůrazňují informaci známou, kterou stavějí do kontrastu s jinou složkou.

Podobně jako u tematické složky, ve složce tranzitní odlišujeme vlastní tranzit, který má v rámci tranzitu nejnižší výpovědní dynamičnost. Jsou jím nejčastěji morfémy slovesných tvarů signalizující slovesný čas a způsob. Tranzit (ostatní části tranzitní složky, kromě vlastního tranzitu) je většinou reprezentován kořenovou částí slovesa.

Vlastní réma je jednotka s nejvyšší výpovědní dynamičností v rámci celého daného distribučního pole. Pokud má rematická složka výpovědi více částí, dělíme je na vlastní réma a (ostatní) réma(ta), pokud má výpověď jen vlastní réma, často je nazýváno pouze réma.

2.5.4 Čtyři faktory funkční větné perspektivy

Ve Firbasově pojetí se setkáváme se čtyřmi určujícími faktory FVP, jsou jimi linearita, sémantika, kontext a intonace (oproti Danešovi přidává faktor intonace). Souhra těchto faktorů v okamžiku promluvy je rozhodující pro určení relativních stupňů výpovědní dynamičnosti.

2.5.4.1 Linearita

Nejníže ze čtyř faktorů zde stojí linearita, čímž rozumíme pořádek slov ve větě. Díky tomu, že v češtině jsou gramaticko-sémantické vztahy vyjádřeny většinou jinými než slovoslednými prostředky, může slovosled libovolně odrážet záměry mluvčího, tedy funkční větnou perspektivu. Přestože linearita stojí ze čtyř faktorů nejniže a může být neutralizována působením sémantiky, kontextu i intonace, je nutné podotknout, že čeština patří k jazykům k výjimečně citlivým k tomuto faktoru. V neutrálních, neemotivních výpovědích je tedy linearity využito pořadím téma – réma.

Marta pohladila Aničku.

Aničku pohladila Marta.

2.5.4.2 Sémantika

V pořadí dle důležitosti jako druhý vystupuje faktor sémantiky. Firbas zkoumal rozdíly v češtině a angličtině u vět typu: „*A dog barked in the distance*“ / „*V dálce štěkal pes*“, tedy konkrétně z čeho anglický mluvčí rozpozná, že je réma na počátku výpovědi. Dospěl k názoru, že aktuální členění může ovlivnit také sémantický obsah prvků výpovědi.

Zjištění, že sémantické obsahy poměrně výrazně ovlivňují relativní stupně výpovědní dynamičnosti jejich nositelů, vedlo Firbase k vytvoření dvou stupnic, nazývaných „škály dynamických sémantických funkcí“. Dynamické, protože tvoří protiklad statickým funkcím agens – patiens – děj atd.

Na škále A, zvané prezentační jsou tři dynamické sémantické funkce. Na škále B, zvané škála přisouzení vlastnosti jsou funkce čtyři.

Škála DSF	Funkce	Popis	Škála výpovědní dynamičnosti	Příklad
Škála A	<i>scéna</i>	obsahuje jednu či více kulis, tj. složek, které vyjadřují časové, místní a okolnostní vztahy	nejméně závažný, výchozí prvek	V dálce
	<i>prezentace na scéně</i>	obsahuje složku(y), které vyjadřují objevení se, či existenci na scéně	pojí se na "scénu", více závažný	zaštěkal
	<i>jev na scéně</i>		cíl, ohnisko sdělení	pes.
Škála B	<i>nositel vlastnosti</i>		nejméně závažný prvek	Ten král
	<i>vlastnost</i>	chápána velmi široce; i např. "být ředitel"		měl
	<i>specifikace vlastnosti</i>			tři syny.
	<i>další specifikace vlastnosti</i>		nejzávažnější prvek	

Tabulka 1 – Firbasovy škály dynamických sémantických funkcí

Obě škály funkcí lze kombinovat ve škálu jedinou a to (dle stoupající výpovědní dynamičnosti prvků): scéna – prezentace (často implicitní) – jev (který je zároveň nositelem vlastnosti) – vlastnost – specifikace – další specifikace.

V jedné zemi – 0 – starý král – měl – tři syny – 0.

Je třeba si uvědomit, že žádný výraz nemá tuto funkci předem určenou, dynamické sémantické funkce se uplatňují až na konkrétních realizovaných výpovědích.

2.5.4.3 Kontext

Pro potřeby aktuálního členění se doporučuje rozlišovat tři druhy kontextu a to a) bezprostředně relevantní kontext slovní, kde výrazy navazují na jiné, explicitně vyjádřené, b) bezprostředně relevantní kontext situační, kde jsou výrazy spojeny se situací promluvy, c) bezprostředně relevantní kontext zkušenostní, kde předpokládáme nějakou společnou znalost či zkušenost a výrazy navazují nepřímě.

a) V jedné zemi panoval starý král a ten měl tři syny.

b) *Napsal jsem ti tady všechny možnosti.*

c) *Do debaty se zapojil i exprezident. Václav Havel řekl, že ...*

Kontextově zapojené složky v aktuálním členění fungují nejčastěji jako témata, není tomu tak ale vždy. Již dříve známý, nebo zmíněný výraz může přinést do výpovědi nový, neznámý aspekt. Pak mluvíme o tzv. dekontextualizaci, ta je ve většině případů signalizována ostatními faktory.

To okno rozbil on!

Naopak i kontextově nezapojené složky mohou v důsledku působení dalších faktorů fungovat jako témata. Typické je to pro počáteční výpovědi, které nejsou členitelné dle kontextu, ale nejčastěji dle linearitu.

2.5.4.4 Intonace

Intonace se jeví jako nejvýraznější faktor funkční větné perspektivy, který může zneutralizovat všechny faktory ostatní. V širším slova smyslu chápeme intonaci jako souhrn více prozodických rysů, mezi něž patří hlavně dynamický přízvuk, melodická linie či rytmus. Firbas opět rozšiřuje škálu intonačně odlišitelných prvků tak, že vymezuje nejen složku nesoucí intonační centrum (ta se v naprosté většině výpovědí rovná rématu), ale i další stupně. Celá škála stupňů výpovědní dynamičnosti totiž odpovídá škále stupňů prozodické prominence: nepřízvučný/ přízvučný/ akcentovaně přízvučný/ nesoucí intonační centrum.

A tak výpověď: *Snažil jsem se mu to včera vysvětlit* lze intonovat: *snažil* (tranzit: akcentovaně přízvučné) - *jsem, mu, to* (vlastní témata: nepřízvučná) – *včera* (diatéma: přízvučné) – *vysvětlit* (réma: nese intonační centrum). Zde dochází k úplné shodě prozodické prominence s výpovědní dynamičností, intonace zde pouze podtrhuje aktuální členění dané ostatními faktory, jak tomu samozřejmě není vždy.

Nejvíce zkoumaným prvkem stále zůstává nositel intonačního vrcholu. Po rozsáhlé analýze došel Firbas k názoru, že pokud se intonační vrchol neshoduje s rématem výpovědi, nejedná se o odchylku, nýbrž o emocionálně příznakovou výpověď. I zde tedy můžeme mluvit o systémovosti.

Nejvýraznější je ale faktor intonace v případech, kdy výsledek souhry zbylých tří faktorů neutralizuje. Réma je signalizováno intonačním vrcholem.

'Karel se jí věnoval celou hodinu.

Karel se jí věnoval celou hodinu.

Karel se jí věnoval celou hodinu.

'Celou hodinu se jí Karel věnoval.

2.5.5 Tázací a rozkazovací věty v aktuálním členění

Ve Firbasově pojetí se k otázkám zjišťovacím i doplňovacím a k větám rozkazovacím přistupuje stejným způsobem, jako k větám oznamovacím. Pokud je změna slovosledu pouze signálem otázky, výpovědní dynamičnost jednotlivých složek se nemění.

Petr se musí omluvit předem.

Musí se Petr omluvit předem?

Zvláštní pozornost věnuje otázkám zjišťovacím, které obsahují tázací výraz. Tyto výrazy jsou totiž v ostatních pojetích označovány jako vlastní rémata. Firbas ale došel k závěru, že mluvčí v otázce vychází z toho, co neví, a tedy že tázací výraz spadá do složky tematické. Ještě přesněji je diatématem výpovědi, protože přináší i informaci novou. Při takovéto distribuci výpovědní dynamičnosti není třeba oddělovat doplňovací otázky od ostatních typů vět, protože jsou v tomto ohledu totožné.

Petr bude vědět, kde se ta přednáška koná.

Kdo bude vědět, kde se ta přednáška koná?

Nutno dodat, že tázací věty mohou podléhat tematizaci či rematizaci stejně, jako věty ostatní, takže i tázací výraz se může dostat do rematické pozice.

A kde se ta přednáška koná, bude vědět kdo?

Stejně můžeme přistupovat i k větám rozkazovacím, až na některé výjimky se chovají jako věty oznamovací. Mezi tyto výjimky patří například silná tendence umísťovat slovesný tvar v rozkazovacím způsobu hned na začátek výpovědi, a to bez ohledu na funkci, kterou v aktuálním členění má. Obě následující věty jsou považovány za nepříznačné.

Najdi mi nejprodávanější knihu roku.

Najdi mi tu knihu.

2.5.6 Trasy ve funkční větné perspektivě

Firbas ve své teorii¹² definuje pojmy tematická, netematická a rematická trasa. Každá trasa je uspořádaným souborem jednotek náležících do dané trasy (tematické a diatematické jednotky náleží do tematické trasy atd.). Firbas ve svých pracích zkoumá návaznosti tras v rámci odstavce či několika po sobě jdoucích odstavců. Teorie doplňuje Danešovy tematické posloupnosti a Svobodovy¹³ rematické posloupnosti. Na překladech literárních textů z několika jazyků dokládá, jak řada navazujících rémat ovlivňuje gradaci daného úseku textu.

2.6 Aktuální členění věty, Petr Sgall, Eva Hajičová, Eva Buráňová

Přestože všechny české i světové teorie z oblasti aktuálního členění na sebe navazují a pracují s výzkumy ostatních lingvistů, souhrnné pojetí P. Sgalla, E. Hajičové a E. Buráňové (dále jen Sgall) je v publikaci¹⁴ se kterou zde pracujeme výrazně založeno na protikladu vůči teorii Firbasově.

V terminologii pro potřeby aktuálního členění se ve Sgallově pojetí užívá výrazu „věta“, pro zdůraznění myšlenky, že aktuální členění spadá do zkoumání jazyka jako systému. Termín „výpověď“ je zde pokládán za nejasný a nejednoznačný, proto tam, kde jsme pro zdůraznění konkrétní realizace věty dosud užívali výrazu výpověď, Sgall užívá „výpovědní událost“. (Přitom se ale neztotožňuje ani s pojetím Daneše a Dokulila¹⁵).

¹² Firbas, J. (1995) – On the thematic and the rhematic layers of a text, Proceedings from the Turku Conference (in Svoboda 2007)

¹³ Aleš Svoboda (1981) – Diatheme, Brno (in Svoboda 2007)

¹⁴ Sgall, Hajičová, Buráňová (1980) – Aktuální členění věty v češtině, Praha, Academia

¹⁵ Daneš, Dokulil (1958) – K tzv. významové a mluvnické stavbě věty, Praha; Pojetí D a D v terminologii věty a výpovědi neodpovídá žádnému jinému českému ani světovému přístupu, Sgall zde pouze upozorňuje na podobnost označení, aby nedošlo k záměně.

Za jeden z cílů příručky můžeme pokládat snahu definitivně doložit systémovost aktuálního členění jako jazykové vrstvy. Druhým cílem je shrnout dosavadní bádání v oblasti aktuálního členění, tedy i posoudit v čem jsou jednotlivé přístupy přesnější a tedy přínosnější než jiné. Vzhledem k tomu, že autoři dlouhodobě pracují v oblasti počítačové lingvistiky, se zde setkáváme s množstvím převodů lingvistických teorií do vyjadřování matematického.

2.6.1 Dichotomie tématu a rématu

Ve Sgallově přístupu se vracíme k rozdělení věty na pouhé dvě části, a to dle jejich kontextového zapojení. Jako hlavní důvod pro užívání tohoto dělení uvádí, že je lépe objektivně testovatelné. I v tomto pojetí je ale další dělení základních složek možné.

Sgall uznává škálu výpovědní dynamičnosti jako faktor důležitý pro určení aktuálního členění věty, kontextové zapojení však podle něj bude vždy faktorem důležitějším. Firbasova výpovědní dynamičnost zde sklízí kritiku zvláště proto, že rozdělení věty na jejím základě neodlišuje věty s kontextově zapojeným a nezapojeným slovesem. Sloveso dle dynamičnosti vždy náleží k tranzitu.

Příklad:

- a) *Co se děje? – Táta píše dopis.*
- b) *Co dělá táta? – (Táta) píše dopis.*
- c) *Co píše táta? – (Táta píše) dopis.*

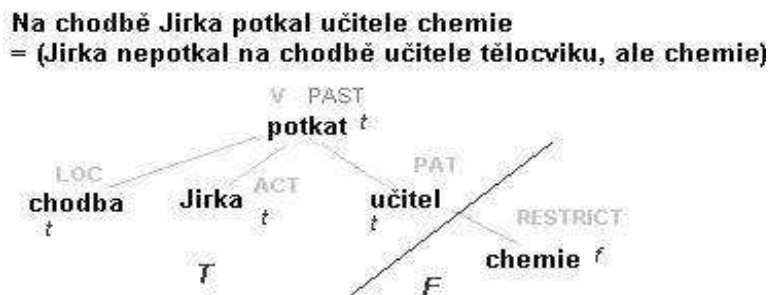
V členění dle výpovědní dynamičnosti prvků je každá věta dělitelná na základ a jádro. V teorii vycházející z rozdělení dle kontextového zapojení musíme počítat i s větami, které žádný základ nemají (jejichž existenci naznačoval i Mathesius). Týká se to hlavně počátkových výpovědí a vět, na které je možné se ptát: „co se děje“; viz příklad a) výše.

Pro odlišení terminologie obou přístupů zde Sgall pro kontextově nezapojenou část věty používá výraz „ohnisko“ (x jádro, které je prvkem s nejvyšší výpovědní dynamičností), pro část zapojenou výraz „základ“ (i když zde je jednoznačnost pocíťována jako nedostatečná). Jak již bylo řečeno, tento přístup nepočítá s částí přechodovou.

2.6.2 Funkční generativní popis jazyka

Tvůrcem generativní lingvistiky je Noam Chomsky, pro nějž je gramatika něco co „generuje korektní věty“¹⁶. Výraz „funkční“ ve Sgallově přístupu zdůrazňuje funkci jazyka jako komunikačního prostředku. Přístup předpokládá jazykové rozložení do rovin, kde pracuje hlavně s prvky vyšších rovin, tedy větné stavby. V těchto rovinách odlišujeme rovinu významovou (tektogramatickou), tedy rovinu významových zápisů vět a rovinu větněčlenskou (fenogramatickou), tedy rovinu tzv. povrchové nebo formální syntaxe. Stavba vět je zde souborem vztahů mezi slovem řídícím a závislým, kde sloveso je považováno za řídící člen věty.

Pro rozbor vět je zde užíváno grafického znázornění na tzv. závislostní keře či stromy. Kořenem grafického zápisu je sloveso, ostatní členy jsou na něm (případně pak na sobě) závislé. Na tomto keři označujeme kontextově zapojené a nezapojené prvky, které se pak rovnají základu a ohnisku. Připomínáme, že kontextově zapojené prvky, nejsou jen ty, které byly již zmíněny v předchozím textu, ale také ty, jež jsou v přímém vztahu s prvky dříve citovanými. A nejen to, patří sem i prvky známé ze situace, nebo tzv. kulisy (např. v Praze, na jaře...).

Obrázek 1 Převzato z <http://wiki.matfyz.cz>¹⁷

¹⁶ Chomsky, N. (1957) Syntactic Structures, New York (in Sgall 1980)

¹⁷ převzato 15.3. 2009 z:

http://wiki.matfyz.cz/wiki/Informa%C4%8Dn%C3%AD_struktura_v%C4%9Bty#Popis_v_Pra.C5.BĚsk.C3.A9m_z.C3.A1vislostn.C3.ADm_korpusu

2.6.3 Dvojitý otázkový test

Sgallova přístup uznává otázkový test jako nejobektivnější testovací kritérium a popisuje dva jeho typy. Test dle Ballyho¹⁸ třídí otázky dle dvou kritérií: 1) zda se týkají „dikta“ věty (tzv. věcného aspektu obsahu, děje samého apod.), nebo 2) modality věty, a dále I) zda jde o otázku plnou, týkající se celého aspektu, nebo II) jen částečnou. Kombinací kritérií tedy rozlišujeme a) plné otázky diktální, jako „Co se stalo?“, b) plné otázky modální, tedy zjišťovací otázky, na něž odpovídáme ano/ne, c) částečné otázky modální, tedy otázky doplňovací a d) částečné otázky modální.

Tomuto třídění zhruba odpovídá Adamcova¹⁹ klasifikace vět na čtyři typy: a) obecně informační, kde je celý obsah pro adresáta nový, b) obecně verifikační, kde se popírá nebo potvrzuje celé sdělení, c) speciálně informační, kde adresát zná jen část sdělení předem, d) speciálně verifikační, potvrzující nebo popírající část sdělení.

Druhý typ otázkového testu klade důraz na srovnání otázky a odpovědi, zkoumá, které prvky byly obsaženy již v otázce. Tento typ rozvinula hlavně Hatcherová²⁰, setkáváme s ním u Daneše a Uhlířové.

Formulace pravidel pro užití otázkového testu:

„a) jestliže množina všech relevantních otázek splňuje pro některé dva prvky A a B podmínku, že (předmět označený prvkem) A je (označován prvkem) obsažen(ým) v každé relevantní otázce, která obsahuje B, a také v některé relevantní otázce, která B neobsahuje, potom ve všech významových zápisech dané věty (která může být odpovědí na všechny relevantní otázky) je prvek A (přesněji jeho významový korelát) méně dynamický než prvek B;

b) jestliže prvek A z dané věty není obsažen v žádné z relevantních otázek, pak je vlastním ohniskem dané věty;

c) je-li prvek A z dané věty obsažen v každé relevantní otázce, patří do základu věty

¹⁸ Bally, Ch (1932) – Linguistique générale et linguistique française, Paris (in Sgall 1980)

¹⁹ Adamec, P. (1966) – Porjadok slov v sovremennom russom jazyke, Praha (in Sgall 1980)

²⁰ Hatcher, A.G. (1956) – Syntax and the Sentence (in Sgall 1980)

d) jestliže dva prvky dané věty, A a B, splňují podmínku a), ale jeden z obou nesplňuje ani b) ani c), pak je věta dvojznačná, neboť ten prvek, který nesplňuje ani b) ani c), patří v některém jejím významovém zápisu do základu a v jiném do ohniska;

e) je-li v dané větě dvojice prvků A a B, která nesplňuje podmínku a), přičemž ani A ani B nesplňuje podmínku c), pak je věta víceznačná nejen co do položení hranice mezi základem a ohniskem (...), ale také v tom, že v některém jejím významovém zápisu je prvek A méně dynamický než prvek B, zatímco v jiném zápisu je dynamičtější; nanejvýš v jednom z těchto dvou případů patří A i B do ohniska věty.“ (Sgall, 1980, s. 51)

2.6.4 Testy s negací

Test E. Hajičové (1973, 1975) vychází z toho, že postavení negace je omezeno jen na několik možností. Negace je z levé strany vymezena operátorem, ze strany pravé pak buď koncem věty, anebo hranicí mezi základem a ohniskem, dle toho rozlišujeme tři pozice negace ve větě.

a) Dosah negace je shodný s ohniskem věty; o základu neplatí pozitivní obsah ohniska, sloveso zde patří k ohnisku.

Karel nepřišel na přednášku.

b) Dosah negace je také shodný s ohniskem věty, ale sloveso je kontextově zapojené. V tomto případě ohnisko obsahuje často jen jeden člen, mluvíme tedy o záporu členském.

Karel nepřišel za poučením. (tzn. Karel přišel, ale ne za poučením.)

c) Sloveso je kontextově zapojeno, ale ohnisko není v dosahu negace.

Karel nepřišel proto, že Marie stůně.

Pro názornost testu s negací zjišťujeme ještě možná pokračování dané věty (s ním pracuje také Chomsky). Úvodní (negovaná) věta:

Světlovlasý indián / vypravoval / profesorovi z Ohňové země / o letech kolem / Jupitera.

a) ... nýbrž kolem Marsu.

b) ... nýbrž o chilských horách.

- c) ... nýbrž našim dětem o chilských horách.
- d) ... nýbrž ptal se ho na chilské hory.
- e) ... nýbrž ptal se námořníka z Jamajky na chilské hory.

Pro kontrolu můžeme na stejnou větu aplikovat otázkový test:

- a') O jakých letech vypravoval světlovlasý indián profesorovi z Ohňové země?
- b') O čem vypravoval (...) indián profesorovi (...)?
- c') O čem komu vypravoval (...) indián?
- d') Co dělal (...) indián profesorovi (...)?
- e') Co dělal světlovlasý indián?

2.6.5 Výpovědní dynamičnost v základu a ohnisku věty

Sgall ve své teorii pracuje s faktorem výpovědní dynamičnosti hlavně v rámci jednotlivých složek, tedy základu a ohniska. Na rozboru příkladů z technické i umělecké literatury dokazuje, že i v případě, že je ve větě více kontextově vázaných prvků, není jejich pořadí libovolné.

Například nejméně dynamický je v jeho studiích ten prvek, který byl v předcházející větě kontextově nezapojený, často tedy přímo vlastní réma předcházející věty (zde se opět nabízí srovnání s Firabsem a jeho diatématem, které má výpovědní dynamičnost nejvyšší z tematické části a může to být právě prvek, který byl v předcházející větě rématem). Dynamičnost je také ovlivněna činiteli jazykovými, konatel děje má větší tendenci stát se vlastním základem věty, než jiné prvky. Zvláštní postavení má v tomto dělení sloveso, které téměř vždy stojí na hranici mezi základovou a ohniskovou částí. Pokud je sloveso kontextově vázané a náleží tak k základu věty, má nutně ze všech základových částí nejvyšší výpovědní dynamičnost. To ale neznamená, že se sloveso nemůže stát vlastním základem věty. Př. (sloveso je kontextově vázané): *Přišel táta.*

Poněkud jinou situaci popisuje v případě výpovědní dynamičnosti v rámci ohniska. Sgall dochází k názoru, že dynamičnost zde není ovlivněna výběrem mluvčího, nýbrž typem doplnění slovesa.

Dle dosavadních výsledků (které sám označuje za prozatím nedostatečné) stanovuje určitou stupnici aktantů. Zároveň upozorňuje, že tato stupnice není

shodná pro všechny jazyky, pro češtinu by základní doplnění slovesa vypadala zhruba:

konatel – čas (kdy, odkdy, dokdy, jak často, jak dlouho) – místo (kde) – způsob – míra – měřítko – nástroj (prostředek) – směr (kudy) – adresát – původ – směr (odkud) – patiens – směr (kam) – výsledek – podmínka – účel – příčina

Přestože se jedná o jev specifický pro každý jazyk, i tak se alespoň v hlavních evropských jazycích shoduje minimálně pořadí hlavních aktantů jako konatel, adresát a patiens.

2.6.6 *Presupozice*

Výklad autorů je také spojen s výrazem převážně ze sémantiky a pragmatiky; presupozice (obecný předpoklad). I počátkové a kontextově nezapojené věty spojuje společné povědomí a očekávání mluvčího a adresáta, aby věta měla vůbec nějaký smysl a bylo možné uvažovat o její pravdivosti, musí splnit podmínku presupozice.

Příklad: *Všechny Janovy děti byly nemocné.* Presupozice: *Jan má nějaké děti.* Nebo např. u věty: „*Král Francie je holohlavý.*“ nemůžeme mluvit o pravdivosti či nepravdivosti výroku, protože Francie je momentálně republikou, presupozice existence francouzského krále není splněna.

Presupozice a aktuální členění se samozřejmě vzájemně ovlivňují. Ve větách: *Francouzský prezident se výstavy nezúčastnil.* / *Výstavy se nezúčastnil francouzský prezident.* První věta předpokládá existenci francouzského prezidenta, druhá existenci výstavy (francouzského prezidenta již ne tak docela). Zde vidíme, že presupozice jsou spjaty se základovou částí věty.

Kromě presupozice ovlivňuje významovou stránku věty také alegace. Jedná se o typ vět, jejichž záporná verze není ani původním tvrzením ani jeho negací. *Jirka (ne)způsobil naši porážku.* Pozitivní verze implikuje porážku, negativní je v tomto směru nejasná.

V pracích autorského kolektivu najdeme větných dvojic se změnou významu způsobenou aktuálním členěním více. Někde je tomu tak pod vlivem negace a presupozice, jinde kvantifikátorů; př. a), b), c) – i když kvantifikátor není

přímo vyjádřen. Za nejdůležitější jsou ale považovány věty, kde dochází ke změně významu jen změnou aktuálního členění; př. d).

a) *Málo šípů zasáhlo terč. / Terč zasáhlo málo šípů.*

- *každý šíp míří na svůj terč / terč je jen jeden*

b) *Na horách se pěstují brambory. / Brambory se pěstují na horách.*

- *brambory se pěstují na horách, ale mohou se pěstovat i jinde / brambory se pěstují pouze na horách*

podobně:

Pomeranče se dovážejí z Řecka. / Z Řecka se dovážejí pomeranče.

c) *Autobusem jely děti. / Děti jely autobusem.*

- *autobus jel plný dětí / všechny děti jely autobusem*

d) *Na Moravě se mluví česky. / Česky se mluví na Moravě.*

2.7 Prostředky aktuálního členění

V předcházejících kapitolách jsme nastínili základní přístupy v oblasti aktuálního členění. Tato část je důležitým východiskem především pro rozpoznání rématu v češtině, která užívá jako základní prostředek rematické slovosled. Ve francouzských textech se budeme zabývat především rematickými syntaktickými prostředky, kde je rozpoznání rématu snazší. Jaký přístup uplatňujeme v praktické části této práce, uvádíme, až s přihlédnutím k přístupům francouzským, v kapitole „Shrnutí“.

V této kapitole podáváme ještě přehled dalších prostředků rematické v češtině, jako doplnění k prostředkům uvedeným v Danešově přístupu.

2.7.1 Marie Čechová a kol

Čechová²¹ zdůrazňuje, že hlavním prostředkem aktuálního členění češtiny je slovosled, v mluveném projevu pak intonace.

²¹ Čechová, M. a kol (2000): Čeština - řeč a jazyk, Praha ISV

Z lexikálních prostředků jsou to aktualizační částice (již, teprve, právě, pouze, také, i, ani...), které aktualizují následující výraz.

*Za poslední rok zatratilo práci již **deset procent zaměstnanců**.*

Teprve Dobrovský objevil zákonitosti tvoření slov.

Mezi syntaktické prostředky patří:

1) Osamostatňování větných členů neboli parcelace;

Jde asi do dvora na 'kuřata. / Jde asi do 'dvora. Na 'kuřata.

Byl jsem taky několikrát v 'Rakousku. / Byl jsem taky v 'Rakousku, dokonce 'několikrát.

2) Zdůraznění východiska;

Na piltdownský případ se pamatuji. / Piltdownský případ, na ten se pamatuji.

Karel dnes nepřijde. / Karel, ten dnes nepřijde.

Najal si hostinec Na vyhlídce; je to sice trochu samota, ale dnes to začínají mít lidé rádi, tyhle výlety, vyhlídky, koupání v rybníce a takové ty věci.

3) Vytýkání jádra;

Já to znám, protože u mé bytné bydlel jeden takový soudní referent, 'mazavka, to on byl, a 'lajdák, to on taky byl, ale jináč to byl nadaný a špatně placený mládenec.

4) Vytýkáací důrazový opis;

Byl to 'Dobrovský, kdo (který) první vědecky zpracoval otázku tvoření slov v slovanských jazycích.

5) Vytčení východiska pomocí vazeb typu: Pokud jde o..., co se týče...;

6) Elipsa. V elipse neboli výpustce, nejčastěji vynecháváme téma;

Byl jeden švec a měl tři syny.

může to být ale i jiná část, (tedy sloveso, které je zde vnímáno jako součást rématu, vlastní réma nemůže být vynecháno nikdy):

Kuchyň si dala Helena vymalovat růžově, koupelnu modře.

Už domů?

2.7.2 *Miroslav Grepl, Petr Karlík a kol*

Výčet alespoň některých prostředků aktuálního členění je zahrnut také v příručce Skladba spisovné češtiny²².

Poměrně široké jsou možnosti vytýkání východiska výpovědi, naopak vytnutí jádra výpovědi je omezenější. V promluvě je vždy označeno výraznou intonací a pauzou, často má, oproti vytýkání tématu, kontrastivní charakter. Intonační vrchol leží na zájmenu zastupujícím jádro. Viz rozdíl ve větě b) vytčené východisko, vytčené jádro

a) *Proč neseš ten deštník? Dobrou bundu, 'tu sis měl vzít!*

b) *Milion – to nerozhoduje. Srdce, povaha, vychování – 'to je to nejhlavnější!*

Druhou možností vytknutí jádra je tzv. expresivní vytýkání, opět oddělené interpunkcí a v ústním projevu pauzou.

Znamenity, ten guláš!

Čertovská holka, ta vaše Jana!

Chudák, ta vaše maminka

V dalším typu, tzv. rozvíjení jádra, se jádro rozdělí na dvě složky a obě získají samostatný charakter. Máme tedy větu se dvěma rématy, ta mohou být oddělena pouze čárkou, ale i tečkou, či jiným koncovým znaménkem. V druhém rématu se jedná v podstatě o elipsu.

A pak jsem šla do 'služby, až pod 'Vídeň.

Celou úlohu napsal 'sám, 'pěkně.

Byl jsem taky v 'Německu, 'dvakrát.

Nejsem s tebou 'spokojen, ani 'trochu!

Velevážený starý reakcionář začne střečkovat ... a poctivá práce se hodí do kanálu. Z ničeho 'nic. 'Najednou.

Abych nepronajala 'dům – v 'Poděbradech.

Představ si, naše Maruška utekla za 'Petrem! V 'noci! Do 'Čejkovic!

Ty s ním chceš 'mluvit? 'Sama? 'Beze svědků?

²² Grepl, M., Karlík, P. (1988): Skladba spisovné češtiny, Praha SPN

Dalším uváděným prostředkem je motivované opakování. To dělíme na intenzifikační a emfaticko-emocionální (zdůrazňovací). Intenzifikační opakování vyjadřuje velkou míru nebo stupňování vlastnosti děje. To je samozřejmě možné uplatňovat jen u slov vyjadřujících kvantitu, tedy například u adverbíí a adjektiv.

po dlouhých a dlouhých tahanicích

před dávnými a dávnými časy

před mnohými a mnohými roky

vzpomínal na to moc a moc

Opakováním lze také vyjádřit zvyšující intenzitu kvalitativních adjektiv a adverbíí v komparativu.

Jel stále rychleji a rychleji.

Bylo to s ní pak horší a horší.

Takto intenzifikovat lze také slovesa

Lehl si a spal a spal.

Emfaticko-emocionální zdůraznění lze užít u všech slovních druhů. Opakovaný výraz je ve větě jádrem.

Kráva... kráva nám pošla!

Ta tužka byla zelená, zelená!

Posledním typem je elipsa, naznačená již v předchozích příkladech. Odlišujeme elipsu kontextovou a situační.

Kam odjel váš bratr? Do Prahy.

Hoří! Vodu! Rychle!

3 Francouzské přístupy

Druhá část, popisující francouzské přístupy v této oblasti, již nepopisuje detailně obecné otázky aktuálního členění, ale je soustředěna na autory zabývající se otázkou konkrétních prostředků aktuálního členění.

3.1 Základní pojmy

Základní pojmy zde uvádíme dle příručky *Grammaire méthodique du français*²³, protože jako jedna z mála zpracovává tuto problematiku v dostatečném rozsahu. Metodická gramatika francouzštiny nepřistupuje k aktuálnímu členění jako k zvláštní oblasti, ale zahrnuje ji, v kapitole strukturování textu, mezi prostředky koherence.

Popisuje se zde tradiční problém v odlišení roviny větné a textové. Gramatickou analýzu nejčastěji provádíme na úrovni větné. Přesto některé lingvistické jevy nemůžeme vysvětlit na izolovaných větách, ale je třeba zkoumat větší celky, tedy úroveň textovou. Text je zde definován jako ucelené spojení několika vět. Aby spojení vět bylo opravdu ucelené (koherentní), musí splňovat dvě základní pravidla: pravidlo opakování a pravidlo rozvoje (pokroku). Musí tedy obsahovat některé prvky, které se opakují ve více větách, čímž se vytvoří určitá tematická linie daného textu a text je soudržný. Zároveň se ale text musí vyvíjet a přinášet informace nové, vždyť hlavním cílem komunikace je předání informace adresátu dosud neznámé. Soudržnost textu tedy závisí na vyvážení těchto dvou pravidel.

Aktuální členění, jako rovina „komunikační“ je stavěno do protikladu rovině syntaktické a sémantické. Definici tématu a rématu nacházíme podobnou jako u Mathesia; Téma (*thème*), to o čem se mluví, východisko sdělení, známá část; Réma (*propos*), to co se o tématu říká, nová informace.

²³ Riegel, M. Pellat, J.C., Rioul, R. – *Grammaire méthodique de français*, Paris, Quadriga 2004

Stejně jako česká terminologie se dle konkrétních přístupů může lišit, i v té francouzské se setkáváme s několika v podstatě synonymickými pojmy: *thème / rhème*; *thème / propos*; *thème / prédicat*; *point de départ / noyau*; *topique / commentaire*; *topique / focus* (z nichž poslední citované jsou, stejně jako v češtině, odvozeny od jejich anglických protějšků). Někdy je také téma definováno jako „*présupposé*“ (předpokládané) a réma jako „*posé*“ (dané).

Francouzské termíny „*thème / propos*“ pochází z prací Charlese Ballyho²⁴ který, stejně jako Mathesius, chtěl jasně odlišit rovinu aktuálního členění od roviny syntaktické a zavrhoval tedy pro účely této problematiky pojmy „*sujet / prédicat*“.

Základní popsání příjmy aktuálního členění: a) Hranice mezi podmětem a přísudkem se samozřejmě může shodovat s hranicí tématu a rématu, ale téma může odpovídat také jiné složce, než podmětu: b1,2) příslovečné určení, c) předmět, d) člen vytknutý na začátek věty, tematizace daného členu.

a) *L'astronome observe Véga de la Lyre.*

b1) *Un certain jour, du haut de ces cours bien placées, nous vîmes s'élever dans le ciel une fumée prodigieuse.* (Valéry)

b2) *Tous les samedis soir, l'astronome observe Véga de la Lyre.*

c) *A ma fille, je lègue ma Mercedes 500.*

d) *Cette étoile, il ne se lasse pas de la contempler.*

I toto pojetí uznává jako nejlepší testovací kritérium negací a otázkový test, v definici je téma ta část, která nemůže být popřena, na rozdíl od rématu, které je zasaženo negací. Pro přesnost testu používáme ještě možná pokračování věty, tedy větu negovanou „*ne ... pas*“ a její pokračování s „*mais*“.

Ce n'est pas Einstein qui a formulé la théorie de relativité généralisée.

Le bateau partira demain. :

Le bateau ne partira pas demain, mais dans huit jours. (réma : demain)

Le bateau ne partira pas demain, mais restera à quai. (réma : partira demain)

²⁴ Bally, Ch. (1932) – Linguistique générale et linguistique française, Paris (in Grammaire méthodique du français)

V otázkovém testu tvoříme možné otázky na danou výpověď. Výraz opakující se v otázce i odpovědi je tématem, tázací výraz odpovídá rématu výpovědi.

Quand part le bateau?

Qui a formulé la théorie de relativité généralisée?

3.1.1 *Prostředky rematizace a tematizace*

Stejně jako v češtině, i ve francouzštině běžný neemotivní slovní pořádek řadí téma na začátek a réma na konec věty. Samozřejmě i zde existují případy jiné.

3.1.1.1 *Rematizace*

Nominální skupina či adverbium ve funkci komentáře celé věty, jsou rématem věty, ať je jejich pozice jakákoliv.

Heureusement, *il est revenu sain et sauf.* / *Il est revenu sain et sauf, heureusement.*

Chose extraordinaire, *il est sorti indemne de l'accident.* / *Il est sorti indemne de l'accident, chose extraordinaire.*

I ve francouzštině může (nevytknuté) réma stát na začátku věty.

1) Krátké jmenné věty, spojení bez slovesa. Réma je na začátku, téma následuje:

Excellent, *ce fromage.*

2) Důrazové štěpené věty (*phrases emphatiques clivées, mise en relief*) Věty s užitím konstrukce „*c'est ... qui/que*“ (*il y a ... qui*) patří mezi nejvýraznější prostředky rematizace ve francouzštině. Réma je zde na začátku věty, sevřeno mezi „*c'est*“ a „*qui/que*“.

C'est le Beaujolais *qu'il préfère.*

C'est Einstein *qui a formulé la théorie de la relativité généralisée.*

3) Prezentativy (*voici, voilà, c'est*), neboli uváděcí výrazy, jak je z názvu patrné, uvádějí réma. To následuje hned po prezentativu.

Voici un chien méchant.

4) Neosobní konstrukce, konstrukce s prázdným podmětem. Protože podmět ničemu neodpovídá, jedná se v podstatě o jednočlenné věty slovesné a celá výpověď je rematická

Il pleut.

Jak již jsme naznačili, dle definice tématu jako známé informace i tento přístup počítá s existencí vět s jedinou a to rematickou složkou. Jsou to například jednočlenné věty neslovesné.

Quel mistral !

Entrée interdite !

La belle bleue !

3.1.1.2 Tematizace

Mezi prostředky tematizace řadíme: (témata jsou vyznačena podtržením)

1) Vytýkání:

Mais l'histoire que je raconte ici, j'ai mis toute ma force à la vivre et ma vertu s'y est usée. (Gide)

2) Spojení typu: *pour ce qui est de, quand à* (viz Daneš a tematické „Co se týče, pokud jde o“)

3) Pasívum a jemu podobné konstrukce, kde se předmět přímý stává podmětem věty a zároveň tématem.

3.2 Tematické posloupnosti, Bernard Combettes

Metodická gramatika francouzštiny cituje také Combettesovu teorii tematických posloupností²⁵. Tematické posloupnosti jako prvek návaznosti textu známe již z Danešova přístupu, Combettesovo podání nám je ale nabízí v jiném úhlu. Nejsou pro něj pouze prvkem, který zajišťuje soudržnost textu, ale také prvkem ovlivňujícím stylistickou stránku textu. Volba tematické posloupnosti

²⁵ Combettes, B. (1983) – Pour une grammaire textuelle. La progression thématique, A. De Boeck-Duculot, Bruxelles (in Combettes 1993)

tedy podle něj musí brát ohled i na typ textu, nemůžeme přistupovat stejně k textům například narativního charakteru jako k textům deskriptivním atd. Combettes sám říká, že tato koncepce ještě nebyla propracována do posledních detailů a nelze ji brát jako úplně závaznou, nicméně tvoří jakési doporučení pro spojení roviny syntaktické a stylistické.

Combettes je jedním z nejvýraznějších současných francouzských lingvistů v oblasti textové lingvistiky, zkoumáním problematiky tématu se zabývá již od 70. let 20. stol. Ve svých dalších pracích se snaží dokázat důležitost přesného vymezení roviny větné a roviny textové, tak aby následně bylo možné jejich propojení a studium vzájemných vlivů. Zasaduje se o systematické začlenění těchto jevů i do školní výuky jazyků. Jako důkaz spojení větné a textové roviny uvádí např. volbu slovesného času, ta je vždy založena na kontextu daném dalším textem. Dále se snaží prosadit označení „lingvistika textu“ namísto současného „gramatika textu“, které příliš zavádí k terminologii roviny větné.

Ve své další stati²⁶, ze které citujeme, poukazuje na stylistické hledisko tematických posloupností, příklady uvádí na různých deskriptivních textech.

Co se týče terminologie aktuálního členění, užívá: *L'articulation en thème et propos*, téma (*thème*) opakující prvky již známé, réma (*propos/rhème*) jako nositel nové informace. Přiřazení jednotlivých částí výpovědi k rematické nebo tematické složce u něj záleží na kontextu a linearitě.

3.2.1 Tematická posloupnost s průběžným tématem

Tematická posloupnost s průběžným tématem (*La progression thématique à thème constant*) je nejjednodušším a nejběžnějším typem, obzvláště v textech pro děti, ale také v narativních, nebo deskriptivních textech. Ke stejnému tématu se přiřazují různá rémata, dle schématu: T1-R1. T1-R2. T1-R3. atd. Příklad: témata jsou podtržena

Il a mis le café

²⁶ Combettes, B. (1993) – Grammaire de phrase, grammaire de texte: Le cas des progressions thématiques, Pratiques 77

Dans la tasse

Il a mis le lait

Dans la tasse de café

Il a mis le sucre

Dans le café au lait

(Prévert)

Jean Valjean sortit de la ville comme s'il s'échappait. Il se mit à marcher en toute hâte dans les champs, prenant les chemins et les sentiers qui se présentaient, sans s'apercevoir qu'il revenait à chaque instant sur ses pas. Il erra ainsi ...

(Hugo)

Cette première pièce exhale une odeur sans nom dans la langue, et qu'il faudrait appeler l'odeur de pension. Elle sent le renfermé, le moisi, le rance elle donne froid, elle est humide au nez, elle pénètre les vêtements ; elle a le goût de ...

(Balzac)

Příklady z roku 1993 se soustředily pouze na rozdíl v deskriptivním textu. V prvním a) se jedná o popis osoby jménem Giton. Rémata, která představují vnější i vnitřní charakteristiku Gitona, jsou spojena tématem „Giton“ (od druhé věty formou zájmena „on“). Stejně je tomu u popisů b) dějů či c) událostí.

a) Giton a le teint frais, le visage plein et les joues pendantes, l'œil fixe et assuré, les épaules larges, l'estomac haut, la démarche ferme et délibérée. Il parle avec confiance; il fait répéter celui qui l'entretient, et il ne goûte que médiocrement tout ce qu'il lui dit. Il déploie un ample mouchoir et se mouche avec grand bruit; il crache fort loin, et il éternue fort haut. Il dort le jour, il dort la nuit, et profondément; il ronfle en compagnie.

(La Bruyère – Les Caractères)

b) Parallèlement au développement des sources d'énergie, toutes les activités humaines vont évoluer. On perfection le métier à tisser et on invente le rouet; on durcit le fer; on améliore le tour et on invente l'horloge mécanique. On pratique la méthode expérimentale en agriculture et on creuse des puits artésiens. On

intensifie l'élevage et on améliore les vignobles, on adopte la boussole et le gouvernail d'étambot...

(J. Gimpel- Les bâtisseurs de cathédrales, Ed du Seuil, 1980, p.108)

c) Ils connaissaient d'innombrables bonheurs. Ils se laissent emporter au grand galop de chevaux sauvages, à travers de grandes plaines houleuses d'herbes hautes. Ils escaladaient les plus hauts sommets. Ils dévalaient, chaussés de skis, des pentes abruptes semées de sapins gigantesques. Ils nageaient dans des lacs immobiles. Ils marchaient sous la pluie battante, respirant l'odeur des herbes mouillées.

(G. Perec- Les Choses, j'ai lu, p. 85)

3.2.2 *Tematická posloupnost s tématem odvozeným z hypertématu*

Tematická posloupnost s rozštěpeným tématem nebo tématem derivovaným z hypertématu (*La progression thématique à thème éclaté ou à sous-thème dérivé*), schéma: T (explicitně vyjádřené, či nikoliv) Ta-R1. Tb-R2. Tc-R3. Tato posloupnost je typická pro texty deskriptivní.

Deux parties du billard étaient en train. Les garçons ciraient les points ; les joueurs couraient autour des billards encombrés de spectateurs. Des flots de fumée de tabac, s'élançant de la bouche de tous, les enveloppaient d'un nuage bleu.

(Stendhal)

Ve srovnání s dalšími deskriptivními texty, tento typ posloupnosti již plně nevyhovuje pro potřeby popisu osob či událostí, naopak se velmi dobře uplatní v popisech prostředí. Jak již jsme řekli, témata jsou v tomto typu odvozena od hypertématu, můžeme ale ještě odlišovat dva typy posloupnosti, a to první, v němž je hypertéma explicitně vyjádřeno, a druhý, kde si jej adresát musí „domyslet“, protože odpovídá jen celkové situaci, stejně jako v našich příkladech, zde se jedná např. o zmatek těsně před vyplutím lodi.

Le 15 septembre 1840, vers six heures du matin, la « Ville de Montereau », près de partir, fumait à gros tourbillons devant le quai Saint-Bernard. Des gens arrivaient hors d'haleine ; des barricades, des câbles, des corbeilles de linge gênaient la circulation ; les matelots ne répondaient à personne ; on se heurtait ; les colis montaient entre les deux tambours, et le tapage s'absorbait dans le bruissement de la vapeur.

(G. Flaubert- L'Éducation sentimentale)

3.2.3 Tematická posloupnost s návazným tématem

Tematická posloupnost s návazným tématem/ tematizovaným rématem (*La progression thématique à thème linéaire*), v níž réma jedné výpovědi přechází do tématu výpovědi následující, schéma: T1-R1. T2 (\leq R1)-R2. T3(\leq R2)-R3. Tato posloupnost je typická pro argumentativní texty.

Le fantôme se matérialise par le « simulacre du volume ». Le simulacre du volume est l'enveloppe. L'enveloppe cache, protège, transfigure, incite, tente, donne une notion trompeuse du volume.

(Salvador Dali)

Třetí příklad posloupností vhodných pro deskriptivní text bývá aplikován na popis statictějšího charakteru, který, na rozdíl od prvních dvou typů, nepočítá nutně s přítomností osob-aktérů. Tento popis by se dal nazvat panoramatický, přechází totiž z jednoho elementu na druhý, jako když přejíždíme očima.

Autour de l'appartement étaient rangés des escabeaux d'ébène. Derrière chacun d'eux, un tigre en bronze posant sur trois griffes supportait un flambeau. Toutes ces lumières se reflétaient dans les losanges de nacre qui pavaiement la salle. Elle était si haute que la couleur rouge des murailles, en montant vers la voûte, se faisait noire...

(G. Flaubert- Salammbô, Garnier-Flammarion, p.131)

3.3 Prostředky rematizace a tematizace, Mira Rothenberg

Konkrétní rozbor nejen základních syntaktických prostředků rematizace ve francouzštině popisuje ve svých pracích lingvistka izraelského původu Mira Rothenberg. Zde čerpáme z přepracovaného textu²⁷ uvedeného na francouzsko-izraelském sympoziu v Jeruzalémě v roce 1984. V závěru dodává, že výčet prostředků ještě není samozřejmě úplný, cílem bylo naznačit, jaké typy je možné ve francouzštině vidět a jakým způsobem se v psaném projevu nahrazuje faktor intonace.

3.3.1 Základní pojmy

Rothenberg odlišuje plán syntaktický tedy formální, který se dělí na větné členy a plán komunikační (*plan du message*), kde oddělujeme téma a réma výpovědi. Rozdělení na téma a réma ovlivňují základní faktory jako slovosled a intonace (nahrazovaná v písemném projevu interpunkcí), ale také intervence dalších prvků jako jsou zájmena, spojky aj., které za určitých podmínek přebírají funkci organizace výpovědi (tematizátory, rematizátory).

Všeobecně panuje shoda, že základní funkcí jazyka je funkce komunikační. Cílem této stati je ukázat některé prostředky, které výrazně napomáhají porozumění mezi komunikátorem a komunikantem.

Problematika aktuálního členění zasahuje do tří plánů: syntaktického, komunikačního a sémantického, se sémantickým tato stať nepracuje, soustřeďuje se na srovnání zbylých dvou rovin. Zkoumá také především jazykové projevy psané, přičemž příklady udává nejčastěji z novinových článků.

Plán syntaktický, je zde definován jako plán gramatické struktury a funkcí, který popisuje vztahy mezi slovy, jež je možné popsat dle formálních kritérií. Do syntaktického plánu spadá i problematika pořádku slov v daném jazyce. Pro francouzštinu je nepříznakový pořádek slov S-V (sujet-verbe; podmět- přísudek) *Pierre dort*.

²⁷ Rothenberg, M. (1989) – Quelques moyens syntaxiques de rhématisation et de thématization en français, Bulletin de la société linguistique de Paris

Pierre entre.

Příznakový V-S, který lze užít jen u některých sloves, a který nemůže být použit bezdůvodně, vyžaduje přesně definovaný kontext nebo situaci. Například začátek divadelní scény.

Entre un enfant.

**Part un enfant.*

Silence dans la tour. Paraît un étendard.

Entre, derrière un groupe de cavaliers, un homme à cheval. (V. Hugo)

Pokud je scéna již ustanovena, mohou následovat další vstupy: *Entre un jouer de fifre, entre la reine ...* Pořádek slov V-S se ale nikdy nemůže objevit na úplném začátku textu, vždy musí být nějak kontextem vysvětlen. I to jasně dokazuje propojení dvou zkoumaných plánů.

Rothenberg ve své stati zmiňuje také zástupce české školy a jejich přístupy, například Firbase a jeho výpovědní dynamičnost, či Danešovy tematické posloupnosti, sama se ale přiklání k teoriím Martyho a Brentana. Ti odlišují dva typy vět: dělitelné na téma a réma a ty, jež mají pouze réma. Mezi druhé jmenované patří i tzv. neutrální popisy, kde je téma reprezentováno pouhou situací promluvy. Jako věty bez tématu počítá tedy i typ:

a) *Il pleut.*

b) *Un chien est en train de pourchasser un chat.* (Jako odpověď na otázku: Co se děje?)

Zároveň dodává, že jediná věta může být dle záměru mluvčího identifikována dvěma způsoby: jako tematicko-rematická či jen rematická výpověď. Věta b) tedy může mít i téma, pokud je kontext např. „Kde jsou naši psi?“.

3.3.1.1 Rematické věty

Mezi věty, které nelze dělit na téma a réma patří například jmenné věty rematické, kde je téma dáno pouze situačně, někdy jeho přítomnost můžeme vidět například ve shodě přídavného jména c)²⁸.

a) *Excellentes, ces frites!*

b) *Lui, mentir ?*

c) *Excellentes !*

d) *Feu !*

e) *Au secours !*

Mezi typy vět bez explicitního tématu patří tedy:

- 1) Jednočlenné věty bez slovesa, typ „*Excellentes*“, kde je přítomnost tématu signalizována shodou v rodě a čísle.
- 2) Neosobní konstrukce, nejčastěji ve větách označujících přírodní jevy, typu „*Il pleut*“, kde je téma přítomné situací promluvy.
- 3) V podstatě libovolné neutrální výpovědi, které jsou odpovědí na otázku „Co se děje?“, jako např. citované „*Un chien et en train de pourchasser un chat*“.

Všechny tyto typy mají intonační vrchol (*le contour terminal*) na konci výpovědi a patří mezi věty oznamovací nebo zvolací, v psaném projevu jsou tedy zakončeny tečkou či vykřičníkem.

Věta může obsahovat i dvě rémata:

Pierre répondit, furieux.

Mon père à deux filles, blondes.

3.3.1.2 Vyjádření tématu

Téma může francouzština prezentovat explicitně ve třech formách:

Paul dort. (thème non marqué - bezpříznakové téma)

Paul, il dort. Paul, je l'ai vu. (thème marqué – příznakové téma)

Il dort, Paul. (thème de rappel – odkazovací téma)

²⁸ Srovnej s Firbasovým přístupem, kde každá věta má téma i réma, téma je signalizováno gramatickou shodou. V tomto přístupu je sice věta pouze rematická, přesto přiznává částečně vyjádřenou přítomnost tématu.

3.3.1.3 Intonace a její nahrazení v psaném projevu

Intonace je nejvýraznějším faktorem ovlivňujícím aktuální členění výpovědi. V psaném projevu je ale uživatel jazyka nucen zdůraznění vyjádřit jinými prostředky. Rothenberg tedy vidí rematicátory a tematizátory především jako prostředky, které v psaném projevu nahrazují to, co je v mluveném vyjádřeno intonací. Mezi tyto prostředky řadí i prostředky interpunkce.

V běžném projevu je ve francouzštině rematická pozice na konci věty:

Il ira demain à Paris.

Il ira à Paris demain.

Ve srovnání s češtinou, ale francouzština může jen malé množství výpovědí ve shodě gramatickým systémem vystavět tak, aby zamýšlené réma bylo na konci. Proto má i jiné prostředky, jak daný člen zdůraznit.

Příklady:

a) Nepříznaková věta. Paul nebyl předtím zmíněn, je zde zcela novým a také rematickým prvkem.

J'ai vu Paul.

b) O Paulovi se mluvilo, je zde tématem, výraz je tematizován vytčením před větu.

Paul, je l'ai vu.

c) O Paulovi se sice mluvilo, ale mluvčí chce zdůraznit, že viděl jeho, a ne ostatní, ne nikoho jiného. Výraz Paul sice zůstává tématem, réma se ale přenáší na zájmeno *lui* zastupující jeho osobu. V typu c1) v mluveném projevu není pauza po *lui*.

*c1) Paul, **lui**, je l'ai vu.*

*c2) Paul, je l'ai vu, **lui**.*

Rozdíl mezi umístěním samostatného zájmena nakonec či přímo za výraz, k němuž se vztahuje, je hlavně v intenzitě zdůraznění. Zájmeno na konci v sobě nese výraznější protiklad: *Paul est venu, lui (mais sa femme non)*.

O vytknutí rématu můžeme mluvit pouze v případě opakování výrazu prostřednictvím samostatného zájmena, je třeba jej odlišovat od zdůrazňovaného tématu typu b).

Případy vytýkání rématu v substantivní podobě najdeme pouze, pokud se jedná o výrazy pejorativního charakteru. Vytknutý výraz zde tvoří druhé réma.

Il est venu, cet idiot.

Je l'ai vu, cet idiot.

3.3.2 Prostředky rematicizace a tematizace

Stejně jako v češtině, i ve francouzštině máme k dispozici prostředky morfologické a syntaktické, ty dále dělíme na syntaktické s dominantou syntaktickou, dominantou lexikální či dominantou morfologickou.

3.3.2.1 Syntaktické prostředky

3.3.2.1.1 Inverze podmětu, neosobní konstrukce, slovosled

Tři typy syntaktické rematicizace respektují finální pozici jako rematickou.

1) Dvě příslovečná určení, jejich pozice je ve francouzštině přemístitelná:

*Il ira à Paris **demain**.*

*Il ira **demain** à Paris.*

2) Inverze podmětu:

***Entre le roi**.*

*Le roi **entre**.*

3) Neosobní konstrukce:

*Il est arrivé **trois trains**.*

***Trois trains sont arrivés**.*

Tyto typy tedy rematicizují upravením běžného slovosledu, tak aby réma bylo na konci (vždy 1. příklad).

3.3.2.1.2 Prezentativy

Typickým syntaktickým prostředkem rematicizace ve francouzštině jsou prezentativy, mezi ně jsou v tomto pojetí řazena všechna syntagmata, která

vytýkají réma, a kde druhou částí jsou vztažné výrazy *qui/ que*. Prezentativy jsou rematizující výrazy, které umisťují réma naopak na začátek výpovědi.

Rothenberg cituje práce Jeana Perrota²⁹ na typu (v následujících větách jsou zvýrazněny tučně rematizující i rematizované části):

1) *c'est ... qui/ que* Na základě věty: *L'air lui convient*, ukazoval možné homonymické konstrukce, které se liší pouze intonací:

a) ***C'est l'air** qui lui convient (et pas le prix de la pension).*

b) ***C'est l'air** qui lui convient (cet air-là et pas un autre).*

c) *Quelle bonne mine : **C'est l'air** qui lui convient.* (Identifikuje důvod jeho dobrého vzezření)

Čtvrtý typ této konstrukce *c'est ... qui*, který nelze užít s *c'est ... que*, má jen omezené možnosti, lze ho uplatnit jen v emotivních zvolacích větách.

d) *Ce sont des lapins qui ont été étonnés !*

2) *Voilà ... qui, il y a... qui, Et...qui* představují druhý typ uváděcích výrazů:

***Voilà le voleur** qui s'enfuit.*

***Il y a un tuyau** qui fuit.*

*Une demande en mariage ! **Et Perrichon** qui n'est pas là !*

Jako zvláštní varianta je zde popisováno užití „*et*“, které může rozdělit dva původně k sobě náležící výrazy a jeden tak rematizovat. Ve větě: *J'ai acheté une Peugeot neuve*, je rématem syntagma „*Peugeot neuve*“, až dle umístění intonačního vrcholu poznáme, která z jednotek je centrem rématu. Rozdělením dvojice, ale můžeme rematizovat adjektivum.

J'ai acheté une Peugeot, et une neuve.

3.3.2.1.3 Pasívum

Pasívum a jemu podobné syntaktické konstrukce jsou považovány za prostředek tematizace.

Le chat mange la souris. – La souris est mangée par le chat.

On vend le tissu 30 franc le mètre. – Le tissu se vend 30 franc le mètre.

²⁹ Perrot, J. (1975) – Les auxiliaires d'énoncé, in *Mélanges linguistiques offerts à Émile Benveniste*, Paris (in Rothenberg 1989)

Le gouvernement lui a refusé un visa. – Il s'est vu refuser un visa.
Le prix du beurre augmente. – Le beurre a vu son prix augmenter.

3.3.2.2 Lexikální prostředky

Lexikálními prostředky rozumíme slova či morfémy signalizující réma (někdy i téma) výpovědi. (Srovnej Daneš- aktualizační částice)

Patří mezi ně restriktivní výrazy (*les expressions de restriction*): *ne... que*. *Ne...que* může rematizovat jakýkoliv větný člen kromě subjektu, rematizovaný člen se nachází hned za *que* a může to být i sloveso, což u jiných restriktivních výrazů nelze.

Pierre ne s'entraînera qu'à Grenoble / ne s'entraînera que pour les Jeux Olympiques / Pierre ne fera que s'entraîner à Grenoble pour les Jeux Olympiques ...

Naopak pro aktualizaci subjektu můžeme užít výraz „*seul*“.

Pierre seul s'entraînera à Grenoble (pas les autres).

Mezi výrazy rematizující sloveso a jeho doplnění patří i „*seulement, uniquement*“. Tyto výrazy, stejně jako „*ne...que*“, se nemohou vázat pouze na jeden výraz ze syntagmatu.

Ces trains comportent uniquement des couchettes de seconde. / Ces trains ne comportent que des couchettes de seconde.

Tyto příklady tedy mohou mít (dle užití intonace) hned několik interpretací: 1) nejsou místa k sezení druhé třídy, 2) nejsou lehátka 1. třídy 3) nejsou vůbec žádná místa k sezení ani lehátka první třídy; v tomto případě by *uniquement* bylo zřejmě nahrazeno výrazem *exclusivement*.

Administrativa železnic pro jasnost užívá následující spojení, které implikuje interpretaci 2).

Ces trains comportent des couchettes de seconde uniquement.

Výrazy naléhání (*les expressions d'insistance*) svým významem zdůrazňují réma věty. Jedná se o výrazy typu „*précisément, justement ...*“

Dalším typem jsou věty s rematizujícím „*que*“, které může rematizovat předcházející výraz.

La rose est une belle fleur.

C'est une belle fleur, que la rose.

Le concours de « prépas » est une rude épreuve.

Rude épreuve que celle des concours des « prépas ». (L'Express)

„*Que*“ ale nelze užít pro zdůraznění všech typů adjektiv:

L'indigo est une couleur.

**Couleur bleue que l'indigo.*

„*Bleu*“ je adjektivum určující, ale tento typ se váže jen s adjektivy „hodnotícími“.

Podobně je tomu s možností inverze adjektiv:

Sa surprise était grande.

Grand était sa surprise.

La table était grande.

**Grand était la table.* (věta možná jen při uměle vykonstruovaném kontextu)

Autour du serment, retardé, remis, ajourné, longue fut la résistance.

(F. Brunot- La pensée et la Langue)

Podobně, přídavné jméno na počátku výpovědi může být rematizováno pouze v případě, že je hodnotícího charakteru, nebo že jej rematizuje jiný intenzifikující morfém jako například: *bien, plus, moins* atd. V mluveném projevu je to samozřejmě možné umístěním intonačního vrcholu.

L'effort était grand, mais moins grand (étaient) les dépenses.

L'effort était grand et plus grandes (étaient), plus grandes encore (étaient) les dépenses.

Margaret Thatcher paraissait plutôt lasse, déçue ... Plus détendus paraissaient, en revanche, le président français François Mitterrand et le chancelier allemand Helmut Kohl.

(L'Express)

Morfém „*aussi*“, umístěný jako intenzifikační výrazy, má také zdůrazňující funkci. Podobně fungují také: *de même, également, souvent, parfois,*

encore, peut-être, sans doute, en revanche, néanmoins, pourtant atd. Tyto výrazy aktualizují předcházející výraz, není to ale jejich jediná funkce, proto jejich přítomnost neznamena automaticky aktualizaci nějakého výrazu, někdy tvoří např. pouhý předěl mezi rematickou a tematickou částí.

L'effort était grand et grandes aussi (étaient) les dépenses.

3.3.2.3 Interpunkce

Další možností, jak zvýraznit nějaký prvek věty, je užití zvláštní interpunkce (*punctuation forte*), kdy oddělíme za větu její druhé réma.

Il ne s'agissait pas d'en faire une idole (de Jacques Brel), mais de le rétablir dans sa vérité. Mission accomplie.

« *L'homme neuronal* » **désigné** « *Meilleur livre de l'année !* » **Incroyable !**

(L'Express)

Ještě většího zdůraznění rematického prvku v textu můžeme dosáhnout užitím tří teček, které jsou jakousi pauzou zvyšující očekávání rématu.

(Après deux ans Bertrand Boulin change tout d'un coup d'avis et remet en question la thèse du suicide de son père). Que s'est-il donc passé ? La famille Boulin a, entre temps, rencontré ... Me Vergès.

(L'Express)

Rothenberg popisuje syntaktické a lexikální prostředky rematicizace, dále funkci interpunkce jako prvku nahrazujícího intonaci a typy vět bez přítomnosti tématu. Mezi zmíněné syntaktické prostředky tedy patří: prezenativy (jejichž definice je v tomto pojetí poněkud širší, než v jiných, a zahrnuje i tzv. vytýkací konstrukce), postpozice podmětu, neosobní konstrukce, osamostatňování větných členů, slovosledné pozice, jednočlenné věty.

4 Srovnání prostředků češtiny a francouzštiny

4.1 Prostředky rematizace, Hana Loucká

Do zvláštní kapitoly teoretických přístupů zahrnujeme rozbor vytýkacích konstrukcí Hany Loucké³⁰. Tato studie totiž nejen popisuje formu a význam francouzských vytýkacích konstrukcí, ale také předkládá srovnání těchto konstrukcí ve francouzštině s prostředky češtiny. Vychází přitom jak z pramenů francouzských, tak i českých. Zkoumanými francouzskými konstrukcemi jsou: „*c'est ... qui/que*“, dislokace a konstrukce „*ce qui/que ... c'est*“. Ve své novější příručce³¹ pak Loucká dělí prostředky rematizace na prostředky „*mise en scène*“ – uvedení na scénu a prostředky vytýkacích konstrukcí.

4.1.1 Prostředky aktuálního členění

Jmenný podmět je možné ve francouzštině rematizovat v konstrukcích *mise en scène* se zdánlivým gramatickým podmětem „*il*“ a následnou postpozicí „pravého“ podmětu. Rematický podmět se tak dostane do finální pozice.

Qu'est-ce qui se passe? Il vient 4 personnes.

Il est venu 4 personnes.

Objekt děje rematizujeme pomocí prezentativů *voici, voilà, il y a* a *c'est*.

Voilà un garçon. C'est Pierre.

Il y a un monsieur dans le couloir.

Jakýkoliv větný člen je možné rematizovat vytýkací konstrukcí *c'est ... qui/que*. Réma následuje hned po uvozovacím *c'est* a dostává se tak do počáteční pozice.

Konstrukce *ce qui/que ... c'est* můžeme považovat za prostředek rematizace i tematizace.

³⁰ Loucká, H. (1989) – Francouzské vytýkací konstrukce a aktuální členění, aplikace na výuku francouzštiny, AUC Monographia, UK Praha

³¹ Loucká, H. (2005) – L'introduction à la linguistique textuelle, Karolinum Praha

Ce qui m'intéresse c'est la musique de rock.

Mezi prostředky tematizace řadíme pasívum a dislokaci, u té rozlišujeme 3 typy: dislokace a) vlevo a b) vpravo a c) izolace.

a) *Ce garçon, je le connais bien.*

b) *Je le connais bien ce garçon.*

c) *Quant à moi, je n'en sais rien.*

Vzhledem k typologii francouzštiny, patří vytýkací konstrukce mezi základní prostředky aktuálního členění. U češtiny, jak jsme již několikrát zmiňovali, má tuto funkci převážně slovosled.

Podrobněji popisujeme již jen prostředky rematizace.

Původními zdroji následujících příkladů užitých v pracích Hany Loucké je deník Le Monde a tato díla:

Anouilh, Jean (1959) - Becket, Table ronde Paris; překlad Tomáškoví M., J. – Becket, Dilia 9447 Praha

Anouilh, Jean (1958) – Voyageur sans bagages, Table ronde Paris; překlad Uhlířová, E. – Cestující bez zavazadel, Dilia 9183 Praha

Anouilh, Jean (1967) – Pauvre Bitos ou le Dîner des têtes, Table ronde Paris; překlad Nová, G. – Chudák Bitos, Dilia 9183, Praha

Guide Michelin - Paris (1972), Paris

4.1.2 C'est ... qui/que

V literatuře můžeme narazit na poměrně velké množství termínů popisujících tuto konstrukci. Ve francouzštině je dle funkce nejčastěji používaným pojmem *mise en relief*, ale také *mise en évidence*, *mise en lumière*³²; *mise en relief théatique / dynamique*³³; *emphase textuelle - oppositive*³⁴; *emphase*³⁵.

³² Blinkenberg, A (1928) – L'ordre des mots en français moderne, Copenhague; Brunot, F. (1922) - La Pensée et la Langue, Paris; Mangold, M (1950) - Etudes sur la mise en relief dans le français de l'époque classique, Bale; Müller-Hauser, M (1943) – La mise en relief d'une idée en français moderne, Berne; Steinberg, N.M. (1966) Grammaire française II. Moscou; Wartburg, W. ,Zumthor, P. (1947)- Précis de syntaxe du français contemporain, Berne (in Loucká)

³³ Regula, M. (1966) – Espèces et formes de la mise en relief et de l'anticipation, Paris (in Loucká)

Dle formy se setkáme s pojmy: *phrase clivée*³⁶, pod vlivem angličtiny *cleft sentence, extraction*³⁷, *transformation facultative*³⁸. V češtině pak figurují pojmy rámcové vytýkací konstrukce, vytýkací důrazový opis či důrazové štěpené věty.

Tato konstrukce zvýrazňující jednu složku proti složkám dalším, se strukturou podobá souvětí s vedlejší větou vztažnou. Ve vytýkací konstrukci je ale „*c'est*“ desyntaktizováno a vytčený člen se váže ke slovesu následujícím po *qui/que*, které je nositelem predikačních kategorií.

C'est vous qui avez cassé la glace?

C'est pour vous que je l'écris/ écrirai/ écrivais/ ai écrit.

Je třeba dodat, že ustrnulost výrazu *c'est* není úplná, protože může vyjadřovat zápor a v určitých případech i slovesný čas (který se shoduje s časem řídicího slovesa).

Ce n'est pas lui qui dirigeait l'asile à cette époque.

Ce ne sera pas pour toi que je le ferai.

K rozlišení vytýkací konstrukce a souvětí také může sloužit determinace u vytčeného podmětu či předmětu přímého a substantivního predikativa u věty hlavní. V souvětí je častější determinace členem neurčitým.

C'est un garçon que je connais depuis longtemps.

U vytýkaného členu najdeme častěji člen určitý či ukazovací a přivlastňovací determinanty.

C'est le professeur qui nous l'a annoncé.

C'est ce garçon que j'ai invité.

C'est ton manteau qui est tombé.

K formální shodě může dojít v případech se členem určitým. Větu „*C'est le professeur qui nous a annoncé la nouvelle.*“ lze interpretovat jako souvětí,

³⁴ Martins-Balthar, M. (1977) – De l'énoncé à l'énonciation, Paris (in Loucká)

³⁵ Dubois, Dubois, Charlier (1970) – Eléments de linguistique française: syntaxe, Paris (in Loucká)

³⁶ Gross, M. (1968) – Grammaire transformationnelle du français, Paris; Moreau, M-L. (1976) – C'est (étude de syntaxe transformationnelle), Mons; Larsson, E. (1979) – Dislocation en français moderne (Étude de syntaxe générative), Lund (in Loucká)

³⁷ Martins-Balthar, M. (1977) – De l'énoncé à l'énonciation, Paris (in Loucká)

³⁸ Dubois, Dubois, Charlier (1970) – Eléments de linguistique française: syntaxe, Paris (in Loucká)

v níž prezentativ *c'est* uvádí na scénu osobu, o níž se ve větě něco vypovídá; anebo jako vytýkácí konstrukci, v níž identifikujeme konkrétní osobu (v protikladu k jiné) jako původce děje.

Vytčeným elementem může být jakýkoliv větný člen, který tvoří se slovesem základní valenční vztah (tedy např. atribut ne).

a) podmět:

C'est Pierre qui me l'a dit.

b) předmět

C'est mon frère que je cherche.

C'est à lui que j'écris.

c) příslovečné určení:

C'est de là que vient tout mal.

C'est pour le voir que je suis venu.

Ve srovnání typů vět z vrstvy základní, kontextové i důrazové, konstrukce *c'est ... qui/que* v naprosté většině případů funguje jako prostředek rematizace vytčeného členu. Zajímavou otázkou ale nabízí varianta, kdy vytčený člen je kontextově známý a následující část neznámá. V následujícím příkladu je rematizovaný element identifikován ukazovacím determinantem, na nějž se přesunuje intonační centrum výpovědi, tematická část má také svůj intonační vrchol (nižší než réma), obě části jsou odděleny pauzou, réma je zde tedy oslabeno.

C'est par 'ce passage secret que Louis Philippe s'enfuit en 1848.

(Guide-Michelin, Paris 51)

Intonace tohoto typu výpovědi se blíží výpovědím s tématem dislokovaným vlevo. V běžné mluvě se pak stává, že mluvčí umístí intonační centrum až na konec výpovědi. Otázkou tedy je, zdali konstrukce *c'est ... qui/que* nemůže v určitých případech fungovat také jako prostředek tematizace, tedy vytýkat téma a zachovat réma ve finální pozici. Zřejmě by se jednalo o prostředek nahrazující tematizační dislokaci v psaném projevu (dislokace je primárně prostředkem projevu mluveného) anebo prostředek tematizace takových členů, které nelze dislokovat. Tato teorie se ale zatím neopírá o podrobnější studii.

4.1.3 *Ce qui/que ... c'est*

Tato konstrukce vytyká na začátek věty přísudkové sloveso, které je tématem věty (tematizuje ho), následně výrazem *c'est* uvádí réma věty jako původce/objekt děje. Lze jí tedy rematizovat podmět či přímý předmět věty.

Ce qui me plaît c'est l'autostop.

Ce que je cherche, c'est le livre de Paul.

Ce que je te demande, c'est (de) fermer la porte.

Zájmenná složka uvádějící tematickou část může být nahrazena neutrálním výrazem *une chose* atp.

La seule chose qui soit immorale, mon prince, c'est de ne pas faire ce qu'il faut, quand il le faut.

(Anouilh: Becket 91)

Jako zvláštní typ této konstrukce můžeme zařadit ještě spojení „*si ... c'est que*“ :

S'il n'est pas là, c'est qu'il est à la mort.

(Anouilh: Becket 50)

4.1.4 *Postpozice podmětu*

U vět s jednovalenčním slovesem vyjadřujícím existenci nebo pohyb, která se ve francouzštině váží s pomocným slovesem *být* je možné rematizovat podmět jeho umístěním až za sloveso. S tímto typem se nejčastěji setkáme v dramatických literárních textech, scénářích, nebo např. ve výčtu.

Arrive Sganarelle.

Entre Rosaline.

Ils (les jeunes) privilégient en premier lieu la famille (23%), l'honnêteté (18,9%) et l'amitié (15,5%). Viennent ensuite le respect d'autrui, la franchise et la tolérance.

(La génération X, Le Monde)

Druhým typem postpozice podmětu je tzv. neosobní konstrukce, tedy postpozice „pravého“ podmětu. Jako gramatický podmět zde stojí prázdné neměnné „il“, významový podmět následuje až za slovesem, v rematické pozici.

Il est venu 4 personnes.

Il était une fois une mère.

Tento typ členění (př. a) vnímáme jako nepříznačový a stojí tedy v opozici členění příznačovému, kde réma předchází tématu (b). S tímto typem b) se setkáváme nejčastěji v novinových titulcích a přehledech zpráv, kde se předpokládá jistá divácká nedočkavost a tak je nejdůležitější informace umístěna na začátek. Tento fenomén je možné pozorovat jak v češtině, tak ve francouzštině

Qu'est-ce qui se passe?

a) *Il s'est passé un accident sur la D5.*

b) *Un accident s'est passé sur la D5.*

4.1.5 *Prezentativy*

Prezentativ *il y a* lokalizuje a rematizuje objekt děje.

Il y a un monsieur dans le couloir.

Dans le couloir il y a un monsieur.

Zcela nový prvek na scénu uvádí a tím rematizuje prezentativ *voilà / voici*. Někdy je nazýván prezentativem scénickým či deiktickým, protože odkazuje na kontext situační.

Voilà Pierre!

Voici un taxi.

Prezentativ *c'est* uvádí do nových souvislostí objekt kontextově či situačně známý, komunikantem identifikovatelný.

Il y a quelqu'un à la porte. C'est un petit garçon. / C'est Paul. / C'est ton frère. / C'est les enfants.

V mluveném projevu se setkáváme s konstrukcemi uvedení na scénu, jejichž funkce je větu prezentovat a segmentovat.

Il y a un monsieur qui t'attend.

Voilà Pierre qui arrive.

J'ai mon père qui est malade.

Il faut rentrer. C'est Pierre qui nous attend.

4.1.6 Srovnání s češtinou

Většinu konstrukcí, které používá francouzština, je možné obdobně přeložit také do češtiny:

C'est lui qui nous a aidé. / Byl to on, kdo nám pomohl.

Marie, je l'ai vu. / Marii, tu jsem viděl.

Nous l'avons vu, cette fille. / My jsme ji viděli, tu dívku.

Ce qui m'intéresse le plus, c'est la musique de rock. / Co mě nejvíc zajímá, je rocková hudba.

V mnohých případech ale čeština volí variantu jinou. Je tomu tak zvláště v případě rematizujících vytykácích konstrukcí jako *c'est ...qui/que*, která je pro francouzštinu základním rematizačním prostředkem, zatímco konstrukce *byl to... kdo* je v češtině variantou spíše okrajovou a příznakovou. Čeština volí zdůraznění slovoslednou pozicí, či lexikální prostředky. Vzorovou větu tedy můžeme přeložit následovně:

C'est lui qui nous a aidé.

Pomohl nám on.

On nám pomohl.

Pomohl nám právě on.

Právě on nám pomohl.

V překladech této konstrukce ale čeština nejčastěji užívá modální částici „to“ ve funkci konektoru.

- Je n'ai jamais aimé cet homme. – C'est mon ami. – C'est l'ami des vos débauches. C'est lui qui vous a éloigné de vos devoirs envers moi.

(Anouilh – Becket, 113)

- Nikdy jsem toho člověka neměla ráda. – Je to můj přítel. – Přítel vašich prostopášností. To on vás odvrátil od vašich povinností vůči mně.

(překl.49)

- *Je ne comprends pas qu'on n'entre pas. Après tout, elle est à vous cette cathédrale, maintenant. (Il demande): On y entre tout de même, l'épée au poing, mon Seigneur? – Non. C'est Becket qui serait fâché.*

(Anouilh – Becket, 41)

- *Nechápu, proč nejdeme dovnitř; vždyť katedrála je teď vaše! Co kdybych tam vtrhl s mečem v ruce? – Ne. To by se Becket zlobil.*

(překl. 41)

I konstrukci *ce qui/que ... c'est* lze do češtiny překládat obdobnou stavbou (Co mě nejvíc baví, (to) je fotbal), stejně jako u *c'est... qui/que* se ale jedná o variantu okrajovou a čeština používá raději prostředky slovosledu či lexika.

Mais ce qui te plaisait le plus, c'étaient tes livres de géographie.

(Anouilh- Voyager, 48)

Ale nejradši jsi měl zeměpisné atlasy.

(překlad 27)

Spojka „ale“ je v češtině pro důraz užívána i v případech, kdy ve francouzském originálu tento výraz není.

Ce que je ne comprends pas, c'est pourquoi l'oncle Job vient du fond de l'Angleterre chercher un neveu pour son petit client.

(Anouilh- Voyager, 119)

Ale já pořád nechápu, proč strýček Job přijel až z Anglie hledat synovce pro svého malého klienta.

(překlad 73)

Réma může být vymezeno částicí jenom, nebo spojením „jenom“ s uvozovacím výrazem „to“.

- *Bitos va être hors de lui, de vous voir là. – J'y compte bien. Ce qui m'étonne c'est qu'il ait accepté de dîner avec le Capital.*

(Anouilh – Bitos, 18)

- *Bitos bude zuřit, až vás tu uvidí. – S tím právě počítám. Jenom mě udivuje, že přijal pozvání na večeři s kapitalisty.*

(překlad 13)

Je ne comprends pas toujours tout ce que mon Seigneur me fait grâce de me dire ... Ce que je sais c'est qu'il est toujours très tard quand il vient me retrouver.

(Anouilh – Becket, 50)

Někdy vám nerozumím, Milosti. Víím jen to, že ke mně přicházíte velmi pozdě.

(překlad 20)

V případě konstrukcí uvedených prezentativy, čeština, jelikož těmito výrazy nedisponuje, užívá nejčastěji slovesa být ve spojení s lokátorem.

Voici un taxi.

Je tu taxi.

V segmentovaných výpovědích uvedených prezentativy čeština rematizuje nejčastěji slovosledem.

- Tu peux descendre? Il y a un monsieur qui veut te parler.

Můžeš jít dolů? Chce s tebou mluvit nějaký pán. / Je tu nějaký pán a chce s tebou mluvit.

- Il faut finir. Voilà ton frère qui arrive.

Musíme končit. Tamhle přichází tvůj bratr.

- Je ne sors pas ce soir. J'ai mon père qui est malade.

Dnes večer zůstanu doma. Mám nemocného otce.

Loucká tedy jako prostředky rematizace ve francouzštině jmenuje vytýkací konstrukce, prezentativy a postpozici podmětu, jako jejich české protějšky pak především rematizaci slovosledem, možné doplnění lexikálními prostředky, z nichž zdůrazňuje konektorovou částici „to“.

5 Shrnutí

5.1 Teorie aktuálního členění

Teoretická část podává přehled základních pojetí v oblasti aktuálního členění, s důrazem na rozdíly a hlavní předměty zkoumání v přístupech jednotlivých autorů. Hned z úvodu můžeme vidět, že v této oblasti ještě stále panuje mnoho neshod a to nejen terminologických. Abychom mohli popsat prostředky rematicizace nějakého jazyka, musíme být schopni definovat, co je to réma. Je tedy až s podivem, že ač se mnoho autorů na hranici mezi tématem a rématem neshoduje, autoři zabývající se konkrétními prostředky rematicizace se v podstatě shodují.

Pro potřeby této práce se přikláníme k variantě dělení vět na tematickou a rematickou část výpovědi bez částí tranzitních. Souhlasíme totiž s názorem, že přísudkové sloveso může náležet jak k části rematické tak i tematické a že je v těchto výpovědích rozdíl, který je určením tohoto slovesa jako tranzitu smazán. Dále připouštíme existenci vět bez vyjádřeného tématu (protože téma může být vyjádřeno pouze situačně), mezi něž řadíme především jednočlenné věty, tedy i v případě, že signalizují téma gramatickými morfémy shody, hranice mezi tématem a rématem je tedy vždy vně slov. Jako problematické vidíme tzv. neutrální výpovědi, jako odpovědi na otázku: „Co se děje? / Co se stalo?“, ty totiž mohou být celé rematické jen případně oproštění od jakéhokoliv kontextu, což je poměrně obtížné definovat. Pro účely této práce není ovšem tato otázka basální, a proto ji ponecháme nezodpovězenou. Tyto věty tedy mohou, ale nemusejí být děleny na téma a réma.

Jak je vidět, tento přístup se plně neshoduje ani s jedním z pojetí české školy, Sgallův přístup FGP je pro potřeby této práce zbytečně komplikovaný, Firbasovo rozdělení dle výpovědní dynamičnosti je také nepotřebně podrobné a vždy odděluje tranzit, Daneš popisuje nutnost dělit výpověď na téma a réma.

V této práci se tedy v podstatě přikláníme k přístupu užitému ve stati Miry Rothenberg, která ho ale, bohužel, blíže nespecifikuje.

Spojení obecné teorie aktuálního členění se zkoumáním konkrétních prostředků rematické vidíme především ve snaze o převedení formálních rovin jazyka do roviny funkční. Jazyk musíme vnímat hlavně jako prostředek komunikace, kde rozdělení výpovědi na část rematickou a tematickou komunikátorem a jejich následné rozšifrování komunikantem hraje klíčovou roli v dorozumívacím aktu. Pro úspěšnost komunikace je třeba, aby komunikant porozuměl sdělení stejně, jak jej komunikátor zamýšlí. Z tohoto důvodu tedy nestačí v promluvě vyjádřit pouze cíl sdělení, ale je nutné ho nějakým způsobem vymežit. Tím se vracíme k původnímu rozdělení „o čem se mluví“, „co se o tom říká“, tedy k tématu a rématu výpovědi. Složka tematická totiž zajišťuje koherenci textu a připravuje komunikátoru prostor pro vyjádření cíle výpovědi, ten je pak vyjádřen v části rematické. Aby oba účastníci komunikace byli schopni rozpoznat stejně, co je cílem komunikace, musí promluva respektovat formální vyjadřovací prostředky tohoto členění.

Formální označení rématu a tématu může být vyjádřeno 1) bezpříznakově, tzn. jeho slovoslednou pozicí, kdy zachováváme slovní pořádek běžný danému jazyku, při současném zachování tematicko-rematického členění (tzn. v češtině a francouzštině pořádek téma-réma), či 2) příznakově, kde je téma a réma zdůrazněno kromě slovosledu i jinými jazykovými prostředky, ty pak nazýváme prostředky rematické a tematizace. V psaném projevu můžeme volit mezi prostředky syntaktickými a lexikálními, v projevu mluveném tuto funkci nejčastěji vyjadřuje intonace.

Každý jazyk preferuje samozřejmě prostředky jiné, pro dva zde srovnávané jazyky můžeme zjednodušeně říci, že přestože disponují prostředky obdobnými, francouzština preferuje příznakové vyjádření syntaktickými prostředky, zatímco čeština užívá nejčastěji bezpříznakových vyjádření pomocí slovosledu, či příznakových s užitím prostředků lexikálních.

Tím se dostáváme k cíli této práce, jímž je ukázat, v jakých případech je možné překládat daný rematický úsek typem stejným pro oba jazyky, a pak,

v případě, že je to možné není, předložit variantu jinou, případně poukázat na prostředek, který může také fungovat jako rematizátor, přestože jej jiní autoři mezi prostředky rematizace nezařazují.

Dodáváme, že pro tuto práci považujeme za klíčové studie Míry Rothenberg a Hany Loucké, protože zahrnují nejpodrobněji problematiku, kterou se zabývá tato práce; prostředky rematizace ve francouzštině. V jejich studiích můžeme najít drobné neshody, ty se ale týkají spíše terminologického a typologického zařazení konkrétních typů konstrukcí, v tom podstatném, tedy co a jak může daná konstrukce rematizovat, se shodují. Rothenberg uvádí poměrně širokou škálu prostředků, z nichž některé shrnujeme pod jedním názvem, jiné, jako nedostatečně definované vynecháváme (např. funkci samotného „que“ jako rematizátoru). Konečný přehled zkoumaných prostředků udáváme v tabulce v kapitole přehled prostředků rematizace.

5.2 Přehled prostředků rematizace

Čeština nemá díky flexi problém umístit téměř libovolný člen do finální rematické pozice, proto slovosled zůstává nejběžnějším prostředkem aktuálního členění. Pro vyjádření rozdílů ve větách jako: „*Honza zbil Kubu.*“ / „*Kubu zbil Honza*“ si francouzština musí vypomoci jinými prostředky, jako vytýkací konstrukcí „*Jean a battu Charles*“ / „*C'est Jean qui a battu Charles*“, nebo například pasívem, „*Charles a été battu par Jean*“.

Dalším prostředkem, který jsme dosud nepopsali, je tedy pasívum. V publikacích užitých v teoretické části autoři popsují pasívum shodně jako prostředek tematizace, musíme ale dodat, že pasívum je také samozřejmě prostředkem rematizace, který rematizuje složku označující původce děje. Ve francouzštině tedy rématu předchází předložky „par“ a „de“. Čeština, stejně jako u jiných syntaktických prostředků užívaných ve francouzštině, může aktuální členění vyjádřit snadněji, tedy slovosledem, viz věty: „*Il a été battu par Paul*“ / „*Zbil ho Pavel*“. Nutnost přidání pasíva, jako významného prostředku rematizace ve francouzštině dokládáme příklady v praktické části.

Pokud chce francouzština rematizovat podmět, nestačí jen ho umístit na konec věty, protože podmět musí vždy předcházet přísudku. Pomáhá si tedy konstrukcí s postpozicí podmětu, kde před sloveso umístí podmět prázdný „il“.

„Přijely tři vlaky“ / „Il est arrivé trois trains.“

Čeština tedy pro vyjádření aktuálního členění užívá nejvíce slovosledu, pokud chce ale rematický člen zdůraznit více, než jen slovosledem, musí užít například tzv. aktualizační částice: *„To právě Honza zbil Karla“*; i jejich protějškem může být francouzská vytýkácí konstrukce (*“C’est Jean qui a battu Charles“*). Mezi aktualizační částice řadíme: *již, už, ještě, až, dokonce, i, také, rovněž, ani, teprve, jen, jenom, pouze, právě, sotva, přece, stejně*, nebo větná adverbia jako: *vážně, jistě, prostě, přirozeně, určitě...* *„Je to jistě dobrý obchodník“*.

Výrazové prostředky typu parcelace či elipsy, kde se osamostatní větný člen, a stává se rématem, se v obou jazycích více méně shodují.

Byl jsem taky v Německu, dvakrát. / J’ai été aussi en Allemagne, deux fois.

Kam jdeš? K Pavlovi. / Où vas-tu? Chez Paul.

Vynikající! / Excellent!

Shodu vidíme také u vět zdůrazňujících opakováním.

Odjeli daleko, (pře)daleko. / Ils sont partis loin, très loin.

V praktické části tedy budeme zkoumat tyto syntaktické prostředky rematizace ve francouzštině:

- 1) vytýkácí konstrukce „c’est ... que/qui“ a „ce que ... c’est“
- 2) věty uvedené prezentativy
- 3) neosobní konstrukce
- 4) věty s postpozicí podmětu
- 5) pasívum

Do druhé části zahrnujeme ty prostředky, které mohou v češtině fungovat jako protějšky syntaktickým prostředkům rematizace ve francouzštině tedy:

- 1) slovosled

2) lexikální prostředky, tzn. aktualizační částice a větná adverbia, modální částici to, spojku ale

V obou zmíníme také okrajově:

- 1) jiné typy vytýkání
- 2) parcelaci a elipsu
- 3) jiné, např. motivované opakování

Přehled zkoumaných syntaktických prostředků francouzštiny:

Vytýkací konstrukce	C'est ... qui/que... Ce que ... c'est ... C'est Tomas qui a amené les fleurs. Ce que j'aime le plus c'est le chocolat . Byl to ... kdo... To co ... je ... (Byl to Tomáš , kdo přivezl ty kytky.) To Tomáš přivezl ty kytky. Ty kytky přivezl Tomáš . Co mám nejvíc ráda, je čokoláda .
Neosobní konstrukce	Il pleut . Il est arrivé trois trains . Prší . Přijely tři vlaky .
Prezentativy	Voici, Voilà, Il y a, c'est Voici Paul . Il y a un tuyau qui fuit. Tady je/To je Pavel . Je tam trubka , co teče.
Postpozice podmětu	Entre le roi . Grand était son amour Vstoupí král . Velká byla jeho láska .
Pasívum	Paul a été battu par Pierre . Il a été fasciné par ses connaissances . Pavla zbil Petr . Byl udiven jeho znalostmi . Udivily ho jeho znalosti .
Vytýkání jádra	Paul, lui , je l'ai vu. (mais sa femme non.) Pavla, toho jsem viděl. (ale jeho ženu ne.) Viděl jsem Pavla . (ale jeho ženu ne.)
Expresivní vytýkání	Excellent , ce fromage! Znameníť , tenhle sýr!

Jednočlenné věty, komentář		Excellent ! Il l'a fait tout seul! Incroyable! Vynikající! Udělal to úplně sám! Neuvěřitelné!
Vytykání, jádra Elipsa	rozštěpení	Je ne suis pas content, pas du tout! Nejsem spokojený, ani trochu! Feu! Où vas-tu? Chez Paul. Hoří! Kam jdeš? K Pavlovi.
Opakování		Ils sont partis loin, très loin. Odjeli daleko, (pře)daleko.

Tabulka 2 - Přehled prostředků rematicizace

Na základě těchto studií se tedy v části praktické pokusíme ukázat jak konkrétně se nejběžnější syntaktické prostředky rematicizace ve francouzštině překládají do češtiny a naopak. Pro tento účel používáme databázi překladů v paralelním korpusu InterCorp³⁹, dostupném z www.korpus.cz.

³⁹ Paralelní synchronní korpus InterCorp je neustále se zvětšující korpus tvořený pedagogy a studenty FF UK a dalšími pracovníky Ústavu českého národního korpusu (ÚČNK), v posledních údajích stojí, že v prosinci 2008 obsahovala francouzsko-česká část v osmnácti textech 733 000 českých a 870 000 francouzských slov.

6 Praktická část

6.1 Úvod

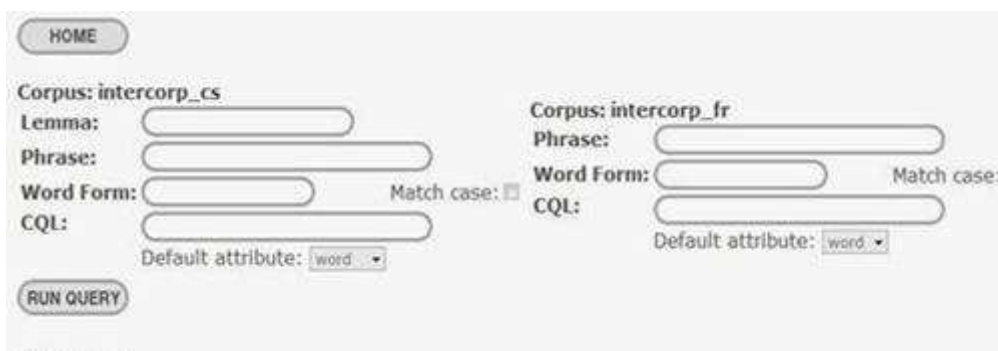
Praktická část ukazuje na konkrétních příkladech, převážně z beletrie 20. století, prostředky rematicizace v češtině a francouzštině. Cílem této části je ukázat, z jakého prvku výpovědi v originálu překladatel rozlišil réma, a následně jaký prostředek užil ve svém překladu. Neklademe si za cíl vyjádřit frekvenci užívání jednotlivých prostředků, chceme „pouze“ ukázat, jaké možnosti má český překladatel při práci s francouzským textem a hlavně, které prostředky je ve francouzském nutné identifikovat jako rematicizátory.

V praktické části uvádíme příklady z českých a francouzských beletristických textů a jejich překladů z paralelního korpusu InterCorp. Elektronickou variantu textů v korpusu jsme zvolili především z důvodu možnosti porovnání většího množství příkladů v nepoměrně kratším čase. Další výhodou je, že při správném formulování dotazu nehrozí „přehlédnutí“ hledaného jevu. Možnosti korpusu InterCorp uvádíme v kapitole „InterCorp“.

Práce s korpusem má ale samozřejmě také svá negativa. Především je třeba správně definovat dotaz, pokud ve vyhledávání dotaz příliš omezíme, můžeme se ochudit o nečekané varianty hledaného jevu. Opačným problémem je zase nemožnost některé jevy konkrétněji definovat, proto je následně třeba výstup ještě zdlouhavě přetřídit. Dotaz v korpusu má formu konkrétního výrazu, nebo slovnědruhové značky, vyhledávání dle větných členů není možné, proto např. věty s postpozicí podmětu ve francouzštině nelze v korpusu systematicky vyhledávat. Dalším nedostatkem je, že konkrétně korpus InterCorp nemá prozatím zpřístupněnou možnost dotazování pomocí morfologických značek pro francouzštinu, což přináší další omezení možností hledání.

6.1.1 *InterCorp*

„Korpus InterCorp je hlavním výstupem stejnojmenného projektu, jehož cílem je vybudovat rozsáhlý paralelní synchronní korpus pokrývající co největší množství jazyků. Na jeho tvorbě se významnou měrou podílejí pedagogové a studenti FF UK v Praze a další spolupracovníci ÚČNK. InterCorp má v řadě korpusů budovaných v ÚČNK zvláštní postavení hned v několika ohledech, zejména je přístupný pouze přes speciální rozhraní, které je naší nadstavbou nad systémem Manatee. Dalším specifikem je jeho inkrementální povaha: zatímco ostatní korpusy jsou neměnné referenční entity, objem textů i počet jazyků zpřístupněných v korpusu InterCorp se bude postupně zvyšovat.“

The image shows a web interface for searching the InterCorp corpus. It features two side-by-side search panels. The left panel is for 'Corpus: intercorp_cs' and the right panel is for 'Corpus: intercorp_fr'. Each panel contains input fields for 'Lemma:', 'Phrase:', 'Word Form:', and 'CQL:'. There is also a 'Match case:' checkbox and a 'Default attribute:' dropdown menu set to 'word'. A 'RUN QUERY' button is located at the bottom left of the interface.

Obrázek 2: InterCorp, dotazovací rozhraní

“InterCorp obsahuje převážně manuálně zarovnané beletristické texty v češtině a dalších jazycích. Čeština je přitom tzv. pivot, tj. každý text má vždy jedinou českou verzi (originál nebo překlad), která je zarovnaná s jednou nebo více verzemi cizojazyčnými. V níže uvedené tabulce jsou data popisující rozsah zpřístupněné části korpusu (stav z prosince 2008):“⁴⁰

⁴⁰ převzato 10. 4. 2009 z <http://www.korpus.cz/intercorp-info.php>

jazyk	počet českých slov (x1000)	počet cizích slov (x1000)	počet textů
angličtina	2 316	2 688	32
bulharština	878	902	12
dánština	73	94	3
finština	443	381	9
francouzština	733	870	17
chorvatština	1 788	1 888	30
italština	1 992	2 249	23
lotyština	491	457	12
maďarština	1 181	1 168	19
němčina	2 428	2 735	33
nizozemština	1 883	2 302	35
polština	1 615	1 590	28
portugalština	1 265	1 437	18
ruština	1 168	1 160	23
srbština	843	902	14
slovenština	220	220	5
slovinština	564	621	11
španělština	3 623	4 160	55
švédština	1 501	1 730	26
CELKEM	25 005	27 554	405

Tabulka 3: Rozsah korpusu InterCorp⁴¹

Pro plný přístup do všech korpusů Českého národního korpusu (ČNK) je nutná registrace a přihlášení pod heslem. V paralelním korpusu InterCorp je nutné pro vyhledávání vybrat dva jazyky, dotaz je možné zadat v jednom či v obou jazycích. Co se týče dotazu samotného, je možné vyhledávat podle přesného výrazu (word), podle posloupnosti výrazů (phrase), nebo podle základního tvaru (lemma) či dotazu korpusovým jazykem (CQL) pro vyhledávání dle morfosyntaktických značek (tag), lemma a CQL je dostupné zatím jen pro češtinu.

⁴¹ převzato 10. 4. 2009 z <http://www.korpus.cz/intercorp-info.php>

Obrázek 3: InterCorp, výběr jazyka a textů

Možnosti dotazovacího jazyka naznačujeme pro orientaci a jen velmi zjednodušeně:

Ve všech polích, je možné kromě přesného výrazu užít také tečku (.) pro libovolný znak, či tečku s hvězdičkou (.*) pro libovolnou sekvenci znaků v rámci slova. Tečka s hvězdičkou oddělená mezerami tedy zastupuje jedno libovolné slovo.

Pro vyhledávání dle morfosyntaktické značky je nutné dotaz uvést v poli CQL, ve tvaru [tag=""], kde mezi uvozovkami uvádíme příslušnou značku.

Pozice pro dotaz ve formě „tag“ : 1. slovní druh, 2. detailní určení slovního druhu, 3. jmenný rod, 4. číslo, 5. pád, 6. lexikální rod přivlastňovacího zájmena nebo adjektiva, 7. lexikální číslo přivlastňovacího zájmena nebo adjektiva, 8. osoba, 9. čas, 10. stupeň, 11. negace, 12. slovesný rod, ...

Zkratky pro první pozici, slovní druh: A - adjektivum (přídavné jméno), C - numerál (číslovka, nebo číselný výraz s číslicemi), D - adverbium (příslovce), I - interjekce (citoslovce), J - konjunkce (spojka), N - substantivum (podstatné jméno), P - pronomen (zájmeno), R - prepozice (předložka), T - partikule (částice), V - verbum (sloveso), X - neznámý, neurčený, neurčitelný slovní druh, Z - interpunkce, hranice věty.

Pátou pozici, pád, určujeme číslem, tedy 1. pád= 1 atd. navíc lze použít: -- pro případ, kdy se neurčuje, nebo X - libovolný pád (1/2/3/4/5/6/7).

Pokud tedy chceme vyhledat např. všechna podstatná jména v pátém pádu, zadáváme dotaz: [tag="N...5.*"], všechny neurčované pozice zastupuje tečka, za posledním určovanou pozicí užíváme .*, abychom nemuseli zbylé pozice také tečkovat.

Pro vyhledávání posloupnosti tvarů můžeme samozřejmě kombinovat dotazy ve formě tag, lemma i word. Pro vyhledávání více slov v rámci jedné věty na konec dotazu dáváme within <s id=".*">. Pro určení počtu slov, která mohou být vložena mezi hledané výrazy, užíváme hranatých závorek, značících seznam a složených závorek, v nichž je určen počet ([{0, 10}), zde tedy nula až deset vložených slov. Pro kombinaci dvou dotazů slouží ampersand (&), pro negovaný dotaz vykřičník (!). Pro vyhledávání znaků, které mají v korpusovém jazyce zvláštní význam, slouží zpětné lomítko (\), pokud tedy chceme vyhledat např. tečku, jako interpunkční znaménko, je nutné zadat zpětné lomítko a tečku (\.).

Příklady:

a) vyhledávání dvou různých citoslovcí za sebou: 1:[tag="I.*"]
2:[tag="I.*"] & 1.lemma!=2.lemma

b) vyhledávání slovesa „nechat“ následované libovolným infinitivem, až deset výrazů mezi nimi: [lemma="nechat"] [{0,10} [tag="Vf.*"] within <s id=".*">⁴²

⁴² <http://www.korpus.cz/bonito/> , 10.4.2009

intercorp_cs	intercorp_fr
Assouline, Pierre Nebýt jsem to já, kdo hledal Fechnerovy, sami si mne vyhledali.	La cliente Je n'aurais pas cherché les Fechner, ils m'avaient trouvé.
Beigbeder, Frédéric Jsem to já, kdo dnes rozhoduje o tom, co si budete přát zítra.	99 francs C'est moi qui décide aujourd'hui ce que vous allez vouloir demain.
Beigbeder, Frédéric Tato činnost, která byla vypuštěna podobně jako třeba víno, dnes vládne našim životům: francouzské televizi, sídkuje toku, vládne ve sportu (měl to Francie, kdo porazil Brazílii ve finále mistrovství světa, ale Adidas, který porazil Nike), modeluje společnost, ovlivňuje sexualitu, podporuje hospodářský růst.	99 francs Cette activité qui avait démarré comme une blague domine désormais nos vies: elle finance la télévision, dicte la presse écrite, règne sur le sport (ce n'est pas la France qui a battu le Brésil en finale de la Coupe du Monde, mais Adidas qui a battu Nike), modèle la société, influence la sexualité, soutient le croissant.
Beigbeder, Frédéric NALOŽ všechnu svou práci na stážístu: jestli se to bude líbit, přivlastní si jeho zásluhy; když to neresedne, bude to on, kdo vykapnou ze dveří.	99 francs REFILE tout ton boulot à un stagiaire: si ça plaît, tu t'en attribueras le mérite; si ça se plante, c'est sa sere fourré.
Beigbeder, Frédéric Sophie tě upířené pozorovala, pak se zvedla od stolu a odešla z tvého života, ještě než znovu nabrala dech. A je zvláštní, že když z něj se vzkrytím odešla, jasně sis uvědomil, že vzor všemu jsi ty, kdo utká.	99 francs Sophie t'a soigné, puis s'est levée de table pour sortir de ta vie sans reprendre sa respiration. Et c'est bizarre, quand elle est sortie en sanglotant, tu te rendais bien compte que c'était tout de même toi c'enfuyais.
Beigbeder, Frédéric Ve společnosti ženy takřkajíc „normální“ je třeba se snažit, vytahovat se, dělat se lepším, a tedy žít: je to muž, kdo ze sebe dělá děvku.	99 francs En compagnie d'une femme dite « normale », il faut faire des efforts, se vanter, s'améliorer, donc marcher.

Obrázek 4: InterCorp, korpusový výstup

6.1.2 Seznam výchozích textů a užívaných zkratek

PAD: **Pierre Assouline**: Double vie, Gallimard Paris 2000; překlad Šárka Belisová: Dvojí život, Motto Praha 2004

PAC: **Pierre Assouline**: La cliente, Gallimard Paris 1998; překlad Lubomír Martínek: Zákaznice, Prostor Praha 2000

FB9: **Frédéric Beigbeder**: 99 francs, Éditions Grasset & Fasquelle Paris 2000; překlad Markéta Demlová: 99 franků, Praha Motto 2003

ACC: **Albert Camus**: Carnets II, Gallimard Paris 2001; překlad Vlasta Dufková, Josef Mlejnek: Zápisky II, Mladá fronta Praha 1999

CLA: **Camille Laurens**: L'amour, roman, P.O.L. Paris 2003; překlad Alexandra Pfiemplová: Láska, román, Euromedia group k.s. – Odeon, Praha 2004

APM: **André Pieyre Mandiargues**: Soleil des Loups, Gallimard, Folio Paris 1979; překlad Ladislav Šerý: Vlčí slunce, Reflex Praha 1992

ASE: **Antoine de Saint-Exupéry**: Lettre à un otage, Gallimard Paris 1999; překlad Zdeňka Stavinohová: Dopis rukojmímu, Vyšehrad Praha 2000

ASP: **Amélie Sarn**: Elle ne pleure pas, elle chante, Albin Michel Paris 2002; překlad Andrea Prošková: Nepláče, zpívá, Albatros Praha 2004

MTC: **Michel Tournier**: Le coq de bruyère, Gallimard Paris 1991; překlad Václav Jamek: Tetřev hlušec, Odeon Praha 1984

JPT: **Jean-Philippe Toussaint**: Faire l'amour, Les éditions de minuit Paris 2002; překlad Jovanka Šotolová: Milovat se, Garamond Praha 2004

FTT: **Frédéric Tristan**: Les tribulation héroïques de Baltahsar Kober, Gallimard, Folio Paris 1987; překlad Oldřich Kalfířt: Hrdinné útrapy Baltazara Kobera, DharmaGaia-Dauphin Praha 2003

LFS: **Ladislav Fuks**: Spalovač mrtvol, Mladá fronta Praha 1983; překlad Barthélémy Muller: L'incinérateur de cadavres, L'Engouletemps Paris 2004

BHP: **Bohumil Hrabal**: Postřižiny, ČSS Praha 1976; překlad Claudia Ancelot: La chevelure sacrifiée, Gallimard Paris 1987

BHS: **Bohumil Hrabal**: Příliš hlučná samota (Sebrané spisy 9), Pražská imaginace Praha 1994; překlad Max Keller: Une trop bruyante solitude, Éditions Robert Laffont Paris 1983

MKŽ: **Milan Kundera**: Žert, Atlantis Brno 1991
překlad Aymonin Marcel: Plaisanterie, Gallimard, Folio Paris 1975 (reedice 1. vydání)

POE: **Patrik Ouředník**: Europeana. Stručné dějiny dvacátého věku, Paseka, Prah-Litomyšl, 2001; překlad Marianne Canavaiggio: Europeana, une brève histoire du XXe siècle, Édition Allia, Paris 2004

JŠZ: **Josef Škvorecký**: Zbabělci, ČS Praha 1964; překlad Françoise London-Daix: Les Lâches, Gallimard Paris 1978

6.1.3 Vysvětlivky k praktické části

Všechny příklady pochází z korpusu InterCorp, žádný příklad není z jiného zdroje, původ textu vloženého do korpusu je označen zkratkou, viz seznam výše. Všechny příklady jsou zvýrazněny *kurzívou*. První příklad je originál, druhý překlad.

Každý příklad má úsek zvýrazněný podtržením a **tučně**. Podtržením je vyznačen výraz či konstrukce, které v dané výpovědi fungují jako rematizátory (v širším slova smyslu), úsek, který rematizují je vyznačen tučně, to znamená, že tučně nemusí být vyznačeno celé réma výpovědi, ale jen jeho centrum. Pokud je výraz podtržený i tučně, byl identifikován jako že v podstatě rematizuje sám sebe. V některých úsecích je více rémat i prostředků rematizace, zvýrazněn je ale většinou jen ten, který odpovídá prostředku popisovanému v kapitole, v níž je řazen, proto jsou také některé věty uvedeny vícekrát v různých kapitolách.

Tři tečky v závorce (...) značí vynechání úseku textu. Tři tečky bez závorčky jsou součástí původního textu.

Na začátku jednotlivých kapitol jsou uvedeny také dotazy, jejichž výsledkem citované věty jsou.

Z příkladů jsme úplně vynechali ty věty, které neprokazují dostatečnou míru korelace mezi originálem a překladem, jako důsledek jisté překladatelské volnosti, či rozdílnosti ustálených frází v daném jazyce.

Zde např. vynechání úseku:

*Letěl jako hadrový panák, s roztaženýma nohama a rukama, a dopadl s žuchnutím. Viděl jsem, že lidi k němu běží a kopají do něho, ale byl už stejně **mrtvý**. Pak generál znovu zahřměl:*

Le corps de Kurt tomba sur le trottoir. Des types coururent vers lui et lui donnèrent des coups de pied (0). Le général tonitrua de nouveau :

JŠZ

6.2 Francouzské prostředky rematicizace

V první kapitole praktické části uvádíme příklady francouzských syntaktických prostředků rematicizace vyhledaných dotazem na francouzské texty v korpusu. Příklady pocházejí především z děl v originálu francouzských a jejich překladů do češtiny. Sledujeme tedy, zda dle prostředků užitých v originálu překladatel stejně identifikoval réma a následně, jaký prostředek použil ve svém překladu do češtiny. Kapitoly uzavírají příklady z děl v originálu českých, abychom ukázali, co motivovalo francouzského překladatele k užití rematicizačního prostředku.

Jako výchozí používáme prostředky definované v teoretické části, tedy vytýkácí konstrukce, prezentativy a neosobní konstrukce, čemuž odpovídá řazení do kapitol, příklady jsou následně řazeny do podkapitol dle prostředku, jaký užil překladatel.

6.2.1 Vytýkácí konstrukce *c'est ... qui/que*

Následující příklady jsou výsledkem korpusových dotazů: *c'est .* qu. / c'est .* .* qu. / ce n'est pas .* qu.* a pro okrajovější varianty: *est – ce .* qui / c'était .* qui / ce fut .* qui / ce sera .* qui / ce serait .* qui ...*

Pozn. V korpusu je apostrof brán také jako znak (slovo), je tedy třeba ho v dotazu vždy oddělit mezerami.

6.2.1.1 Překlad pomocí slovosledu

Jak již jsme několikrát řekli, nejběžnějším prostředkem rematicizace v češtině je pouhá slovosledná pozice. V následujících příkladech vidíme, jak je tímto způsobem překládána francouzská vytýkácí konstrukce.

C'était Pierre qui tenait le volant.

U volantu seděl Petr.

MTC

C'est Gaston qui conduit.

Řídí Gaston.

MTC

- Voici ma carte d'identité d'artisan étranger n 36CA48659 délivrée le 13 février 1940 par la préfecture de police. Mais c'est mon fils qui est inscrit au registre des métiers et à la Confédération générale de l'artisanat français.

„Zde je můj osobní průkaz zahraničního dělníka číslo 56CA48659, vydaný policejní prefekturou 13. února 1940. V registru Konfederace francouzských řemeslníků je však zapsán můj syn.“

PAC

C'est moi alors qui explique, direz-vous ?

Takže to tedy vysvětluji já, řeknete?

ACC

C'est le christianisme qui explique le bolchevisme.

Vysvětlením bolševismu je křest'anství.

ACC

« C'est le travail qui me sauve » (Tchaïkovski).

„Záchranou je mi práce.“ (Čajkovskij).

ACC

Je crois que c'est toi qui as mes cigarettes, me dit-elle.

Moje cigarety máš asi ty, povídá,

JPT

« L'amour n'est que le roman du cœur. C'est le plaisir qui en est l'histoire. »

„Láska není nic jiného než zamilovaný román. Jeho námětem je rozkoš.“

CLA

Ce n'est pas moi qui délivrerai ces malheureux de ta hargne, mais le Christ Lui-même à travers moi !

Ty nebožáky neosvobozuji já, ale sám Kristus skrze mne!

FTT

Quand maman tentait de s'interposer, c'est elle qui devenait la victime de ton juste courroux.

Když se máma pokusila zasáhnout, stala se obětí tvého spravedlivého hněvu ona.

ASP

« C'est Kober qui nous intéressait. »

„Nás zajímal **Kober**.“

FTT

(...) et le type était devenu très pâle, et s ' était mis à tousser, la gorge et la langue irritées par l ' acide, et reculait à petits pas sans cesser de me faire face, les bras relevés comme en bouclier devant le corps, qui me souriait maintenant, étrangement, comme pour me dire que tout allait bien, que je pouvais rester, que c'est lui qui partait.

Ten člověk zbledl, začal pokašlávat, krk a jazyk měl podrážděný kyselinou, drobnými krůčky ustupoval, ale nespouštěl mě z pohledu, ruce držel před tělem jak štít, usmíval se na mě teď, podivně, jako by chtěl říct, že je vše v pořádku, že tu mohu zůstat, že odejde **on**.

JPT

« Mais ... C'est Eugénie qui vous envoie ?

„Ale ... to vás posílá **Evženie**?“

MTC

Mais ici c'est moi qui décide, non ?

Ale snad tady rozhoduji **já**, ne?

MTC

6.2.1.2 Překlad pomocí lexikálních prostředků

Druhou velice užívanou variantou překladu je doplnění slovosledu ještě lexikálními prostředky. (V textu tedy dále neuvádíme, že rematizátorem je lexikální výraz a slovosledná pozice, ale zdůrazňujeme pouze lexikální výraz.)

6.2.1.2.1 Překlad s užitím „to“

Jako rematizátor se nejvýrazněji uplatňuje konektorová částice „to“.

C'est toi qui m'as tout appris !

To tys mě všechno naučil!

FB9

- Tu l'as retrouvé ? - C'est toi que je viens de retrouver, fit-il doucement dans un sourire.

„Našel jsi ji?“ „To tebe jsem právě našel,“ řekl tiše a usmíval se.

PAD

« *Messieurs les brigands, est-ce vous qui avez dévalisé le village voisin, oubliant d'emporter le trésor du vénéré Abel Töppfer ?* »

„*Páni loupežníci, to vy jste vyloupili nedalekou vesnici, a přitom tam zapomněli vzít poklad ctihodného Ábela Töppfera ?*“

FTT

Je l'ai immédiatement reconnu, et j'avais la certitude que c'était moi qui l'avais fait venir.

Okamžitě jsem ho poznala a byla jsem přesvědčena, že to já jsem ho přivolala.

MTC

Ce n'est pas de ma faute, c'est moi qui souffre, cette petite salope me piège et je me fais avoir par ses simagrées,

Není to moje chyba, to já trpím, ta malá mrcha mě chytila do pastí (...)

ASP

Je l'ai retrouvé le vendredi au café de France, c'est lui qui avait fixé là le rendez-vous plutôt que chez lui parce qu'il avait la garde de son fils cette semaine-là (...)

Sešla jsem se s ním v pátek ve Francouzské kavárně, to on určil místo schůzky radši tam než u sebe doma, protože ten týden měl v péči syna (...)

CLA

C'est toi qui invente, dit-elle.

To ty si vymýšlíš, dodala.

JPT

C'est lui qui m'a appris les règles non écrites, celles qu'on ne vous enseignera jamais à Sup de Pub :

To on mě naučil nepsaná pravidla, jaká vás ve vyšší odborné škole reklamy nikdy nikdo nenaučí:

FB9

- C'est toi qui es pitoyable.

„To ty jsi ubožák.“

FB9

C'est toi qui nous trahis !

To ty jsi nás zradil!

FTT

Zajímavým příkladem kombinovaného vytýkání je následující příklad; najdeme v něm konstrukci *c'est ... qui*, která rematizuje „lui“, následovanou vytčenými tématy „Pierre“ a „cette armoire“, následuje syntagma „à la place d'un lit“, které můžeme považovat za osamostatněný člen, tedy druhé réma. Čeština, na rozdíl od francouzštiny, nerematizuje zástupný pronominální výraz, ale přímo výraz „Pierre“, a to částicí „to“. U závěrečné části výpovědi vidíme stejný prostředek jako ve francouzštině, tedy parcelaci.

C'est lui qui l'a achetée, Pierre, cette armoire, à la place d'un lit.

To Pierre koupil tu skříň, místo postele.

CLA

6.2.1.2.2 Překlad s užitím „právě“

Zřejmě nejčastější aktualizační částicí je výraz „právě“. I ve francouzštině někdy vidíme kombinaci syntaktických a lexikálních prostředků.

Or c'est justement là que les grandes oreilles les écoutent.

Jenomže právě tam je poslouchají velké uši.

PAD

Et c'est le moment que le soleil a choisi pour revenir, cet effronté.

A právě tu chvíli si slunce vybralo pro svůj návrat, nestyda.

FB9

Hier, il m'a dit qu'il m'aimait encore, que c'était ça qui le faisait chier, de m'aimer toujours - et toi ?

Včera mi řekl, že mě pořád miluje, že právě to ho štve, že mě pořád miluje“ “a ty?“

CLA

6.2.1.2.3 Překlad s užitím „sám“

Výraz vytčený francouzskou vytýkací konstrukcí se v českých překladech objevuje také aktualizovaný zájmenem „sám“, které může danému výrazu předcházet i ho následovat, někdy dokonce s aktualizovaným výrazem splývají v jeden (ona sama → sama).

Quant aux anges, c'est lui qui se vantait ...

Stykem s anděly se pyšnil on sám ... ”

FTT

*Au début, c'est elle qui choisissait, elle achetait des romans par correspondance.
Zpočátku si vybírala sama, objednávala si romány poštou.*

CLA

*Ma mère a eu une enfance heureuse, c'est elle qui le dit.
Moje matka měla šťastné dětství, alespoň to sama tvrdí.*

CLA

6.2.1.2.4 Překlad s užitím „přesně“

Jako rematizátor se v češtině může uplatňovat také výraz „přesně“

" Acouphène ", c'est le mot que je cherchais depuis tout à l'heure pour décrire ce que j'ai.

Sluchové přeludy je přesně ten výraz, na který jsem před chvílí zkoušel přijít, abych popsal, co mi je.

PAD

V tomto příkladu „přesně“ v kombinaci s dislokací:

- Oui, maman, ai-je dit, c'est exactement ça que j'écris : un roman historique.

„ Ano, mami, ” řekla jsem, „ přesně to píšu: historický román. ”

CLA

6.2.1.3 Překlad pomocí syntaktických prostředků

6.2.1.3.1 Překlad vytýkácí konstrukcí „byl to ... kdo“

I čeština disponuje pro vyjádření rématu konstrukcí syntaktickou. Francouzskému „c'est ... qui/ que“ zhruba odpovídá české „byl to... kdo“, česká konstrukce však není tak běžná, je považována za značně příznakovou a nemá tak ustrnulou formu jako konstrukce francouzská.

Přestože cílem této práce není vyjádřit frekvenci konkrétních prostředků, ale možnosti vyjádření, v případě této konstrukce ale počet výskytů výjimečně uvádíme. V korpusu se totiž dle zadaného kontrolního dotazu: „[lemma="být"] [word="to"] [] {1,3} [lemma="kdo]"“ a „[word="to"] [lemma="být"] [] {1,3} [lemma="kdo]"“ nachází pouze dvacet šestkrát, což je jen zlomek výskytu konstrukce francouzské, navíc (a to je také důvod, proč frekvenci uvádíme) je to až na jeden případ vždy jen v překladech. Zvláště se to týká románu Frédéric

Beigbedera v překladu Markéty Demlové. V českých originálech se tedy tato konstrukce vyskytuje jen jednou. Nabízí se proto otázka, zda je tato konstrukce pro dané příklady opravdu vhodná a zda by nebylo lepší překládat do češtiny prostředky jinými, anebo zdali se nejedná o rys pro češtinu nový, který vznikl jako důsledek vlivu angličtiny a dalších jazyků hojně užívaných této konstrukce a který se teprve bude dále rozšiřovat. To by ale vyžadovalo podrobnější studii, což momentální rozsah korpusu zatím neumožňuje.

Jediný příklad z českého originálu:

A zdá se mi, že to byl Ludvík, kdo rozkázal, abych byl sám.

Et il me semble que c'est Ludvik qui a ordonné que je sois seul.

MKŽ

J'en étais encore à baisser les yeux quand je croisai son regard, trop conscient de ma faute. Quand je le soutins enfin, c'est lui qui détourna les yeux.

Vědom si své chyby, pořád jsem ještě klopil oči. Když se naše pohledy konečně setkaly, byl to pro změnu on, kdo uhnul očima.

PAC

Je vous défends de désirer au hasard. Votre désir est le résultat d'un investissement qui se chiffre en milliards d'euros. C'est moi qui décide aujourd'hui ce que vous allez vouloir demain.

Zakazuju vám toužit po něčem jen tak. Vaše touha je výsledkem investic, které se vyčíslují v miliardách eur. Jsem to já, kdo dnes rozhoduje o tom, co si budete přát zítra.

FB9

REFILE tout ton boulot à un stagiaire : si ça plaît, tu t'en attribueras le mérite ; si ça se plante, c'est lui qui sera lourdé.

NALOŽ všechnu svou práci na stážistu: jestli se to bude líbit, přivlastníš si jeho zásluhu; když to nesejde, bude to on, koho vykopnou ze dveří.

FB9

Cette activité (...) elle finance la télévision, dicte la presse écrite, règne sur le sport (ce n'est pas la France qui a battu le Brésil en finale de la Coupe du Monde, mais Adidas qui a battu Nike), (...)

Tato činnost (...) dnes vládne našim životům: financuje televizi, diktuje tisku, vládne ve sportu (není to Francie, kdo porazil Brazílii ve finále mistrovství světa, ale Adidas, který porazil Nike), (...)

FB9

Sophie t'a scanné, puis s'est levée de table pour sortir de ta vie sans reprendre sa respiration. Et c'est bizarre, quand elle est sortie en sanglotant, tu te rendais bien compte que c'était tout de même toi qui t'enfuyais.

Sophie tě upřeně pozorovala, pak se zvedla od stolu a odešla z tvého života, ještě než znovu nabrala dech. A je zvláštní, že když z něj se vzlykotem odešla, jasně sis uvědomil, že vzdor všemu jsi to ty, kdo utíká.

FB9

Avec les prostituées, le faux est un moment du vrai. Tu es enfin toi-même. En compagnie d'une femme dite « normale », il faut faire des efforts, se vanter, s'améliorer, donc mentir : c'est l'homme qui fait la pute.

S prostitutkami je faleš okamžikem pravdy. Jsi konečně sám sebou. Ve společnosti ženy takřkajíc “normální“ je třeba se snažit, vytahovat se, dělat se lepším, a tedy lhát: je to muž, kdo ze sebe dělá děvku.

FB9

Et puis elle y a pris goût, aux dents qui mordillent la bouche, à la pointe nerveuse de salive parfumée de vodka, et maintenant c'est elle qui enfonce sa langue dans ta bouche douce,

A pak v tom našla zalíbení, v zubech, které hryžou ústa, v nervózní kapičce slin vonících po vodce, a teď je to ona, kdo noří svůj jazyk do tvých hebkých úst,

FB9

De temps en temps, Odile se colle contre lui devant ses copines. Et dès que les copines s'éloignent, elle se détache. Ce n'est pas lui qui lui plaît, c'est lui devant son girls band à elle.

Čas od času se na něj Odile před svými kamarádkami nalepí. A jakmile se kamarádky vzdálí, zase se odtáhne. Není to on, kdo se jí líbí, ale je to on před její holčičí partou.

FB9

Le directeur de création est comme un ébéniste à qui son client ordonnerait de fabriquer une table bancale sous prétexte que c'est lui qui la paie.

Kreativní ředitel je jako umělecký truhlář, kterému jeho zákazník poručil vyrobit viklavý stůl s tím, že je to přece on, kdo platí.

FB9

Tamara s'est rapprochée de toi ; tu cherchais une serviette de table pour essuyer tes doigts poisseux après avoir dévoré un beignet à l'abricot ; ce fut elle qui commença par te lécher la main ; puis le reste.

Tamara k tobě přistoupila; ty jsi hledal ubrousek, aby sis utřel prsty ulepené od toho, jak jsi jedl meruňkovou koblihu; byla to ona, kdo začal: olizovala ti ruku; pak to ostatní.

FB9

*En fait c'est **la coke qui** me maintenait éveillé.*

Ve skutečnosti to však byl koks, který mě udržoval v bdělém stavu.

FB9

- Ce n'est pas moi qui m'occupe de ma fille, dit Caroline, c'est ma fille qui s'occupe de moi.

„To nejsem já, kdo se stará o mou dceru,“ řekne Caroline, „to je moje dcera, kdo se stará o mě.“

FB9

- J' ai vérifié, c'est vous, c'est votre main qui a envoyé les Fechner à la mort. »

„Ověřil jsem si to, byla jste to vy, vaše ruka, která poslala Fechnerovy na smrt.“

PAC

L'artiste véritable se trouve à mi-chemin de ses imaginations et de ses actes. C'est celui qui est « capable de ».

Skutečný umělec se nachází v půli cesty mezi svými představami a svými činy. Je to ten, kdo „ toho je schopen“.

ACC

« Est - ce dans ma tête que naissent de pareilles horreurs ? Est-ce moi qui, du fond de ma fange, extirpe ces fantômes ignobles ? »

„Ty hrozné věci vznikají v mé hlavě? Jsem to snad já, kdo vyvolává tyhle hnusné duchy z hloubi bahna, ve kterém se nacházím?“

FTT

« Bonjour à tous nos auditeurs, merci de nous rejoindre, et spécialement aujourd'hui puisque aujourd'hui c'est vous qui avez préparé l'émission.

„Zdravíme všechny naše posluchače, jsme rádi, že jste si nás naladili, dnes obzvlášť, protože jste to právě vy, kdo připravil dnešní vysílání.“

CLA

Tiens, je vais te faire écouter ma préférée, comme ça c'est moi qui te fais découvrir les chanteurs français !

Počkej, zazpívám ti svou nejoblíbenější, takže to budu vlastně já, kdo tě seznámí s francouzským zpěvákem!

CLA

C'est toi qui es à ma merci cette fois.

Tentokrát jsi to ty, kdo je mi vydán na milost.

ASP

6.2.1.3.2 Překlad vytčením rématu, či vyjádřením podmětného zájmena

Dalším syntaktickým prostředkem je vytčení jádra, to je zastoupeno zájmenem, které se stává vlastním rématem výpovědi, tento příklad by se dal chápat také jako vyjádření jinak nepovinného podmětného zájmena, které se při vyjádření stává rématem.

- *Homme, lui répondis-je, est-ce toi qui fus le maître de ces lieux ?*

„ Človče, **tys** býval vládcem těchto míst?“

- *Monstre, lui répondis-je, est-ce toi qui fus le maître de ces lieux ? »*

„Obludo, **ty** jsi pánem těchto míst?“

FTT

6.2.1.4 Další případy

V následujících příkladech réma ve francouzštině vytýkané není v českém překladu nijak signalizováno (tzn. ani nestojí ve finální pozici), přesto se domníváme, že aktuální členění obou variant odpovídá, pro větší zdůraznění by mohl výraz být uveden např. částicí „to“.

Les années quarante m'étaient devenues une seconde patrie. Mon pays d'adoption en quelque sorte. Mais je ne l'habitais pas, c'est lui qui m'habitait.

*Nepoznával jsem se. Léta čtyřicátá se stala mou druhou vlastí. Něco na způsob adoptivní země. Nebydlel jsem v ní, **ona** bydlela ve mně.*

PAD

Deuxièmement, nous t'avons mis sur le chemin de l'imprimeur Valentin Bonhæffer car ce sera lui qui, bientôt, te présentera à l'homme qui deviendra ton maître.

*Pak jsme ti zkřížili cestu s Valentinem Bonhoefferem, protože **on** tě záhy seznámí s člověkem, který se stane tvým mistrem.*

FTT

- *Regarde ... La cité des 4 000. C'est là que j'habite.*

„ Podívej. Město 4000. **Tam** já bydlím.“

FB9

Naopak jako ne úplně přesný překlad vidíme následující dvojici vět:

J'étais venue lui dire au revoir parce que je partais le lendemain en URSS avec ma classe tout le mois de juillet, et la remercier, aussi, parce que c'est elle qui avait payé le billet.

Přišla jsem se s ní rozloučit, protože jsem druhý den odjížděla s naší třídou na celý červenec do SSSR a také abych jí poděkovala, protože mi zaplatila jízdenku.

CLA

Rematizované zájmeno „elle“ odpovídá stejnému referentu jako „lui“ a „la“ resp. „ní“ a „jí“, tato osoba, vyjádřená zájmenem, je tedy z kontextu známá, francouzská vytýkací konstrukce ji ale dekontextualizuje, dává do nové souvislosti, proto je v poslední větě rématem. V překladu ale tento prvek nijak rematizován není, ve finální pozici nacházíme výraz „jízdenku“, který v tomto postavení vyznívá, jako by nesouvisel s předcházející částí, např. jako by se jednalo a jízdenku jinam, než do SSSR. Vhodnější by tedy bylo např.: „...*abych jí poděkovala, protože jízdenku zaplatila ona.*“ nebo „... *protože to ona mi zaplatila jízdenku.*“

6.2.1.5 Rozpoznání rématu v českém originálu

Následující příklady jsou z děl v originálu českých, ukazují tedy, z jakého prostředku francouzští překladatelé identifikovali réma.

Prvním typem je réma signalizované slovoslednou pozicí.

„*To říkáš ty.*“

- *C'est toi qui le dis.*

JŠZ

„*To máš vod Šabaty?*“

- *C'est Šabata qui te l'a dit ?*

JŠZ

„*Tenkrát to přitáh Robert.*“

- *A l'époque, c'est Robert qui l'a apportée.*

JŠZ

„*Má ho Erna,*“ řekl Willi, „*pojedu domů taxíkem.*“

- *C'est Erna qui l'a prise, dit Willi, je rentre en taxi. »*

LFS

„Ředitelem místo pana Srnce mám být **já**. Mám být ředitelem, protože jsem odborník ...

« C'est moi qui dois être directeur à la place de monsieur Srnec. Je dois être directeur parce que je suis qualifié ...

LFS

Ce n'est que maintenant que tu les remarques ?

Ty sis jich všimla až ted' ?

LFS

Myslel jsem, že třeba Zdeněk opravdu padnul. Pak jsem myslel, že sladkou Irenku budu mít ted' já a že bude chodit **za mnou do pokoje**,

Je pensais que Zdeněk était peut-être réellement mort. Alors, ce serait moi qui aurais la douce Irène. Ce serait dans ma chambre qu'elle viendrait.

JŠZ

Druhým typem je rematizace vyjádřením nepovinného zájmeného podmětu.

Dnes musíme my podporovat národní výbor.

A présent, c'est nous qui devons soutenir les finances du Comité national.

MKŽ

Třetí typ ukazuje kombinaci rematizace slovosledem a parcelací.

„řikal jsem jen, že necítíš německou krev a že za štěstí a spravedlnost bojujeme **my. My**, “ zasmál se, usedaje za stůl, „**silní, stoprocentní lidé**.“

J'ai dit seulement que tu ne sentais pas ton sang allemand et que, pour la justice et le bonheur, c'était nous qui combattions. **Nous**, s'exclama-t-il en s'attablant, **les forts, les durs de durs**.

LFS

Následující příklad ukazuje ne úplně přesnou interpretaci tematicko-rematického členění, ale vzhledem k tomu, že výpovědi vyjadřují vzájemnou opozici, podstata sdělení není narušena.

Dosud se vyhýbal on mně, dnes se vyhnu já jemu.

Jusqu'ici, c'était lui qui m'évitait, eh bien aujourd'hui c'est moi qui ne le verrai pas !

MKŽ

6.2.2 Vytýkáací konstrukce *ce que ... c'est*

Příklady jsou výsledkem dotazu: *Ce que .* .* (. * .* .*) c'est*, kde závorka značí různý počet výrazů uvnitř konstrukce, jedná se tedy o 4 různé dotazy.

6.2.2.1 Překlad pomocí slovosledu

« *Ce qu'il y a de plus réel en moi, ce sont les illusions que je crée avec ma peinture. Le reste est un sable mouvant.* »

„Nejskutečnější jsou ve mně **iluze**, které vytvářím svým malováním. Zbytek jsou pohyblivé písky.“

ACC

Ce que j'en dis, c'est surtout pour vous, votre image ici.

Říkám to hlavně **kvůli vám**, kvůli vaší pověsti tady.

PAD

6.2.2.2 Překlad s užitím lexikálního rematizátoru

Ce que je veux, c'est le priver de son prolongement illusoire et faire reconnaître qu'avec cette privation il est enfin clair et cohérent.

Chci ho **jen zbavit jeho iluzorního prodloužení** a dosáhnout, aby se uznalo, že teprve s touto ztrátou je konečně jasný a koherentní.

ACC

Lexikální prostředek byl identifikován jako rematizátor také v českém textu:

(...) já bych **jen** chtěl mít, víš, **trochu jistotu**, že vo mě vopravdu stojíš, Ireno.”

Ce que je voudrais, c'est être sûr que tu tiens vraiment à moi.

JŠZ

6.2.2.3 Překlad syntaktickou konstrukcí

Ce que j'aime, c'est m'endormir seule dans un lit.

Co mám ráda, je usínat v posteli sama.

ASP

6.2.3 *Prezentativy*

6.2.3.1 *Voilà*

Následující příklady jsou výsledkem dotazu na samostatný výraz: Voilà a voilà.

6.2.3.1.1 *Překlad pomocí „to je“*

Vzhledem k existenčně-lokativní funkci prezentativů, nejčastější překlad do češtiny je pomocí sponového slovesa být, být a ukazovacího zájmena, případně pomocí výrazů jim lexikálně podobných.

Elle se lève avec élégance (mais pas trop) et conclut dans un sourire complice (mais pas trop) : « Voilà mon secret. Mais ce n'en est plus un, maintenant, puisque je vous ai tout dit ... »

Zvedne se s elegancí (ale ne přehnanou) a uzavře se spikleneckým (ale ne příliš spikleneckým) úsměvem: „To je moje tajemství. Ale teď už to vlastně žádné tajemství není, protože jsem vám ho celé prozradila...“

FB9

Donc ... C'est à nous de créer Dieu. Ce n'est pas lui le créateur. Voilà toute l'histoire du Christianisme.

Takže... Stvoření Boha je na nás. Stvořitel není on. To je celá historie křesťanství.

ACC

Vivre, ils en sont tous là. Mais se rendre maître de sa mort, voilà le difficile.

Žít, na to jsou všichni připraveni. Ale stát se pánem své smrti, to není jen tak.

ACC

Voilà un succès qui perdure, a-t-il continué en se tournant vers Paul.

To je úspěch, který přetrvá,“ pokračoval a obrátil se na Paula.

CLA

Voilà la mère que j'ai eue - ni de face ni de dos, non : une mère de profil.

Taková byla moje matka, jak jsem ji znala - ani obrácená tvář ke mně, ani zády: ne, matka z profilu.

CLA

Je le trouve court, voilà tout.

Jenom mi připadá omezený, toť vše.

ACC

« Eh bien, mais c'est formidable : la rupture, voilà un bon sujet de roman, toi qui m'as l'air en panne - les cris, les scènes, on ne baise plus, on se tape dessus, c'est bon ça coco, ça fait vendre. »

„Tak fajn, vlastně je to skvělé: rozchod, to je přece prima námět pro román, přesně pro tebe, která už nevíš coby - křiky, scény, už se spolu nespí, pěkně se v tom vycachtat, to je ono, miláčku, to jde na odbyt.“

CLA

Mais la souffrance solitaire et ignorée, voilà la coupe qui nous est présentée sans relâche, dont nous nous détournons obstinément,

Ale utrpení osamělé, o kterém nikdo neví, to je kalich, který je nám nepřetržitě podáván, od něhož se zatvrzele odvracíme

ACC

Toutes les radios en ont parlé, vous savez. Alors vous voilà une star ... Nicole Kidman, ma chère ... Et dire qu'on vient de me refuser l'avance sur recettes ! »

Na všech rozhlasových stanicích se o tom mluvilo, víte to? Jste teď hvězda ... Nicole Kidmanová, zlatíčko ... A když vzpomenu, že mi nedávno odmítli vyplatit zálohu!“

CLA

Podobně zdůrazňuje také „tohle“ a jeho varianty:

Parfois le vrai de l'instant peut trahir la vérité d'une vie, il faut apprendre à s'en méfier, voilà le genre de choses qu'il lui devait.

Někdy může pravdivost okamžiku zradit pravdu života, proto je třeba naučit se mu nedůvěřovat. Za tenhle druh věcí je jí zavázán.

PAD

« D'ailleurs, ajouta-t-il en se penchant vers Balthasar, voilà un apprenti qui nous tombe du ciel et qui, s'il le veut bien, apportera des ailes à nos vieux âges. »

„Podívejte, tohle učně nám seslalo samo nebe. Bude-li chtít, dodá nám švih,“ dodal ještě Vitkop a naklonil se k Baltazarovi.

FTT

Tiens, voilà qui pourrait nous assurer une bonne signature de secours :

Helemese, tohle by se nám v případě potřeby mohlo hodit jako dobrý náhradní titulek:

FB9

6.2.3.1.2 Překlad pomocí „hle“

Za doslovný překlad francouzského prezentativu by se dal pokládat výraz „hle“.

Agrippa d'Aubigné : Voilà un homme qui croit et qui combat parce qu'il croit. En somme, il est content.

Agrippa d'Aubigné: Hle, člověk, který věří a který bojuje, protože věří. Je v podstatě spokojen.

ACC

Et voilà : *c'était ça notre amour !*

A hle: co z naší lásky zbylo!

CLA

6.2.3.1.3 Překlad elipsou

V překladu vidíme vynechání slovesa být.

Toi qui étais l'étoile glorieuse du firmament, te voilà froide et noircie, pareille à une mère qui a tué ses enfants et qui erre dans les décombres de sa folie.

Kdysi zářivá hvězda na obloze, dnes vychladlá a zčernalá, podobná matce, která zabila svoje děti, a teď šílená bloudí v sutinách.

FTT

6.2.3.1.4 Rozpoznání rématu v českém originálu

V českém textu je réma signalizováno slovosledem:

- Strýcu Jožine, - řekla jsem, - jak máte krásnou postel, já vám na ni ušiju povlaky, ano?

« Oncle Jo, dis-je, voilà un beau lit que vous avez là, je vais vous faire des taies, qu'en dites-vous ? - Si vous voulez »

BHP

A že stréc Metud neměl děti, tak si napsal na ten inzerát a za týden přišel ten medvídek mýval v bedýnce.

Et comme l'oncle Metud n'a pas d'enfants, alors il a répondu à c't annonce et au bout d'une semaine, voilà l'ourson laveur qui arrive dans une petite caisse.

BHP

(...) jdu v hluboké meditaci pro pivo, sním u výčepního pultu a když v zadumání rozepnu kabát, abych zaplatil, vyskočí na pult pod pípy myška, někdy z mých nohavic vyběhnou myšky dvě a kelnerky mohou zešílet,(...)

(...) je m'en vais chercher de la bière, je rêve au comptoir, puis au moment de payer, j'ouvre mon manteau, et hop ! voilà une souris qui saute sur le zinc !

encore heureux qu'il n'y en ait pas deux qui sortent de mon pantalon, cela aussi peut arriver ! Les serveuses, ça les rend folles, (...)

BHP

Strýc Pepin pracoval v pivovare už tři týdny;

Voilà déjà trois semaines que l'oncle Jo travaillait à la brasserie ;

BHP

*Je to **Abartigkeit**, co děláte, **zrůdnost**, co takhle **psychiatr**?*

*En voilà **une Abartigkeit** que vous nous faites là, **une perversion**, c'est un psychiatre qu'il vous faut !*

LFS

Réma v českém textu signalizované „tohle“, „to je“ či „tohle je“:

Otočil jsem se a přejel mě mráz. Tak takhle je to ve skutečnosti. Takhle to je. Šel jsem pryč. Tohle je to a všechno snění je v tahu. K čertu se sněním. Tohle je Irena. Takhle to je s Irenou. Nerozmyslí si to. Byl jsem klidný.

Je me retournai et sentis un frisson. Donc, c'est ainsi dans la réalité. C'est ainsi. Je m'en allai. Voilà ce qu'il en était, et tous mes rêves foutaient le camp. Au diable les rêves ! Voilà donc Irène, et ce qu'il en est avec Irène. Elle ne changera pas d'avis. J'étais calme.

JŠZ

Réma označené „hle“:

Hle, na těchhle třech židlích jsme sedávali u našich obědů.

Tiens, voilà les trois chaises que nous prenions pour nos repas de midi.

MKŽ

Réma je v českém textu uvedeno spojkou „ale“, která však nemá v textu žádný lexikální význam, funguje pouze jako výraz uvádějící výpověď, která následuje.

„Milostivá paní, mám tady takovou věc,“ řekl jsem rozšafně. „Ale copak?“ „Ale vzal jsem si na starost několik Angličanů, víte, a potřeboval bych je na několik dní umístít v rodinách,

- Chère madame, j'ai un problème, dis-je avec un peu d'affectation. - Et quoi donc ? - Voilà, j'ai pris la responsabilité de quelques Anglais. Il me faut les loger pour quelques jours dans des familles.

JŠZ

6.2.3.2 Voici

Následující příklady jsou výsledkem dotazů na pouhé výrazy: voici a Voici

Funkce voici je stejná jako u prezenativu voilà, překlad do češtiny je tedy také nejčastěji proveden s pomocí existenciálně-lokativních spojení.

6.2.3.2.1 Překlad pomocí „to je“

Mezi tento typ řadíme rematizaci pomocí spojení slovesa být s ukazovacím zájmenem a další varianty spojení „být“ s prvky existenciálně-lokativního charakteru.

- *Voici ma carte d'identité d'artisan étranger n 36CA48659 délivrée le 13 février 1940 par la préfecture de police.*

„*Zde je můj osobní průkaz zahraničního dělníka číslo 56CA48659, vydaný policejní prefekturou 13. února 1940.*“

PAD

Voici Mathieu Cocteau, un ancien rédac de chez BDDP qui s'est lancé dans la conception de sites Internet.

Tohle je Mathieu Cocteau, někdejší redaktor u BDDP, který se vrhl na tvorbu internetových stránek.

FB9

Ou plutôt non, faisons le tour de la maison. Voici mon bureau.

Anebo radši ne, porozhlédneme se po domě. Tohle je má pracovna.

MTC

Me voici esclave à jamais ...

Ted' je ze mne už navždycky otrok ...

ACC

6.2.3.2.2 Překlad pomocí lexikálních prostředků

Mais voici qu'aujourd'hui le respect de l'homme, condition de notre ascension, est en péril.

Ale právě dnes je úcta k člověku, ta podmínka našeho vzestupu, v nebezpečí.

ASE

6.2.3.2.3 Další případy

Příklady volnějšiho překladu:

Voici la traduction qu'elle me donna de ce chant :

V jejím překladu zněla ta píseň takto:

APM

Je te sais gré de me recevoir tel que me voici.

Jsem ti vděčný, že mě přijímáš takového, jaký jsem.

ASE

6.2.3.2.4 Rozpoznání rématu v českém originálu

Réma signalizované slovoslednou pozicí:

(...) pak ukázala na vousatého muže s dlouhými vlasy, červenými tvářemi, modrýma očima a bílými zuby, a řekla: „ A teď, dámy, páni, vidíte apatykáře.

« Maintenant mesdames et messieurs, voici l'apothicaire, reprint-elle en désignant le barbu aux cheveux longs, aux joues rouges, aux yeux bleus et aux dents blanches.

LFS

Réma signalizované „to je“:

„Ano, dámy, páni,“ křikla majitelka, „to je náš písař a pohodný, dva morem stihlí lidi, hlízy a pryskýře na jejich tělech, bolest pod paží,

« Oui-da, mesdames et messieurs, tonna la directrice, voici le greffier et l'équarrisseur qui subissent de la peste la virulence, on peut voir les bubons sur leurs corps,

LFS

Vás dva jsem nepředstavila,“ uvědomila si Helena a řekla mi: „To je Jindra.“

C'est vrai, vous deux, je ne vous ai pas présentés », s'avisa-t-elle, avant de me dire : « Voici Jindra. »

MKŽ

Ve výčtu je réma signalizováno existenciálně-lokativními výrazy, často bez přítomnosti slovesa určitého. Zajímavé také je, že kde čeština užívá pouhé „tohle“ francouzský překladatel alternuje výrazy „voici, voilà, là, ici“

Zde račte vidět sušené zemské žáby, kožky slepičích žaludků, vlčí játra, sloní kost a oči račí, tuhle v té krabici jsou perly, rubíny, korále, alabastr, kamenec, karmiol a ploutve dračí. Tuhle v almaru jsou oleje, suché byliny, kůry dřeva, skořepiny hlemýždě a chléb svatého Jána,“ ukázala na almaru, „tuhle amulety, ocet, kamfor a forma marcipána. Tuhle na rány a puchýře masti, tuhle na myši pasti. Tuhle kosti ze srdce jelena, tuhle se rozmarýn zelená, tuhle jsou kosti z mořského pavouka, tuhle...“ ukázala na ženu u okna, „apatyčka v jupici a fěrtochu jalovec roztlouká. Tuhle je sádlo psí, kocouří, čapí, králíčí, zaječí, co mnohé nemoci vyléčí, tuhle sádlo medvědí, na co je dobré, to lidi ani nevědí, tuhle sádlo hadí, co mají děti rádi, tuhle v tom hrnci jsou lidské tuky, tuhle visí kus uschlé zlodějovy ruky.

Ici voyez cet os d'éléphant, les foies de loup, les grenouilles séchées, les yeux d'écrevisse et les queues de triton, là dans la boîte des coraux, des rubis et des perles, du grès et du carmin, de l'albâtre, des nageoires de dragon. Ici dans l'armoire des huiles, des herbes, des écorces, des coquilles d'escargot et des gousses de caroube, là des amulettes, des aigres vins, du camphre vulnéraire et de l'ambre cachoube. Voici pour les bouchons, du liège, voilà pour les souris, des pièges. Ici la carcasse d'un oursin de mer, et là du romarin vert, ici la carcasse d'un cœur de chèvre, et là ... - elle montrait la femme au guichet - l'apothicaire en bavette qui broie le genièvre. Voici contre les fièvres de la graisse de chien, de coq, de cigogne, de lapin et de lièvre ; voilà de la graisse d'ours, ça n'en vaut pas la course ; de la graisse de serpent, la préférée des enfants ; voici dans ce pot de la graisse humaine, et là, suspendue, la main desséchée d'un tire-laine.

LFS

6.2.3.3 Il y a

Následující příklady jsou výsledkem dotazu na fráze: Il y a / il y a .

I u tohoto prezentativu užívá čeština pro překlad sloveso být, někdy ve spojení s lokalizátorem. Jeho význam je tedy spíše existenciální, než lokativní.

Et puis il y a les autres, qui ont l'indélicatesse d'engager une conversation au risque de vous couper vos effets car il est périlleux de commenter un arbitrage budgétaire sans que la miction en soit troublée.

A pak jsou ještě další, kteří bývají tak netaktní, že s vámi začnou mluvit bez ohledu na to, jestli vám to nezarazí, protože je riskantní komentovat rozpočtovou arbitráž a nenarušit přitom močení.

PAD

Dans le Coca-Cola (10 milliards de francs de budget publicitaire en 1997), on ne met plus de cocaïne mais il y a de l'acide phosphorique et de l'acide citrique pour donner l'illusion de la désaltération et créer une accoutumance artificielle.

Do Coca-Coly (její rozpočet na reklamu činil v roce 1997 10 miliard franků) už se nedává výtažek z koky, ale je tam kyselina fosforečná a kyselina citronová, aby poskytly iluzi uhašení žízně a vypěstovaly umělý návyk.

FB9

Bien sûr qu'il y a des trucs qui m'insupportent.

Samozřejmě jsou věci, které nemůžu vystát.

FB9

(...), il y a une femme qui n'a jamais connu l'amour

(...), je jedna žena, která nikdy nepoznala lásku

CLA

Mais à un moment, il y a un jeune con assis sur sa chaise qui les a imaginées dans sa petite tête et ce jeune con il vaut cher,

*Ale v té správné chvíli je tady taky **jeden mladý vůl**, sedí si v kanceláři na židli; to v jeho makovici se ty reklamy zrodily, a tenhle mladý vůl se cení vysoko,*

FB9

C'était à l'étranger, en Suisse, dans mon souvenir il y a des douaniers.

Bylo to v zahraničí, ve Švýcarsku, v mé vzpomínce jsou celníci.

CLA

Le rapport, c'est qu'il y a des maladies dont l'effet est évidemment physiologique - la mort du schizophrène, la cécité de Mme de Saint-Fursy - mais dont la cause est psychique.

Souvislost je ta, že existují nemoci, jejichž projev je zcela nesporně fyziologický - schizofrenikova smrt, slepota paní de Saint-Fursy -, ale jejichž příčina je psychická.

MTC

Où que j'aille, il y a cette ombre derrière moi qui me recherche.

Kamkoli se vrátím, je za mnou stín a hledá mne.

FTT

- Ce n'est pas le monde qu'il s'agit de refaire, mais l'homme. C. - Il y a des imbéciles partout. Mais partout ailleurs il y a des imbéciles et des lâches. Parmi nous, tu ne trouveras pas un seul lâche. L.

- Nejde o to, předělat svět, ale člověka. C. - Hlupáci jsou všude. Ale všude jinde jsou hlupáci a zbabělci. Mezi námi nenajdeš jediného zbabělce. L.

ACC

Et puis, ajouta-t-elle plus bas, il y a aussi mon mari.

A pak,“ dodala ještě docela šeptem, „jde také o mého muže.“

MTC

V následujícím příkladu vidíme kombinaci rématu uvedeného „být“ a osamostatněného rématu. (Otázku, proč překladatel volil takto posunutý obsah, ponecháváme stranou.)

Il y a Alice, aussi, il y a ce prénom qui n'est qu'à elle, que vous avez choisi ensemble en hommage à Lewis Carroll.

Je tu také Aube, jméno, které má jen ona a které jste společně vybrali na počest Bretonovy Šílené lásky a Rimbauda:

CLA

6.2.3.3.1 Rozpoznání rématu v českém originálu

Réma signalizované „být“, případně „být“ a lokátorem

Jsou tu žebráci, jsou tu ženské, které prodávají na trzích místo králíků stažené kočky...

Il y a des clochards ici, il y a des bonnes femmes qui vendent des chats dépiautés pour des lapins au marché ...

LFS

Ovšem, jsou také případy, kdy se lidé dají rozvést, “

Bien sûr, il y a des cas de gens qui divorcent ... »

LFS

Signalizace slovosledem:

Nikdo by nevěřil, co je v takovém sklepě myší,

Vous ne croiriez pas tout ce qu'il y a de souris dans une cave comme celle - là,

BHS

V Praze je revoluce.

A Prague, il y a la révolution.

JŠZ

6.2.3.3.2 Dvojitě zdůraznění

Tu te laisses piéger par les apparences alors que c'est ce qu'il y a de moins intéressant chez les gens.

Necháváš se chytit do pasti zdání, a přitom to je u lidí to nejmíň zajímavé.

PAD

Ce soir, c'est la nuit la plus longue de l'année. Je vais donc vous parler de ce qu'il y a de plus important au monde.

Dnešní noc je nejdělsí noc roku. Budu vám proto vyprávět o tom, co je na světě nejdůležitější.

MTC

Ale to je právě na něm to dobré.

C'est justement ce qu'il y a de bien.

LFS

6.2.3.4 C'est

Posledním typem řazeným mezi prezentativy je uváděcí „c'est“. Všechny prezentativy mají funkci více méně obdobnou a i jejich překlady do češtiny se formou značně podobají. U tohoto typu už jeho forma značně napovídá, že je nejběžněji překládán syntagmatem „to je“ a jemu podobnými.

Mieux que ça, c'est éblouissant.

Něco lepšího, je to skvělé.

PAD

Les vraies larmes sont sèches, c'est la leçon des mystiques.

Pravé slzy jsou suché, to je naučení mystiků.

PAD

- Un ami, c'est comme un compte en Suisse : on n'a pas besoin de le voir, on a juste besoin de savoir qu'il existe.

Přítel, to je něco jako konto ve Švýcarsku - člověk ho nepotřebuje vidět, jenom potřebuje vědět, že existuje.

PAD

Désormais, la seule personne avec qui j'accepte de passer un contrat à durée indéterminée, c'est Dieu.

*Od nynějška je jediná osoba, s kterou jsem ochoten uzavřít smlouvu na dobu neurčitou, **Bůh**.*

FB9

Il se met en colère, c'est très différent.

Rozčílí se, a to je velký rozdíl.

ACC

V následujícím příkladu kombinace prezentativu a parcelace:

Vivre et entendre un cadavre qui vous parle : c'est pratique, Internet.

Žít a poslouchat mrtvolu, která k vám promlouvá: je to praktické, ten internet.

FB9

V následujícím příkladu kombinace prezentativu a zdůrazňujícího, stupňujícího opakování:

Et c'est un bon, un très bon, un des meilleurs dans sa spécialité, croyez-moi.

A je dobrý, moc dobrý, jeden z nejlepších s jeho specializací, věřte mi.

PAD

Takové krematorium, pane Strauss, je vlastně velmi bohumilá věc.

À tout prendre, monsieur Strauss, un crématorium, c'est une institution très religieuse.

LFS

Nikdo z nás neví, co nás čeká nebo co nás mine, jediná jistota, kterou v životě máme, je smrt.

Personne ne sait ce qui l'attend au tournant, ni ce qui l'épargne. La seule certitude que nous avons dans la vie, c'est la mort.

LFS

6.2.4 Neosobní konstrukce, postpozice podmětu

Jak již jsme zmínili v úvodu, nepodařilo se nám nalézt způsob, jak v korpusu systematicky vyhledávat francouzské konstrukce s postponovaným podmětem, z toho důvodu je tato část jen krátká a uvádíme v ní jen příklady se slovesy přímo zadanými do dotazu, u kterých jsme očekávali relevantní výsledek.

6.2.4.1 Neosobní konstrukce

Následují věty jsou tedy výsledkem dotazů: *.l arrive / .l est arrivé / .l existe / .l se passe / .l s'est passé / .l faut*

Do češtiny jsou tyto konstrukce překládány slovoslednou pozicí.

Il existe une chose qui est pire que d'être avec toi : c'est d'être sans toi.

Existuje jen jedna věc, která je horší než být s tebou: nebýt s tebou.

FB9

Et comme il existe des heures et des heures d'émission, on pourrait en diffuser chaque jour des morceaux différents :

A protože existují hodiny a hodiny vysílání, každý den by se mohly vysílat různé kousky:

FB9

Faire attention en se baignant, car il existe des courants qui pourraient les emmener vers le large et les tuer pour de vrai.

Dávat pozor při koupání, protože existují proudy, které by je mohly odnést na širé moře a zabít je doopravdy.

FB9

*Il se passe **quelque chose d'assez mystérieux.***

*Odehrává se **něco tajemného,***

FB9

« *Il faut **une grande hardiesse** pour oser être soi. »*

*Je třeba **velké odvahy,** abychom se odvážili být sebou.*

ACC

*Pour avancer dans la communication, **il faut un ennemi** à écraser ; il est très déroutant d'être soudain privé d'un moteur aussi indispensable.*

*Když chce člověk ve světě komunikací postoupit na vyšší místo, potřebuje **nepřítele,** kterého může rozdrtit; a velmi ho zmate, když je najednou zbaven této tak nepostradatelné hnací síly.*

FB9

« *bien sûr mais **il nous faut un stylisme mi-saison** pour pouvoir utiliser le film tout au long de l'année.*

„*zajisté, ale my potřebujeme **styling nezávislý na ročních obdobích,** aby bylo možné používat film v průběhu celého roku.*”

FB9

Mezi neosobní konstrukce patří také věty vyjadřující atmosférické jevy, považujeme je za rematické.

Příklady jsou výsledkem dotazů: .l pleut / .l.* \.

Il pleut ...

Prší ...

CLA

*Ce jeudi-là, **il pleuvait.***

*Byl čtvrtek a **pršelo.***

PAC

*Ils entrèrent à Innsbruck le 30 mars. **Il neigeait.***

*Když 30. března dorazili do Innsbrucku, právě **sněžilo.***

FTT

6.2.4.2 Rozpoznání rématu v českém originálu

V českých originálech jsou prvky rematizovány slovoslednou pozicí.

*Chce mít mezi hrdiny **hlavního hrdinu**, aby ho mohl náležitě propagačně vybavit.
Parmi les héros, il lui faut un héros chef.*

MKŽ

*Dějí se **velké věci**,
Il se passe de grandes choses.*

LFS

*Snad je **nějaký zákon**, který ji ochrání.
Il existe sans doute une loi pour la protéger ?
(...)*

*„Jistě je **takový zákon**, Romane,“ řekla Lakmé tiše, „jistě tu ženu s dětmi umřít hladem nenechají.*

- Il existe certainement une telle loi, Roman, dit tout doucement Lakmé, on ne va certainement pas laisser cette femme mourir de faim,

LFS

*Ale pak se stalo zase **něco neočekávaného**.
Puis il s'est passé quelque chose d'inattendu.*

MKŽ

*Někdo řekl: „**Prší...**“
Quelqu'un a dit : « Il pleut ... »*

MKŽ

6.2.4.3 Postpozice podmětu

Následující věty jsou výsledkem dotazu: Arrive / Apparaît / Entre

2e acte. Méditation sur les chambres d'hôtel. Il sonne. Silence. Des pas. Apparaît le vieux muet. Un moment immobile et silencieux devant la porte.

*Druhé dějství. Úvahy o hotelových pokojích. Zazvoní u dveří. Ticho. Kroky. Objeví se **němý stařec**. Okamžik nehybně mlčky stojí ve dveřích.*

ACC

Arrive le packshot du produit (minimum cinq secondes) avec cette signature: "MAIGRELETTE. POUR ÊTRE MINCE SAUF DANS SA TÊTE."

Přichází packshot (minimálně pět vteřin) s tímto sloganem: MAIGRELETTE. UBERE VÁM NA TUKU, ALE NE NA DUCHU.

FB9

6.2.5 Pasívum

Možností rematizace, která není v literatuře tolik popsána, je také pasívum. Pokud je vyjádřen původce děje, je právě on rématem věty. V českých větách pak můžeme vidět také pasívum nebo, a to častěji, réma signalizované slovoslednou pozicí. Následující příklady jsou výsledkem dotazu: *été .*(.*) par / était .* par*

6.2.5.1 Překlad pomocí slovosledu

Il m'a été envoyé par un confrère.

Poslal mi ho jeden kolega.

PAD

L'état du tableau de bord en témoignait, le travail avait été fait par un amateur, à la hâte, au risque de perforer le câblage et de provoquer un court - circuit.

Stav přístrojové desky nasvědčoval tomu, že tu práci dělal ve spěchu nějaký amatér, i s tím rizikem, že se poškodí kabely a dojde ke zkratu.

PAD

- Nous avons été visités par des fantômes !

„ Přepadli nás duchové.“

FTT

Il avait beau répéter que les programmes avaient été manifestement conçus par des bœufs pour des veaux, que convoquer le public pour lui faire applaudir les propos les plus insignifiants était une marque de mépris,

Marně opakoval, že programy zjevně sestavují volové pro telata, že zvát si publikum, aby aplaudovalo při nejnesmyslnějších blbinách, jen svědčí o pohrdání divákem,

PAD

On était régi par la tyrannie des convenances.

Člověk se musel podřídít tyranii konvencí.

PAD

La rue de la Convention était bouchée par un embouteillage.

*V ulici Convention byla **dopravní zácpa**.*

PAC

On aurait dit qu'elle était possédée par un calme et patient démon qui haïssait la lumière et qui la chassait lentement de cette vie.

*Bylo to, jako by se jí zmocnil **nějaký klidný a trpělivý démon**, který nenávidí světlo a pozvolna je vytěsňuje z jejího života.*

MTC

Aussi, dès qu'elle eut appris que le jeune homme lui était envoyé par Dom Battista, s'empessa-t-elle de le faire entrer,

*Když nakonec vykročil, že ho posílá **don Battista**, rychle jej vtáhla dovnitř,*

FTT

6.2.5.2 Překlad pasívem

La vie était envahie par des soutiens-gorge, des surgelés, des shampooings antipelliculaires et des rasoirs triple lame.

Život byl zaplaven podprsenkami, mraženými potravinami, šampony proti lupům a žiletkami s trojitým břitem.

FB9

Comme ç'aurait été bien si tout d'un coup la caméra avait décadré et qu'on s'était aperçu que la cérémonie était organisée par des acteurs: le prêtre serait un comédien sur le retour, les amis en larmes éclateraient de rire,

Jak by bývalo bylo pěkné, kdyby znenadání kamera vyjela ze záběru a všem by došlo, že obřad byl uspořádán herci: kněz by byl odkvetlý komik, jehož sláva už pohasla, přátelé v slzách by vybuchli smíchy

FB9

Sur le moment, Balthasar ne prête guère attention à lui tant il était occupé par son ouvrage.

Baltazar byl právě zaujat prací a nevěnoval si ho hned.

FTT

6.2.5.3 Další případy

V následujícím příkladu vidíme překlad použitím jiného slovesa a změnou větněčlenského rozložení věty, réma je v originálu původce děje v pasívní konstrukci, v češtině je réma předmětem slovesa v rodě činném.

Sauf que sa curiosité était animée par quelque chose de malsain, sinon de pervers.

*Až na to, že jeho zvědavost v sobě měla **cosi nezdravého**, přímo perverzního.*

PAD

6.2.5.4 Rozpoznání rématu v českém originálu

Francouzští překladatelé volí pasívum často u vět, v kterých je v češtině réma signalizováno slovosledem.

*A říkal, že svět nestvořil **pánbůh**, ale lidé.*

Et il disait que le monde n'avait pas été créé par un dieu mais par les hommes

POE

*Nejlepší byli **scientologové**, protože věděli věci, které jiní nevěděli.*

La première catégorie était représentée par les scientologues eux-mêmes qui savaient des choses que les autres ignoraient.

POE

*Zamrzl tady, protože koleje do Německa vytrhali **partyzáni**.*

Il était resté ici parce que les rails conduisant en Allemagne avaient été arrachés par les partisans.

JŠZ

*Konečně jsme stáli každý na svém místě připraveni ke startu závodu, který v celé své koncepci byl nesmysl sám: ačkoli jsme měli běžet v uniformě a těžkých botách, musili jsme ke startu pokleknout; ačkoli jsme si měli štafetu předávat zcela nevídaným způsobem (přejímající běžec běžel proti nám), drželi jsme v ruce právě štafetové kolíky a odstartoval nás **skutečný výstřel pistole**.*

Nous étions finalement, chacun à ses marques, prêts pour une compétition dont le dessein global tenait du pur non-sens: bien qu'en uniforme et lourds godillots, nous devons démarrer en position agenouillée; ayant à nous passer le témoin d'une façon jamais vue (puisque son destinataire allait accourir à notre rencontre), c'était un vrai bâtonnet-relais que nous serrions dans notre paume et le signal de départ était donné par un vrai pistolet de starter.

MKŽ

Pasívum je prostředkem rematicizace v obou jazycích, takže můžeme najít také příklady, kde je konstrukce stejná.

(...) pamatuju si všechno do detailu: klíč od mé místnosti byl přivázán silným konopným provazem k malé dřevěné destičce, na které bylo bílou barvou napsáno číslo mé místnosti.

(...) *je me souviens de tout dans les détails: la clé était attachée par **une forte cordelette de chanvre** à une minuscule plaquette en bois portant, peint en blanc, le numéro de ma porte.*

MKŽ

6.3 České prostředky rematicizace

Druhá kapitola praktické části má sloužit především jako potvrzení možnosti překladu prostředky popsanými v části první. Dotaz je tedy zadáván na české části textu.

6.3.1 *Slovosled*

Nejdůležitějším prostředkem rematicizace v češtině je slovosledná pozice, pokud nepočítáme mluvený projev se zapojením zdůrazňující intonace, jen velmi málo prostředků neguje finální pozici jako rematickou. Například aktualizací částice, jako lexikální prostředek rematicizace v naprosté většině fungují ve spolupráci se slovosledem.

Abychom mohli popsat rozdíl v rematicizaci slovosledem, což se v korpusu obecně poněkud obtížněji vyhledává, vybrali jsme pouze jediný příklad, který je pro zdůraznění rozdílu mezi francouzštinou a češtinou typický, tedy postpozice podmětu v češtině.

Pozn. Pro tuto část jsme našli jen malé množství průkazných příkladů z českých originálů, proto jsou spojeny části českých i francouzských originálů.

Následující příklady jsou výsledkem dotazů: [tag="N...4.*"][tag="V.*"] [tag="N...1.*"] a [tag="N...3.*"][tag="V.*"] [tag="N...1.*"]

6.3.1.1 **Vytýkací konstrukce**

Protějškem české slovosledné pozice může být francouzská vytýkací konstrukce.

*Utrpení je zlo, které máme odstraňovat nebo aspoň zmírňovat, zkracovat, ale toto zlo pášou **lidé**, protože je obklopuje zed', pro kterou nevidí světlo.*

La souffrance est un mal qu'il nous faut écarter, ou du moins atténuer, écourter, mais ce sont les hommes qui perpètrent le mal, parce qu'ils sont entourés d'un mur qui les prive de lumière.

LFS

C'est le génie qui fait le lieu commun.

*Obecná rčení vymýšlí **génies**.*

ACC

C'est le serpent qui disait vrai.

*A pravdu říkal **had**.*

MTC

En ce temps-là en effet la télévision n'existait pas encore. C'était la radio qui étendait son empire sur les esprits et enfiévrant les imaginations.

*Tenkrát totiž ještě neexistovala televize. Nad vědomím lidí rozestíral své panství a jejich představivost rozněcoval **rozhlas**.*

MTC

Dans un monde qui ne croit plus au péché, c'est l'artiste qui est chargé de la prédication.

*Ve světě, který už nevěří na hřích, je ke kazatelství povolán **umělec**.*

ACC

Le marketing est une perversion de la démocratie : c'est l'orchestre qui gouverne le chef. Ce sont les sondages qui font la politique, les tests qui font la publicité, les panels qui choisissent les disques diffusés à la radio

*Marketink je demokracie naruby: je to orchestr, který řídí dirigenta. Politiku tvoří **průzkumy veřejného mínění**, testy ovlivňují podobu reklamy, panelové ankety rozhodují, které desky se budou vysílat v rádiu*

FB9

6.3.1.2 Pasívum

Poměrně často vidíme paralelu mezi českou rematizací slovosledem a francouzskou rematizací pasívem.

*První světovou válku vyhráli hlavně **Francouzi a Angličané** a prohráli ji hlavně **Němci**, a druhou světovou válku vyhráli **Američané a Rusové** a prohráli ji zase hlavně **Němci**,*

La Première Guerre Mondiale a été gagnée surtout par les Français et les Anglais et perdue surtout par les Allemands et la Deuxième Guerre Mondiale a été gagnée surtout par les Américains et les Russes et perdue encore surtout par les Allemands,

POE

Regarde bien, par endroits l'écriture se brouille et s'épaissit. Le stylo n'y est pour rien. De l'encre diluée par les larmes. C'est pour ça que produire ces pages en justice est obscène.

Dobře se podívej, místy je písmo rozpité. Perem to není. Inkoust rozředily slzy. Právě proto je obscénní předkládat tyhle stránky soudu.

PAD

Le sien était entièrement résumé par la carte géographique qui se dessinait sur son front, autour de ses yeux et de sa bouche.

Její tělo představovala mapa nakreslená na jejím čele, okolo očí i úst.

PAC

La moitié des bancs étaient occupés par les professeurs, le clergé, les notables, tandis que l'autre moitié, les escaliers et les rebords des fenêtres avaient été envahis par les étudiants.

Polovinu lavic zabrali profesoři, kněží a jiné významné osobnosti, druhou polovinu a navíc schody a okenní parapety zaplavili studenti.

FTT

Pierre a été évité de justesse par une Mercedes qui proteste en faisant hurler son avertisseur.

Jen tak tak se Petrovi vyhnula mercedeska, která troubí na protest, co jí klakson stačí.

MTC

Le jeune garçon fut extrêmement flatté de la confiance qu'on lui faisait et commença de lire l'alphabet hébreu et de connaître la valeur numérique de chaque lettre, ce qui l'emplit à la fois d'enthousiasme et de stupeur.

Mladíka potěšila důvěra, jíž se mu dostalo, začínal číst hebrejská písmena, poznávat jejich numerickou hodnotu, a naplňovalo ho to nadšením a údivem.

FTT

L'homme est gouverné par l' Esprit.

Člověka vede Duch.

ASE

Následující příklad není pasivní konstrukcí, typ se ale podobá, rématem je původce děje signalizovaný „par“.

Balthasar eut le cœur brisé par l'injustice du propos. Mais il se domina et ne répondit pas.

Baltazara ranila nespravedlnost jeho slov, ale ovládl se a neřekl nic.

FTT

6.3.1.3 Jiný podmět v originálu a překladu

Další možností, jak využít rematicizaci slovoslednou pozicí v originálu i překladu, je užití jiného slovesa a změna větněčlenské struktury věty, či užití slovesa s jinou valencí.

Elle faisait confiance au chauffeur de taxi peut-être éthylique à qui elle confiait sa vie,

Její důvěru měl taxikář, možná alkoholik, jemuž svěřovala svůj život,

PAD

Passons maintenant aux repérages : la parole est à Tony.

Přejděme teď k místu natáčení: slovo má Tony.

FB9

Le plateau se couvre des mille flammes d'un deuxième printemps.

Planinu pokryjí tisíce plamenů druhého jara.

ACC

6.3.1.4 Prezentativy

Rémata v češtině signalizovaná pouhou slovoslednou pozicí mohou být ve francouzštině zdůrazněna také prezentativy.

L' objection à l' absurde, c'est le meurtre.

Námitkou vůči absurditě je vražda.

ACC

Na cestě k hlavní budově stála řada aut, nákladních i osobních, a do nich nastupovali chlapi s flintama.

Sur le chemin menant au bâtiment principal, il y avait une rangée d'autos et de camions. Des types armés de fusils y grimpaient.

JŠZ

- Tu veux m'épouser ? - Non, enfin, si, mais à une condition : qu'à notre mariage il y ait **un hélicoptère** qui fasse tomber une pluie de Chamallows roses.

„Chceš si mě vzít“ „Ne, tedy, ano, ale pod jednou podmínkou: že na naši svatbu přiletí **helikoptéra**, ze které se snese déšť čajových růží.“

FB9

Hrůzu zosobňoval **spolumajitel**, který policii udal domovnici, že ukrývá na půdě lidi bez papírů. Krásu zastupovala **stará dáma**, jež plísnila komisaře za nedůstojnost jeho funkce a nespravedlnost jeho metod,

Le pire, c'était ce copropriétaire qui dénonçait à la police sa concierge assermentée parce qu'elle avait refusé de dénoncer les clandestins cachés dans les combles de l'immeuble. Le meilleur, c'était cette vieille dame qui morigénait le Commissaire,

PAC

6.3.1.5 Réma ve francouzštině neoznačené

V následujících příkladech je réma v češtině signalizováno finální slovoslednou pozicí, ve francouzštině se však odpovídající výraz nachází na počátku věty, přesto předpokládáme, že tematicko-rematické členění originálu a překladu odpovídá. Otázkou tedy je, jakým způsobem překladatel rozpoznal, že se ve francouzštině jedná o réma. Vysvětlení se nabízí několik. První může být, že čeština je v otázce aktuálního členění velice citlivá a réma na konec umisťuje častěji než francouzština. Následující věty by tak byly obdobným případem, jaký popisoval již Mathesius či Firbas na anglické větě „*A dog barked in the distance*“ s identifikací rématu na začátku věty, tedy s významem: „V dále štěkal pes“. Jiným vysvětlením, které ale zřejmě není u všech příkladů dostatečně patrné, je kontextová známost / zapojenost prvků. Prvek na počátku věty, který identifikujeme jako réma je totiž nejvýraznějším nositelem nové informace ve větě.

J'en ai assez de passer là-dessus. » Une chape de silence s'abattit sur l'assemblée. Des secondes qui parurent des heures. Nul ne voulait plus faire l'effort d'en sortir.

*A už se o tom nechci dál bavit.“ Na sešlost padl **poklop mlčení**. Vteřiny se táhly jako hodiny. Nikdo už se nechtěl namáhat z něho uniknout.*

PAD

Ça sentait la poussière et le tabac froid. Un parfum de cendres nimbait la pièce.

*Bylo to tam cítit prachem a vyčichlým tabákem. Místnost zdobil **nimbus vůně popela**.*

PAD

*Parfois, **une lueur** éclairait la nuit.*

*Občas tmu prosvítil **paprsek**.*

PAC

*Près de la caisse, en hauteur, **une photographie** m'attira et me força à m'approcher.*

*Moji pozornost upoutala **fotografie** zavěšená ve výši očí poblíž pokladny.*

PAC

*Or, cette fois, **le diable** errait dans la ville de Dresde. Il avait un nom et une fonction particulière. Il se nommait Valentin Bonhæffer et était imprimeur.*

*Drážďany obcházel **d'ábel**. Měl zvláštní jméno i povolání - Valentin Bonhoeffer, tiskař.*

FTT

*Si je devais mourir ignoré du monde, dans le fond d'une prison froide, **la mer**, au dernier moment, emplirait ma cellule, viendrait me soulever au-dessus de moi-même et m'aider à mourir sans haine.*

*Kdybych měl zemřít světu neznámý v hloubi chladného vězení, v poslední chvíli by mou kobku zaplnilo **moře**, přišlo by mne povznést nade mne sama a pomoci mi zemřít bez zášti.*

ACC

6.3.2 Aktualizační částice

V češtině se jako rematizátory v užším slova smyslu nejvýrazněji uplatňují aktualizační částice. Je ale nutné si uvědomit, že jejich jedinou funkcí není rematizovat úsek věty a že samy o sobě aktuální členění věty nemohou změnit, pouze zdůrazňují, co je většinou signalizováno již slovosledem

6.3.2.1 Právě

Zcela jistě nejvýznamnější je aktualizační částice „právě“, tato částice jako jedna z mála může rematizovat prvek na počátku výpovědi.

Následující příklady jsou výsledkem dotazu: právě, [word="právě"] [tag="N.*"] a [word="právě"] [tag="P.*"]

6.3.2.1.1 Překlad konstrukcí *c'est ... qui/ que*

Francouzským protějškem reatizace výrazem „právě“ může být vytýkáni pomocí *c'est ... qui/que*, případně doplněné zdůrazňujícími lexikálními výrazy.

„Právě,“ řekl Willi, „právě **mládež** musí být silná.“

- *Justement, dit Willi, c'est **la jeunesse qui** doit être forte.*

LFS

*Setkal jsem se s ním přece shodou okolností pokaždé, když jsem se octl téměř bez pomoci, a právě **on** mi vždycky pomohl.*

*Par coïncidence, chaque fois que nous nous sommes rencontrés, je me trouvais presque sans secours et, c'est **lui qui**, chaque fois, m'a aidé.*

MKŽ

*Jakkoli však byla moje představivost nepřesná, domnívám se, že právě **svými zkresleninami** zachycovala na Heleně něco podstatného, co se skrývalo pod její vnější podobu.*

*Pourtant, si inexacte que fût mon imagination, je crois que c'est précisément **par ces déformations qu'**elle saisissait en Helena quelque chose d'essentiel qui se dérobaît sous son apparence.*

MKŽ

*Ano, už tuším, byla to snad právě **ta zvláštní Lucina pomalost**, co mne tak upoutalo,*

*Oui, c'était sans doute **cette lenteur singulière de Lucie qui** 'avait tellement envoûté,*

MKŽ

*Vymyšlené představy nejsou na světě pro nic za nic. Právě **ony** dělají z našich domů domovy.*

*Ce n'est pas pour rien que l'imagerie existe. C'est **d'elle qu'**est tissu notre chez-soi.*

MKŽ

*Na těchto starostech (tak zcela dobových, že se jejich terminologie stane již brzo nesrozumitelná) jsem ztroskotal, a právě **na nich** jsem lpěl.*

*C'est sur ces préoccupations-là (si parfaitement d ' époque que bientôt leur vocabulaire deviendra inintelligible) que j'avais fait naufrage; et c'est justement à **elles que** je tenais.*

MKŽ

6.3.2.1.2 Překlad prezentativy

Překlad rematicizujícího „právě“ může být proveden také prezentativy *il y a, voilà, c'est*, které také mohou být doplněny zdůrazňujícím lexikálním prvkem.

To právě splňuje žeh.

C'est là le rôle de la crémation.

LFS

Podle pověsti měl jeden náš předek v osmnáctém století - to je právě on, ten s těmi vousy v černé čepičce - neobyčejně krásnou mladou ženu a uherský hrabě Bethlén mu ji chtěl unést. On se však únosci ubránil. To je právě tato scéna. Je to únos. Proto ten muž vleče ženu z ložnice...“

D'après la légende, l'un de nos aïeux au dix-huitième siècle, c'est le barbu avec un bonnet noir, avait une jeune épouse d'une beauté peu commune, et le comte hongrois Bethlén voulut l'enlever. C'est précisément cette scène. C'est un rapt. Voilà pourquoi cet homme entraîne la femme hors de la chambre...

LFS

*V magacínu visela od stropu právě taková **lampička** jako ve Skočdopolovic skladu. Au plafond du magasin, il y avait une petite lampe, comme à l'entrepôt des Skocdopole.*

JŠZ

Ale to je právě na něm to dobré.

C'est justement ce qu'il y a de bien.

LFS

Za plotem rostou slunečnice, měsíčky a jiriny, a roste tam taky stará jabloň. Na prahu domku stojí právě Vlasta.

Derrière la palissade poussent des tournesols, de la monnaie-du-pape et des dahlias, et puis il y a aussi un vieux pommier. Voilà justement Vlasta debout sur le seuil !

MKŽ

6.3.2.1.3 Překlad lexikálními výrazy

Podobně jako v češtině, i francouzština rematicizuje lexikálními výrazy jako: *justement, exactement, c'est bien, uniquement, a même*, které může rematicizovanému výrazu předcházet i ho následovat.

Už se mnou několik měsíců nechodila, takže Zemánkova pobídka byla vlastně zbytečná; a přece právě tato pobídka ji přiměla k tomu, že začala přemýšlet, (...)

*Cela faisait quelques mois que nous ne nous étions pas vus, de sorte que l'incitation de Zemanek s'avérait, en fait, superflue; et pourtant **cette incitation même** l'avait conduite à réfléchir, (...)*

MKŽ

Markéta tvrdila, že se mezi námi nic nezměnilo a také se tak chovala, jenomže právě ta křečovitě nepohnutá stejnost (stejnost polibku, stejnost hovoru, stejnost úsměvu) byla deprimující.

Marketa affirma que rien n'était changé entre nous; de fait elle se comportait comme avant, seulement, justement, cette permanence pétrifiée (baiser pétrifié, conversation pétrifiée, sourire pétrifié) était déprimante.

MKŽ

Nejdůležitější přece je, že jsme již vytvořili současný folklór, nové lidové písně, které mluví o našem dnešním životě. Nesouhlasil. Právě ty nové písně ho nejmivc tahaly za uši.

L'important, c'est bien que nous ayons déjà créé un folklore contemporain, des chansons populaires nouvelles qui content notre vie d'aujourd'hui. Il n'était pas d'accord. Justement ces nouvelles chansons lui déchiraient les oreilles.

MKŽ

A když si vybavuju nejvášnivější komunisty z prvního období socialismu v mé zemi, třeba právě předsedu, který odevzdal do mých rukou Lucii, zdají se mi mnohem víc podobní náboženským horlitelům než voltairiánským pochybovačům.

Et quand je me rappelle les plus ardents communistes de la première période socialiste dans mon pays, comme par exemple ce président qui remit Lucie entre mes mains, ces gens - là m'apparaissent beaucoup plus proches des zéloteurs religieux que des voltairiens douteurs.

MKŽ

6.3.2.1.4 Překlad parcelací

A mne vzrušovala k šílenství právě ta oddanost smíšená s ostychem;

Cela m'excitait à la folie, ce dévouement mêlé de pudeur;

MKŽ

6.3.2.1.5 Rozpoznání rématu ve francouzštině

částici „právě“ nacházíme v českých překladech nejčastěji jako protějšek francouzské vytýkací konstrukci.

« *C'est votre joie qui lui complâit.* »

Líbí se mu právě vaše radost.

ACC

Et c'est le moment que le soleil a choisi pour revenir, cet effronté.

A právě tu chvíli si slunce vybralo pro svůj návrat, nestyda.

FB9

« *Et c'est Zacouphène qui nous vaut une aussi charmante humeur !*

„ *Jenže tak kouzelnou náladu mají na svědomí právě sluchové přeludy!*“

PAD

6.3.2.2 I

Následující příklady jsou výsledkem dotazů [word="i"] [tag="N...1.*"] a [word="I"] [tag="N...1.*"]

6.3.2.2.1 Překlad lexikálním prostředkem

Nejběžnější rematizující výraz pro překlad „i“ je *même*.

„*Tohle chápou i Češi, vždyť to vidíš...*“

« *Comme tu vois, même les Tchèques le comprennent ...* »

LFS

6.3.2.3 Také

Příklady jsou výsledkem dotazu [word="také"] [tag="P.*"] / [word="jen"] [tag="N.*"]

6.3.2.3.1 Překlad prezentativy

Aktualizační částice „také“ se často pojí se slovesem být, kde má tedy význam existenční, proto jej francouzštin překládá pomocí prezentativů *il y a* atd. Typ „existenčního“ zdůrazňování vidíme také ve výčtech, kde jsou všechny prvky rématy, uváděcí výrazy jsou pak např. *puis, plus loin...*

„*Ovšem, jsou také případy, kdy se lidé dají rozvést...*“

« *Bien sûr, il y a des cas de gens qui divorcent ...* »

LFS

Na východě byly také zámky.

En Moravie également il y avait des châteaux.

MKŽ

Krásné květiny našla Lucie jenom na hřbitově. Květiny vznešené, květiny slavnostní. Mečíky, růže a lilie. A také chryzantémy, jejich veliké květy z křehkých okvětních lístků...

De belles fleurs, Lucie n'en avait trouvé qu'au cimetière. Fleurs sublimes, fleurs solennelles. Des glaïeuls, des roses ou des lis. Et puis des chrysanthèmes, leurs volumineuses boules de pétales fragiles ...

MKŽ

6.3.2.4 Ani

Příklad je výsledkem dotazu: [word="ani"] [tag="P.*"] / [word="jen"] [tag="N.*"]

6.3.2.4.1 Překlad prezentativy

Podobně jako u „existenčního výčtu“, částice „ani“, která se pojí se záporným významem, může rematizovat i ve francouzštině výčtem „ni...ni“ „non plus ... ni même“, nebo být uvedena prezentativy v záporu.

To by tu pak už ani nebyla smrt a nebylo by ani převtělování.

Il n'y aurait plus de mort non plus, ni même de réincarnation.

LFS

6.3.2.5 Jen, jenom, pouze

Následující příklady jsou výsledkem dotazu na jednotlivé výrazy: „jen“ „jenom“ a „pouze“ a [word="jen"] [tag="P.*"] / [word="jen"] [tag="N.*"], stejně pro výrazy jenom a pouze.

6.3.2.5.1 Překlad pomocí „ne... que“

V češtině lexikální vyjádření „jen, jenom a pouze“ je ve francouzštině opisováno restriktivní konstrukcí „ne... que“.

Vždyť to bylo jen panoptikum, jen taková pouťová atrakce, dnešní věda ji z toho dostane.

Ce n'était qu'un musée de cire, tout de même, une attraction de foire, la science moderne saura la tirer d'affaire.

LFS

„Ano, Říp“ kývl. „Říp, kde podle české pověsti stanul praotec Čech. Ale je to jen pověst,“

« Oui c'est Říp. C'est à Říp que, d'après la légende, le père de la Nation tchèque s'est arrêté. Mais ce n'est qu'une légende, »

LFS

Nezapochyboval jste nikdy, že iluze, kterým se vysmíváte, jsou opravdu jen iluze?

Ne vous est-il jamais arrivé de douter que les illusions dont vous vous moquez ne soient vraiment qu'illusions?

MKŽ

(jsem...) čekal, zda přijde; ale u plotu se za celou dobu zastavila jen bába, která nás ukazovala ušmudlanému děcku.

(...) j'attendais sa venue. Mais pendant tout ce temps il ne vint qu'une vieille qui s'arrêta et nous montra à son marmot barbouillé.

MKŽ

Znal patrně jen nevážnost a lhostejnost.

Il ne connaissait, sans doute, que la moquerie et l'indifférence.

MKŽ

Krásné květiny našla Lucie jenom na hřbitově.

De belles fleurs, Lucie n'en avait trouvé qu'au cimetière.

MKŽ

Myslil jsem pouze na útržky veršů Sandburga, že z člověka nakonec zbude troška fosforu, která by stačila na krabičku sirek,

Je n'avais à l'esprit que ces vers de Sandburg : il restera de l'homme juste assez de phosphore pour fabriquer une boîte d'allumettes,

BHS

Jízda králů je tajemný obřad; nikdo neví, co vlastně znamená, co chce říci, ale tak jako egyptské hieroglyfy jsou krásnější pro ty, kteří je neumějí číst (a vnímají je pouze jako fantastické kresby), je i Jízda králů snad proto tak krásná,(...)

La Chevauchée des Rois est un rite mystérieux ; nul n'en sait le sens ou le message, mais, de même que les hiéroglyphes de l'Égypte ancienne sont plus

beaux pour ceux qui ne savent pas les lire (et ne les perçoivent qu'en tant que dessins fantastiques), il se peut que la Chevauchée des Rois soit si belle (...)

MKŽ

6.3.2.5.2 Kombinace „ne...que“ a dalšího prostředku

Ne...que lze kombinovat s dalšími prostředky - s prezentativy či s parcelací.

Rozhodně lepší než kdo jiný široko daleko. Docela prima bobcrosbyovský dixieland jsme měli, jenom basa nám hrála blbě.

C'était sûrement le meilleur loin à la ronde. Nous avons un vraiment bon Dixieland, genre Bob Crosby. Il n'y avait que la contrebasse qui déconnait.

JŠZ

Hele, řekl jsem si. Tak v pivováře je jenom výkvět. Výkvět blbců, napadlo mě.

Eh bien, me dis-je, à la brasserie, il n'y a quand même que la crème, la crème des cons !

JŠŽ

To je pouze jeden úkol, má svatá povinnost.

Ce n'est que mon devoir, mon obligation sacrée.

LFS

V následujícím příkladu kombinace *ne ... que* a uváděcích výrazů ve výčtu:

Trhala květiny i ve volné přírodě, ale Ostrava je černé město a kolem ní skoro žádná příroda není, jen haldy, ploty, parcely a sem tam nějaký řídký hájek plný sazí.

Elle en cueillait aussi en pleine nature, seulement Ostrava est une ville noire et, loin à la ronde, il n'y a pas de nature ; que des crassiers, des palissades, des terrains en riche, un boqueteau par-ci, par-là, plein de suie.

MKŽ

6.3.2.5.3 Překlad lexikálními prostředky

V případech, kde čeština užívá výrazů „jen, jenom, pouze“ ve francouzštině můžeme vidět „seulement“.

Bránila jsem se, jsem přece vdaná žena, nemohu si jen tak vyjíždět s cizím mužem do lesa, a Ludvík na to odpověděl žertem, že prý není žádný muž, nýbrž jenom vědec, ale posmutněl přitom, posmutněl!

J'essayais de protester, voyons, je suis mariée, je ne peux pas aller me promener comme ça dans la forêt en compagnie d'un homme, d'un étranger, Ludvik a répondu en plaisantant qu'il n'était pas un homme mais seulement, un scientifique, et en même temps il était devenu triste, très triste !

MKŽ

V následujícím příkladu vidíme kumulaci aktualizačních výrazů, ve francouzském překladu je, pod vlivem „même“, rematizátor až za rematizovaným členem.

Avšak přece jen: u těch, kdo doma nějakou ženu měli, šla pauzou nit, snad tenká, snad úzkostně tenká a přetrhnutelná nit, ale přece jen nit. Neměl jsem takovou nit;

Et pourtant : pour ceux qui avaient une femme chez eux, un fil traversait la pause, peut-être ténu, peut-être d'une angoissante fragilité et qui si facilement risquait de casser, mais fil tout de même. Un tel fil, moi, je n'en possédais pas ;

MKŽ

6.3.2.5.4 Překlad vytčením jádra a parcelací

O kus dál cpal nějaký člověk lidem jakési přihlášky nebo letáčky, ale pan Kopfrkingl se k němu nedostal, jen Willi, a Willi si jednu tu přihlášku či letáček vzal.

Un peu plus loin, un individu refilait aux gens des tracts ou des bulletins, mais monsieur Kopfrkingl n'arriva pas jusqu'à lui. Willi, lui, si ! Willi qui prit un tract ou un bulletin.

LFS

6.3.2.5.5 Výčet u „pouze“ v záporu

„Pouze“ v záporné větě se většinou pojí s další složkou, celek má pak charakter stupňujícího se výčtu rematických prvků uvedených: „ne pouze ..., ale i/ ale také / nýbrž i / nýbrž také...“; ve francouzštině je vyjádření podobné, tedy lexikálními prostředky: „pas uniquement/ pas seulement ...mais aussi ...“

Avšak samolibost moci se neprojevuje pouze krutostí, nýbrž i (byť řidčeji) milosrdenstvím.

Pourtant, la fatuité du pouvoir ne se manifeste pas uniquement par la cruauté, mais aussi (bien que plus rarement) par la mansuétude.

MKŽ

6.3.2.5.6 Překlad pomocí slovosledu

I francouzština někdy člen v češtině zdůrazněný ještě lexikálně rematizuje pouze finální slovoslednou pozicí.

Jaký to prý má smysl oživit pouze ztracenou minulost?

*A quoi bon se contenter de ranimer **un passé perdu** ?*

MKŽ

6.3.2.6 Sotva

Následující příklady jsou výsledkem dotazu na výraz „sotva“.

6.3.2.6.1 Překlad slovosledem

V některých případech, kde čeština zdůrazňuje ještě lexikálně, francouzština rematizuje pouhým slovosledem.

Nemohl jsem jí však nic vysvětlovat; nejenom proto, že bych ji pravdou ranil, ale i proto, že by ji sotva pochopila.

*Mais je ne pouvais rien lui expliquer : non seulement parce que la vérité l'aurait blessée, mais parce qu'elle **ne l'aurait pas comprise**.*

MKŽ

V následujícím příkladu vidíme několik aktualizáčních částic, ve francouzském překladu jsou výrazy rematizovány slovoslednou pozicí, prezentativem, parcelací a konstrukcí „ne...que“.

Vždyť nedělal nic zlého, jen žertoval. Sotva znal nenávisť. Znal patrně jen nevážnost a lhostejnost.

Après tout, il n'avait rien fait de mal, il blaguait, voilà tout. La haine ? il ne la connaissait guère. Il ne connaissait, sans doute, que la moquerie et l'indifférence.

MKŽ

6.3.2.7 Stejně

Následující příklady jsou výsledkem dotazu na výraz „stejně“

6.3.2.7.1 Překlad lexikálními prostředky

Zdůrazňovací „stejně“ se ve francouzských překladech objevuje také jako aktualizáční částice tedy: „*quand même, de toute façon, de toute manière*“

(...) já vím, že to bylo v hádce, že to byla lež, Pavel si mě vzal z lásky a teprve potom se změnil, ale stejně je **hrozný**, že mi to mohl říci, (...)

(...) je sais bien qu'on était en train de se disputer, que c'était un mensonge, que Pavel m'avait épousée par amour et qu'il a changé seulement par la suite, mais c'est quand même affreux qu'il ait pu me dire cela, (...)

MKŽ

„Pod', pudeš spát. Už seš vospalej.“ „Já stejně **neusnu**.“

- Viens te coucher. Tu es fatigué. - De toute façon, je **ne pourrai pas dormir**.

JŠZ

A já tu stojím a moknu v zimě a čekám na Lofa, který stejně **nepřijde**.

Et moi, je suis ici, à me faire tremper, à me les geler et à attendre Lof qui de toute façon **ne viendra pas**.

JŠZ

Němci už byli stejně **nahraní**, takže to nemělo smysl.

Les Allemands de toute manière **étaient fichus**, donc ça n'avait pas de sens.

JŠZ

„Já ti na to nemůžu odpovědět. A pak, on je stejně **živ a zdrav**.“

- Je ne peux pas te répondre. Et de toute façon je suis sûre qu'il **est vivant et en bonne santé**.

JŠZ

6.3.2.8 Vážně

Příklady jsou výsledkem dotazu na pouhý výraz: vážně

6.3.2.8.1 Překlad slovosledem

V následujícím příkladu překladatel pochopil, že „vážně“ v českém textu postrádá svůj sémantický obsah a je pouze zdůrazňujícím členem, jeho funkci pak nahradil slovosledem.

(...) nikdy jsme o tom sice s Lucií nemluvili, ale já sám jsem docela vážně **žil v představách**, že si ji jednou vezmu za ženu.

(...) *il est vrai, je n'en avais parlé avec Lucie, mais moi-même je vivais avec la conviction que je l'épouserais un jour.*

MKŽ

Zde „vážně“ v kombinaci se záporným výčtem ne ... ani, ve francouzštině prezentativ „c'est“ a záporný výčet pomocí „ni...ni“.

„*Chcete? Ale vono to vážně neni sprostý, ani pikantní.*“

- *Vous le voulez ? Mais ce n'est ni grossier ni piquant, dit Lexa.*

JŠZ

6.3.3 Další lexikální prostředky

6.3.3.1 To

Příklady jsou výsledkem dotazů: [word="To"] [] {0,1} [tag="P.*"] / [word="To"] [] {0,1} [tag="N.*"] / [word="to"] [] {0,1} [tag="P.*"] / [word="to"] [] {0,1} [tag="N.*"]

6.3.3.1.1 Překlad prezentativy

Otočil jsem se k posteli. Byla rozestlaná a na prostěradle leželo pečlivě složené pyžamo. To maminka.

Mon lit était fait et sur le drap était posé un pyjama bien plié. Ça, c'était maman.

JŠZ

6.3.3.1.2 Překlad vytčením jádra

(...) ale kdo balí starý papír, tak není humánní, tak jako nebesa, vlastně to, co jsem dělal, někdo tu práci musel udělat, to ta práce byla vraždění novorozeňátek (...)

Celui qui presse le vieux papier n'est pas plus humain que les cieux, mais ce travail, il faut quelqu'un pour le faire, ce genre d'assassinat, ce massacre d'innocents ...

BHS

Byl přece jen naivní. To já měl o revoluci jiné představy než on.

Il était quand même naïf. Moi, je voyais la révolution autrement que lui.

JŠZ

Pak sem čekala a modlila sem se za tebe.“ „Vážně?“ „No. To ty asi neděláš, vid’?“

Après j'ai attendu, et j'ai fait des prières pour toi. - Sérieusement ? - Oui. Tu ne dois pas prier souvent, toi, hein ?

JŠZ

6.3.3.1.3 Rozpoznání rématu ve francouzském originálu

Rematizace částicí „to“ je překladateli nečastěji používána jako protějšek francouzské vytýkací konstrukce.

S. W. : Ce sont les Romains qui ont dégradé le stoïcisme en y remplaçant l'amour viril par l'orgueil.

S. W.: To Římané degradovali stoicismus tím, že v něm mužnou lásku nahradili pýchou.

ACC

C'est auprès d'elle que je m'informai sur leur vie privée.

To ona mne zpravila o jejich soukromém životě.

PAC

C'est toi qui m'as tout appris !

No jasně! To tys mě všechno naučil!

FB9

Někdy také nahrazují vytčení rématu v originálu.

Moi, quand l'interviewer m'a demandé si je haïssais la Russie, j'ai eu quelque chose qui s'est arrêté là, en moi.

To já, když se mě při jednom interview kdosi ptal, jestli nenávidím Rusko, tak se tadyhle ve mně něco zastavilo.

ACC

Mais toi, là, tu avoues.

To ty se přiznáváš.

CLA

6.4 Shrnutí

Praktická část na výchozích prostředcích popsanych v teoretické části ukazuje konkrétní možnosti vzájemného překladu prostředků rematicizace. Tato část především potvrzuje předpoklady popsané v části teoretické, k nim navíc dodává příklady prostředků, které sice jsou spíše okrajové, přesto ale mohou fungovat jako rematicizátory. Tato práce se soustředila ve francouzštině hlavně na prostředky syntaktické, přesto v části příkladů vyhledávaných dle českého vzorce, můžeme vidět také množství prostředků lexikálních. Ty se často v podstatě rovnají českým aktualizacním částicím, jejich užití tedy zdůrazňuje rematicizovaný prvek, většinou jsou ale pouze doplňkem k jinému prostředku, tedy k slovosledu či syntaktické konstrukci.

Prostředky, pro které jsme našli konkrétní příklady, jsou shrnuty v závěrečné tabulce. Jsou řazeny dle předmětu této práce; dle syntaktických prostředků rematicizace ve francouzštině. První sloupec tedy ukazuje prostředky francouzské, druhý prostředky české, které byly užity buď v překladu, anebo v originálu a byly tak důvodem, proč francouzský překladatel volil daný prostředek rematicizace.

Prostředek užitý ve francouzštině	Prostředek užitý v češtině
Vytýkací konstrukce „c'est... qui/ que“ „ce que ... c'est“	- Slovosled - Lexikální prostředky: částice to, právě, přesně, i, také, jen, zájmeno „sám“ - Konstrukce „byl to ... kdo“ - Vyjádření podmětneho zájmena - Vytčení rématu

Prezentativy	<ul style="list-style-type: none"> - rematizace kombinací slovosledu a následujících prostředků: - Uvedení slovesem být (či jinými slovesy existenčního charakteru) - Sloveso být doplněné ukazovacími zájmeny a lokátory (to je) - Sponové sloveso být - Tenhle, tohle... - Hle - Elipsa - Lexikální prostředky: ale (které pouze uvádí výpověď, hovorové „Ále...“), právě - české uváděcí výrazy pro výčet (zde, tuhle, pak, dále), kde se nemusí opakovat sloveso - Slovosled
Neosobní konstrukce	<ul style="list-style-type: none"> - Slovosled
Postpozice podmětu	<ul style="list-style-type: none"> - Slovosled
Pasívum	<ul style="list-style-type: none"> - Slovosled - Pasívum - Jiná formulace věty (jiné sloveso, jiné větněčlenské rozložení věty) s cílem umístit réma na konec
Další prostředky: <ul style="list-style-type: none"> - Vytčení rématu - Parcelace - Neoznačené réma na začátku výpovědi - Restriktivní „ne ... que“ - Výčtové „ni ... ni“ (non plus ... ni mème, il n’y a pas ni mème) - Slovosled – v překladu jiná formulace věty s cílem umístit réma na konec 	<ul style="list-style-type: none"> - slovosled - lexikální prostředky

Tabulka 4 – Přehled syntaktických prostředků rematizace ve francouzštině a možnosti jejich překladu do češtiny

7 Závěr

První část této diplomové práce popisuje problematiku aktuálního členění a prostředky rematicizace ve dvou zkoumaných jazycích – tedy v češtině a francouzštině. Druhá část dokazuje možnosti užití těchto prostředků na konkrétním literárním materiálu. Rozsahem je tato práce delší, než byl původní předpoklad, považujeme totiž za důležité popisovaný jev doložit, pokud je to možné, větším množstvím příkladů, ty pak text výrazně prodlužují.

V teoretické části vyslovujeme předpoklad, že v otázce prostředků rematicizace francouzština tíhne spíše k těm příznakovým, a to nejčastěji syntaktickým, zatímco čeština rematicizuje nejčastěji bezpříznakově, slovoslednou pozicí. Tento předpoklad se také potvrdil. Je třeba podotknout, že tyto prostředky nejsou samozřejmě jediné. Pro češtinu uvádíme také prostředky lexikální a konstrukční, protože i ty mohou být protějškem francouzských prostředků syntaktických. Co se týče lexikálních prostředků francouzských, jejich citace jsme se snažili, i z důvodů rozsahu práce, omezit na minimum a vyhledáváním z francouzské části je nezkoumáme vůbec. Jejich popis by ale jistě byl zajímavých námětem na další práci a to zejména ve smyslu takovém, zdali v překládané větě fungují jako rematicizátory a jejich sémantický obsah je tak do jisté míry oslaben (jako je tomu často v češtině), či zdali si zachovávají význam plný.

Z příkladů uváděných v praktické části můžeme vyčíst jak prostředky, které byly popisovány jako základní, tak také prostředky okrajovější, ty jsou, vzhledem k omezenějšímu výskytu, často citovány pouze jedním příkladem. I ten ale dokládá jejich rematicizační funkci.

Dle nalezených příkladů jsme dospěli k závěru, že jen poměrně řídky se shoduje prostředek rematicizace užitý v originálu s prostředkem užitým v překladu. Za nejdůležitější tedy považujeme fakt, že je této otázce třeba věnovat při překladu zvláštní pozornost a neuchylovat k mechanickým přepisům. Na druhou stranu je ale škála možností vhodného překladu poměrně široká. Čeština je schopná slovosledem vyjádřit téměř jakékoliv tematicko-rematické rozložení,

překlad slovosledem tedy chybný nebývá. Pro další zdůraznění je možné jej doplnit lexikálními prostředky. Toto je třeba si zvláště uvědomit v překladech konstrukcí, jakými čeština disponuje jen omezeně.

Konkrétně ve srovnání francouzské konstrukce „c'est ... qui“ a české konstrukce „byl to ... kdo“ nevidíme stoprocentní shodu, zde je třeba brát v úvahu, že francouzská konstrukce je obsahově mnohem méně příznaková, než konstrukce česká a odpovídá tak spíše zdůraznění slovosledem, či částicí „to“ či „právě“. Konkrétní závěry v otázce nakolik je tato konstrukce v češtině rozšířená vlivem angličtiny a dalších jazyků by mohlo přinést zkoumání diachronních materiálů, naopak odpověď nakolik se jedná o chybnou tendenci v překladu, by přineslo podrobnější zkoumání v paralelním korpusu většího rozsahu.

Co se týče dalších syntaktických prostředků, tedy především neosobních konstrukcí, ty jsou ve francouzštině jasným nahrazením nemožnosti vyjadřovat v některých větách réma slovosledem. Čeština podobné konstrukce nemá, a ani je nepotřebuje, rozložení značí bezpříznakově, slovosledem.

Širokou škálu možností překladu vidíme u vět uvedených prezentativy, vzhledem k tomu, že čeština obdobné uváděcí výrazy nemá a nejbližší výraz „hle“ je považován jako knižní a zastaralý, volí v podstatě libovolné, většinou slovesné, spojení existenčně-lokativního charakteru.

Pro oba jazyky také dále jako rematizátory fungují prostředky parcelace, elipsy a jiné typy osamostatnění části textu. Tyto prostředky se dají v překladu užít jako své vzájemné protějšky, či jako protějšky jinému typu zdůraznění. Tento typ rematizace popisujeme v příkladech jen poměrně málo, je to i proto, že je v žádném ohledu nepovažujeme za problematické.

Prostředek rematizace vytýkáním rématu, tedy vyřčením rématu v jeho nominální i pronominální podobě, užívaný v obou popisovaných jazycích, považujeme za poměrně komplikovaný. Jeho forma se může totiž krýt s prostředky tematizace, může předpokládat různé druhy intonace a jeho užití nám tak v psaném projevu nepřipadá vždy jednoznačné.

Jako další závěr této práce konstatujeme fakt, že pasívum je ve francouzštině prostředkem rematizace velmi významným, a není třeba tuto jeho funkci v žádné příručce opomíjet.

Tato práce tedy popisuje v teorii i praxi širší možnosti ekvivalentů v překladu českých a francouzských prostředků rematizace. Doufáme, že tím pomáhá osvětlit některé problematické body této tematiky a přispívá k rozšíření poznatků v dané oblasti.

Bibliografie:

- Combettes, B. (1993) – Grammaire de phrase, grammaire de texte: Le cas des progressions thématiques, Pratiques n. 77
- Čechová, M. a kol (2000) – Čeština - řeč a jazyk, Praha ISV
- Daneš, Hlavsa, Grepl a kol (1987) – Mluvnice češtiny 3, Skladba, Academia Praha
- Firbas, J. (1982) – „Aktuální členění větné“ či „funkční perspektiva větná“, Slovo a slovesnost č. 43
- Grepl, M., Karlík, P. (1988) – Skladba spisovné češtiny, SPN Praha
- Loucká, H. (1989) – Francouzské vytykáací konstrukce a aktuální členění, aplikace na výuku francouzštiny, AUC Monographia, UK Praha
- Loucká, H. (2005) – L'introduction à la linguistique textuelle, Karolinum Praha
- Mathesius, V. (1947) – Čeština a obecný jazykozpyt, Melantrich, Praha
- Riegel, M. Pellat, J.C., Rioul, R. – Grammaire méthodique de français, Paris, Quadriga 2004
- Rothenberg, M. (1989) – Quelques moyens syntaxiques de rhématisation et de thématization en français, Bulletin de la société linguistique de Paris
- Sgall, Hajičová, Buráňová (1980) – Aktuální členění věty v češtině, Academia, Praha
- Svoboda, A (2007) – Brněnská škola FSP v pojmech a příkladech, Ostravská univerzita, e-learnigový text z <http://web.iol.cz/alesvo/vyuka/>
<http://wiki.matfyz.cz/wiki/>
www.korpus.cz